

PRAE 2019/4. METSZETEK NO. 2.

John Milton: Elveszett Paradicsom (részlet a 4. énekből Horváth Viktor fordításában)	002	
Bogdan Suceavă: Éjszaka valaki meghalt érted (részlet Vallasek Júlia fordításában)	014	
Andrej Tomažin: Dedikációk (versek Sánta Miriám fordításában)	021	
Kiss György: Vak angyalok. Viktoriánus nőiség és testi fogyatékoság Elizabeth Gaskell <i>Szerelem és gyötrelme</i> és Charles Dickens <i>Tücsök szőlő a tűzhelyen</i> című regényeiben	023	
Lénárt Tamás: Állattá válni. A <i>Sorstalanság</i> 7. fejezete	033	
Gregor Lilla: „Hogy mi mennyire hasonlítunk” Intermediális homogenitás Tóth Kinga <i>Holdvilágképek</i> című kötetében	040	
Jász Attila – Csendes Toll: A bölények kipusztulása (versek)	052	
Nagy Hajnal Csilla: Fragmentáció (verses regény, részletek)	056	
Papp-Zakor Ilka: Majd, ha vagy (regényrészlet)	060	
Géczi János: Lyuk, ami fekete (regényrészlet)	063	
Závada Péter versei	070	
Szántai Márk: „Sose halunk meg” Vidám apokaliptikus Jékely Zoltán <i>Felséges barátom</i> című kisregényében	073	
H. Nagy Péter: Mégis kinek a bolygója? Csősz Sándor <i>A földi idegenek</i> című könyvéről hibrid kontextusban	080	
Baka Vida Barbara: Szövegköziség, escheri minta és szerepjátékszerűség Lőrinczy Judit <i>Elveszett Gondvánájában</i>	087	
Pauljcsák Péter: Szerkezet; Vizsgálat (versek)	095	
Munding Márton: Pita; Tinder; Dohány; Bor (kisprózák)	097	
Székelyhidi Zsolt: Tánc; A robot-alaptézisek (versek)	108	
Hegedűs Lajos Hunor: Megveszem, leszállítom, megkíván (elbeszélés)	111	
Balogh István: Csudatévő bátkai kudar (kispróza)	122	
Jahoda Sándor: túl; sötétben (versek)	124	
Ayhan Gökhan: Nyaklánc, karkötő, gyűrű (vers)	125	

John Milton

Elveszett Paradicsom

Részlet a 4. énekből

Fordította: Horváth Viktor

Tudományos munkatárs, a jegyzetek készítője: Péti Miklós

Bevezető gondolatok

Az angyalok beszélgetése

A Sátán kitört a számára kijelölt fegyencgyarmatról, a Pokolból, a kémelhárításért felelős Urielt megtévesztve behatolt a Teremtett Világba, és a Paradicsomkertben megkereste a nyugovóra tért emberpárt, hogy hozzálasson a megrontásukhoz. Gábiel, a mennyei terrorelhárítás főnöke mozgósítja a kommandóját; egy razziával kézre keríti az ellenséget, és ekkor megdöbbenő párbeszédnek vagyunk tanúi: angyalok szájkaratézna. Méltatlan helyzetbe hozzák magukat, nem is annyira a beszédstílussal – ez a finom gúnytól az elegáns acsarkodásig terjedő skálán mozog –, hanem inkább azzal, hogy képtelenek befejezni a terméketlen huzakodást; a Mindenhatónak kell közbelépnie. A Sátán még csak hagyján, mert ő már lealjasodott – bármilyen heroikussá is nőtt alakja az eddigiek folyamán. Hanem Gábiel! Miért érzi úgy egy arkangyal, hogy le kell állnia vitatkozni egy ilyen alakkal?

Gábiel és a Sátán párbeszéde háromszori pengeváltásból és Gábiel kódájából áll, ez összesen hét körmönfontan indázó, finom retorikával felépített érvelés, rafinált dialektika barokk orációkban. A felek mindig türelmesen végigvárják, amíg a másik befejezi a maga szózatát, aztán megvetéssel vegyes gúnnal, majd a mindinkább elszabaduló indulatokkal próbálnak a másik gyenge pontjaiba döfködni, miközben a vituperatio klaszikus szabályait követik. Ezt a hét szónoklatot megelőzi és előkészíti a Sátán és az őt megtaláló, letartóztató és előállító két angyal dialógusa.

Az újbóli viszontlátás. Mikor rég nem látott testvérünk, kollégánk áll előttünk, mi ráismerünk, ő is megismer bennünket, és felcsap bennünk az érzések fergetege. Öreg bajtársunk, akivel hajdan vállvetve szolgáltuk közös urunkat, mígnem valami történt – tehát megkezdődött a történelem –, és az események elszakítottak bennünket egymástól. Nincs ádázabb viszály a testvérviszálynál; ilyenkor nemcsak azért utáljuk a másikat, mert az elkövetett ellenünk valamit, hanem azért is, mert mi magunk képesek vagyunk gyűlölni őt, a testvérünket, esetleg még azért is, mert mi magunk is elkövettünk ellene valamit. A vita ereje és heve grandiózus, hiábavalósága és kisstílúsége pedig olyan csüggesztő, mint amikor egy kocsmá előtt két nagyszájú alak a hangerővel akarja eldönteni a rangsort, mert verekedni nem mernek. Azonban mindez mégsem a sötét külvárosi utcákról ismerős.

Milton, mit sem törődve a középkori skolasztikából megörökölt teológiai előírásokkal, az antik eposzok eszköztárát használja: az angyalok az ókori, pogány héroszok és hadvezérek stílusában beszélnek, rivalizálnak, párbajoznak az ókori eposzok dramaturgiája szerint. A katonai-közigazgatási terminológia használata nem öncélú hatáskeltés vagy normaszegés; ebben a műben a mennyei és a pokoli hadszervezet Homérosz és Milton korának katonai doktrínáját és birodalomirányítási elveit követi – a jog, a szaktudományok, a korabeli csillagászat és földrajztudomány, a hivatali, teológiai és a hadtudományi nyelvi apparátus fölényesen magabiztos használatával. És a köznyelvével. Az *Elveszett Paradicsom* nyelve élő nyelv – ezek a mi angyalaink.

John Milton: Elveszett Paradicsom

Részlet a 4. énekből

Az éj az árnyék kúpjával¹ kimérte 776
 ezen az óriás szublnáris² íven 777
 felfelé haladva a félutat, 777
 mikor egy ivorin kapun kijöttek 778
 a kerubok a megszokott időben, 779
 s az éjszakai őrségük előtt 780
 fegyverben csapatszempléhez felálltak. 781
 Gábrriel így szólt a rangban utána 781

¹ Az *árnyék kúpja* a föld folyamatosan körbeforgó árnyéka; a bukás előtt, amikor a Föld tengelye még nem ferde, az árnyék kúp csúcsa (paradicsomi nézőpontból elgondolva) pontosan este 9 órára teszi meg a *szublnáris boltozat* zenitjéig (azaz éjfélig) tartó út felét.

² Hold alatti.

következôhöz: *Uzziel, te vidd* 782
ezeknek a felét, s kerüljete 782
szigorú készenlétben Dél felöl, 783
a többi megkerüli Északot. 783
Találkozás: túloldalt Nyugaton. 784
 Mint a láng, váltak szét; egyik fele 784
 a pajzsot tartó bal kezek felé, 785
 másik a lándzsás jobb felé repült. 785
 Majd két erős és okos szellemet 786
 szólított, akik hozzá közel álltak, 786
 és így adta ki a feladatot: 787
Ithuriel s Zephon! Gyors szárnyakon 788
kutassátok át ezt a Kertet, egy zug 789
se maradjon felderítetlenül, 789
de főleg, ahol a két szép teremtmény³ 790
lakik, s biztonságban alszik talán. 791
A lenyugvó Nap felöl jött ma este 792
az angyal,⁴ aki egy pokolbeli 793
szellemet látott erre tartani; 793
kitört a Pokol rácsai közül 794
(ki hitte volna), s gonosz küldetéssel, 795
nem kétséges. Ahol rátaláltok, 796
ragadjátok meg, és hozzátok ide. 796
 Így szólt, és továbbvezette sugárzó 797
 hadsorait; túlragyogták a Holdat. 798
 Zephon s Ithuriel a lugasba ment, 799
 s akit kerestek, azt meg is találták: 799
 ott ült, mint egy varangy,⁵ Éva fülénél, 800
 s ördögi művészettel dolgozott, 801
 hogy képzelete szerveit elérje,⁶ 802
 s tetszésére fantazmagóriákat, 803
 illúziókat, álmokat koholjon; 803
 vagy mérget belehelve rontsa meg 804

³ Ádám és Éva.

⁴ Uriel, akit Sátán az eposz 3. énekének végén rászedett az alakoskodásával.

⁵ Az eredetiben: „Squat like a Toad” (kiemelés tőlem). Fontos, hogy Sátánt az angyalok nem varangyként / varangy képében lepik meg, hanem miközben úgy ül (guggol, gubbaszt), mint egy varangy. Vö. az ének kezdetét, ahol „mint egy kormorán” ül fel az Élet Fájára (4.196).

⁶ A középkorban elterjedt magyarázat volt Mária szűzként való megfogadására a *conceptio per aurem* (fül/hallás útján történő fogantatás) elmélete. A Sátán – mintegy a régi keresztény hagyomány pokoli kiforgatásaként – Éva fülénél próbálkozik ördögi művészettel, hogy a legsebezhetőbb pontját, *képzelete szerveit elérje*.

az animális gőzöket⁷ – melyek 805
 felszállnak a tiszta vérből, ahogy 805
 a finom párolgás tiszta folyókból –, 806
 hogy így keltsen zilált, elégedetlen 807
 gondolatokat, hiú célokat, 808
 hiú reményeket és féktelen 808
 vágyat, felfújva nagy ambícióval: 809
 így születik a gőgös büszkeség. 809
 Ezen dolgozott, mikor Ithuriel 810
 a lándzsájával érintette meg; 811
 s mert a csalás nem bírja elviselni 811
 az égi edzésű fegyvereket 812
 – hanem kénytelen újra a valódi, 812
 a saját képmásába visszatérni –, 813
 lelepleződve, meglepve felugrott. 813
 Mint mikor⁸ a közelgő háború 817
 hírére – hordókba adagolás 816
 s raktározás előtt – felhalmozott 816
 lőporba szikra vág, és a sötét 814-815
 szemcsetömeg villanva csapja szét, 817
 s borítja tűzárba a levegőt: 818
 úgy ugrott fel, felöltve a tulajdon 819
 képét az Ördög. A két délceg angyal 820
 kissé meglepődött, és visszahőkölt, 820
 olyan hirtelen pillantotta meg 821
 a Szörnyetegkirályt, de csakhamar 821
 félelem nélkül ezt mondták neki: 822
 Melyik rebellis, Pokolra ítelt, 823
 börtönéből szökött, átváltozott 824
 szellem vagy? Mért ülsz itt lesben s figyelsz, 825
 mint egy ellenség, az alvók fejénél? 826
 Hát nem ismertek meg? – mondta a Sátán 827
 megvetéssel –, nem ismertek meg? Engem? 828
 Valaha jól ismertetek, de nem mint 828

⁷ Galénos és a Galénos tanait értelmező Ficino szerint az agyban található *animális gőzök* (*pneuma psychiké* / *spiritus animalis*) a legmagasabb életfunkciókat irányítják, működésük a lelkierő (*vis animalis*). Lásd Marsilio FICINO, *Három könyv az életről* (részlet), ford. IMREGH MONIKA, *Orpheus Noster*, 3(2011):2, 63–78, 67–68.

⁸ Az eposzi hasonlat a kora modern világot idézi: a tizenhetedik századra elterjedtté vált a puskapor használata a hadviselésben. A kép elsősorban a Sátán pusztító indulatát jellemzi (vö. 4.17, ahol „mint egy ördögi löveg, saját / magára visszacsap”), de egyúttal előrevetíti az eposz hatodik énekében Rafael által elbeszélte mennyei háborút is, amelynek során Sátán és a bukott angyalok ágyúkkal szállnak szembe az Istenhez hű angyalsergellyel.

társatokat. Ott ültem, ahova 829
 ti felszállni sem merészteltetek. 829
 Ha engem nem ismertek, azt mutatja, 830
 hogy ti vagytok az ismeretlenek, 830
 és a csürhének is a legalja. 831
 Aki engem nem ismert, az nem ismert.⁹ 830
 Vagy ha tudjátok, mért kérdezitek, 831
 hiábavaló szószaporítással, 832
 s majd hiábavaló befejezéssel? 833
 Erre így felelt Zephon, gúnyra gúnnyal: 834
 Ne hidd, lázadó szellem, hogy a külsőd 835
 a régi, és töretlenül ragyogsz, 836
 mint mikor a Mennyben egyenesen, 837
 tisztán álltál.¹⁰ Elhagyott az a dicsfény 838
 a jószágoddal, s most hasonlítasz 839
 a bűnödre, s büntetésed sötét 840
 és mocskos helyére. De indulás! 840
 Ezt nem úszod meg: annak fogsz felelni, 841
 aki bennünket küldött, akinek 842
 a feladata megőrizni ezt 842
 a helyet sértetlenül, s ezt a párt 843
 megóvni a bajtól. Szólt a kerub, 844
 s a megsemmisítő feddés az ifjú 844
 szépséggel ellenállhatatlanul 845
 bájossá tették őt. Csak állt a Sátán 845
 megszégyenülve, érezte, milyen 846
 félelmetes a jószág, látta azt is, 847
 hogy milyen nagyszerű az egyenesség 848
 saját alakjában; látta a vesztét, 848
 s belenyilallt a veszteség, de főleg 849
 az, hogy megértette: itt észrevették, 849
 hogy ilyen láthatóan megkopott 850
 a fénye; de azért rettenthetetlen 851
 volt. Látszólag. Ha kell, majd harcolok 851
 – mondta –, a legjobb harcoljon a jobbal, 852
 ne a küldönccel, hanem aki küldte, 852
 vagy jöhetnek együtt, annál dicsőbb 853

⁹ Az eredetiben is egysoros aforizma: „Not to know mee argues your selves unknown.”

¹⁰ A Sátán megkopott dicsfénye, fokozatosan romló ragyogása az eposz egyik visszatérő motívuma.

a győzelem, vagy kevesebb veszik. 853
A félelmed – szólt merészen Zephon –, 854
megkímél, hogy kipróbáljuk, amit 855
a legkisebb megtehet ellened, 855
aki rossz vagy, és ezért gyenge is vagy. 856
 Az Ördög a dühétől elborultan 857
 nem válaszolt, csak gőgösen elindult, 858
 mint egy megzabolázott, büszke csődör; 858
 mert az ellenállást vagy a szökést 859
 esélytelennek gondolta s a fentről 860
 ráküldött félelem megbénította 860
 máskor megingathatatlan szívét. 861
 És már közeledtek ahhoz a ponthoz, 861
 nyugaton, ahol a járőröző 862
 egységek találkoztak két irányból, 862
 és most zárt alakzatba állva várták 863
 az új parancsot. Ekkor a vezérük, 864
 Gá브리el, az arcvonalak előtt 865
 a svadronhoz¹¹ fennhangon így beszélt: 865
Bajtársaim, gyors lábak lépteit 866
hallom sietve közeledni; s most 867
már látom is Ithurielt s Zephont 867
a fák között, s velük egy harmadik jön 868
királyi tartással, de ragyogása 869
sápadttá enyészett és megfakult. 870
A járása és vad viselkedése 870
alapján ő a Pokol hercege, 871
és nem valószínű, hogy elmegy innen 872
harc nélkül, hát szilárdan álljatok, 872
mert dac tornyosul a tekintetében. 873
 Alig végzett, ők ketten odajöttek, 874
 s összegezték: kit hoztak, hol találták, 875
 mit művelt éppen és milyen alakban, 876
 miféle pózban lapult. Gá브리el 876
 keményen végigmérte, s így beszélt: 877
Sátán,¹² mért törted át a bűneidre 878
kimért határokat? Mért zavarod 878

¹¹ Az elnevezés eredete a négyszög alakzat – jelentése: század.

¹² Gá브리el nevén szólítja, s egyúttal (a héber *szatan* szó etimológiáját megidézve) „ellenségnek” is nevezi a Sátánt.

azoknak a szolgálatát, akik 879
 nem vállalnak részt a törvényszegésben 880
 a te példád szerint, de van hatalmuk 881
 és joguk számon kérni vakmerő 882
 behatolásodat erre a helyre; 882
 talán hogy megrontsd azoknak az álmát, 883
 és őket magukat, akiket Isten 884
 telepített ide gyönyörűségben? 884
 A Sátán szemtelenül így felelt: 885
 Gábrriel, bölcsnek tartanak a Mennyben, 886
 én is így képzeltem, de ez a kérdés 887
 kétséggel tölt el. Létezik olyan, 888
 aki élvezi a fájdalmakat? 888
 Ki ne szabadulna meg a Pokoltól, 889
 ha megtalálja az útját, habár 889
 az ítélete a Pokolba küldte? 890
 Az nem kétséges, hogy te magad is 890
 elszántan nyomulnál akárhova, 891
 csak a legtávolabb a fájdalomtól, 892
 ahol reméled, hogy a szenvedést 892
 enyhülésre váltod, s a kínokat 893
 minél előbb élvezetre cseréled, 893
 ahogy én is erre törekszem itt. 894
 Számodra ez nem ér, mert csak a jót 895
 ismered, és nem próbáltad a rosszat. 896
 És ezek után előhozakodsz 896
 az Ő akaratával, aki minket 897
 leláncolt? Jobb zár kell majd neki, vas 897
 kapuin, ha ott akar tartani 898
 minket, abban a sötét büntetésben. 899
 Erről ennyit. A többi mind igaz: 899
 ahogy elmondták, úgy találtak ott, 900
 de ez nem jelent bajt, erőszakot. 901
 Gúnyosan így felelt. S a harcos angyal 902
 erre haragosan és megvetéssel, 903
 de félmosollyal válaszolt neki: 903
 Ó, elvesztettük az egyetlen egyet, 904
 aki meg tudta mondani a Mennyben, 904
 hogy ki a bölcs, mióta lebukott 905

a Sátán. A bolondsága leverte, 905
de vissza is hozta a börtönéből 906
szökve, és most komoly kétségei 907
vannak, hogy vajon bölcsnek tartsa, vagy ne, 907
azt, aki kérdi, milyen szemtelenség 908
hordta engedély nélkül ide vissza 908
kijelölt körletéből, a Pokolból. 909
Ennyire okosnak ítéli meg 910
menekülni a fájdalom elől 910
bárhogy, és megszökni a büntetésből. 911
Hát csak íteld meg, te arcátlan, így. 912
Hétszeresen csap le rád a harag 914
a szökés közben, amit a szökéssel 913
magadra vonsz, s korbáccsal veri vissza 913
a Pokolba a bölcsességedet, 914
és az jobbat nem taníthat neked, 915
csak annyit, hogy nincs az a fájdalom, 915
mely a provokált haraggal félérne. 916
De mért is vagy csak egyedül? Vajon 917
miért nem szabadult el veled az 918
egész Pokol? Talán a többieknek 918
a szenvedés kevesebb szenvedés? 919
Kevés nekik a szökéshez? Esetleg 919
te nem vagy elég kemény, hogy kibírd? 920
Bátor vezér, az első a szökésben! 920
Ha így állítod be az otthagyt 921
tömegnek a menekülés ügyét, 922
nem lennél az egyetlen menekült. 923
Erre az Ördög fogcsikorgatással: 924
Nem arról van szó, hogy azt én kevésbé 925
bírnám, vagy hogy visszariasztana 925
a fájdalom, te provokátor angyal. 926
Tudod jól, hogy a legvadabbat is 926
kiálltam, mikor abban a csatában 927
a villámok robbanó sortüze 928
a teljes erejével segítette 928
lándzsád, mely amúgy nem félelmetes. 929
Ahogy korábban, most is össze-vissza 930
beszélpsz; látszik, hogy nincs róla fogalmad, 931

hogy mi helyes súlyos kísérletek, 932
balsikerek után. A hű vezér 933
nem tesz kockára mindent olyan úton, 933
amelyet nem próbált ki ő maga. 934
Ezért vállaltam én, hogy a sivár 935
mélységen átrepülök egymagam, 936
s kikémlelem ezt az új, teremtetett 937
Világot, melyről nem hallgat a hír 938
a Pokolban sem, és én itt reméltem 938
egy jobb tanyát találni, és lesújtott 939
erőimnek megállapodni itt 940
a Földön vagy a levegőben úgy is, 940
ha a birtoklásáért újra meg kell 941
próbálnom azt, amivel szembe mertek 942
szegülni te meg divat-légiód, 942
melynek könnyebb munka ott fenn a Mennyben 943
szolgálni az Urát, és a zsoltosmát 944
dalolni trónjának, és gyakorolni 944
a helyes távtartást¹³ letérdelelkor 945
a harc helyett. Erre a harcos angyal: 946
Mondani, majd azonnal visszaszívni? 947
Előbb színlelni a menekülést 947
a fájdalomból, aztán bevallani 948
a kémkedést? Ez nem vezérre vall, 949
hanem leleplezett hazugra, Sátán! 949
És hünek bírod nevezni magad? 950
Ó, Hűség szent neve! Ó, ez a hűség 951
nevének megszenteltelenítése. 951
Kihez vagy hű? A lázadó bagázshoz? 952
Egy sereg ördög: illő test a fejhez. 953
Nálad a katonai fegyelem, 954
hűség kötelezettségvállalással, 954
engedelmesség az, hogy félrúgod 955
az alattvalói lojalitást 956
a legfelsőbb, legitim hatalom 956
iránt? És te sunyi képmutató, 957
a szabadság ügyvédjének akarsz 958

¹³ Az eredetiben is szójáték: a „practis'd distances” kifejezés utalhat az udvari etikett betartására, illetve az ellenségtől való biztonság távolság betartására is.

- látszani? Ki hajbókolt és hízeltgett* 959
nálad jobban valaha? Ki imádta 958
*szolgaként a félelmetes Monarchát*¹⁴ 959
a Mennyben? Mi másért, ha nem azért, 960
mert arra számítottál, hogy kifosztod 960
a birtokából, és magad uralkodsz? 961
De figyelj, mit javaslok: takarodj. 962
Kotródj oda, ahonnan visszaszöktél. 963
Ha egy óra múlva meglátlak itt, 963
a megszentelt határokon belül, 964
láncon rángatlak vissza pokoli 965
gödrödbe, s úgy bezárlak, hogy azontúl 966
többé nem ironizálsz a Pokol 966
kapuinak a gyenge zárjain. 967
- Így fenyegette, de nem érdekelte 968
 a Sátánt: tájékozó dühvel felelt 969
Akkor beszélj láncról, ha foglyul ejtesz, 970
te önhitt kerub-biztonsági őr, 971
de számíts rá, hogy előtte megérzed 972
a győzelmes karom sokkal nagyobb 973
terhét; nyargaljon bár a Menny Királya 973
a szárnyadon, s az ígához szokott 975
hasonszörűekkel vonszold az Ő 974
győzelmi szekerét felvonuláson 975
a Menny csillagkövezte útjain. 976
- Amíg beszélt, a fényes angyali 977
 svadron színe tüzes-vörösre váltott, 978
 és a falanxuk¹⁵ holdsarló alakban, 978
 ferdén előredöntött lándzsasorral 979
 elkezdte bekeríteni, tömötten, 980
 mint amikor aratásra megérve, 981
 Ceres egy szántóföldje ringva hajtja 981
 kalászhaját 982
 arra, amerre lengeti a szél, 982
 s az aggódó szántóvető csak áll 983

¹⁴ Istent. A köztársaságpárti Milton számára egyedül Isten királysága elfogadható.

¹⁵ A lándzsás nehézsúlyosság zárt alakzata az ókori hadviselésben.

kétségek közt: nehogy a szérűjén	984
csak pelyva maradjon sokat ígérő	984
kévéiből. A másik oldalon	985
a Sátán harcra készen szedte össze	986
minden erejét, s nagyra felfúvódva	986
állt, mint a Tenerife vagy az Atlasz,	987
mozdíthatatlanul. Az égbe nyúlt	987
alakja, sisakján koronaként	988
a horror ült; s markából nem hiányzott,	989
ami lándzsának s pajzsaknak tűnhetett.	990
Szörnyű dolgok mehettek volna végbe ¹⁶	991
akkor: abban az összevisszaságban	992
nemcsak a Paradicsomkert, hanem	991
talán a Menny csillagboltozata,	992
s az összes elemi rész biztosan	993
kifordul magából és szétszakad	994
és romba dől a durva küzdelem	995
hevében, ha az Örökkévaló	996
hamar nem veszi elejét a rémes	996
felfordulásnak, s nem függeszti ki	997
az égre arany mérlegét a Szűz	997
s a Skorpió csillagképe közé	998
(ez ott még ma is látható), ¹⁷ amelyben	997
az összes teremtetett dolgot lemérte	999
a Kezdetkor: a függő földgolyót	1000
kiegyensúlyozva a légkörével.	1000
És most mérlegel minden eseményt,	1001
csatákat, birodalmakat. A mérleg	1002
tálcáira két súlyt helyez: az egyik	1003
a szétválás, a másik meg a harc:	1003
az utóbbi gyorsan emelkedett,	1004
és a mérleg rúdjaiba ütközött.	1004
Gábrriel látta, s az Ördöghöz így szólt:	1005
– Sátán, ismerem az erődet, és te	1006
az enyémet; egyik sem a sajátunk:	1007
úgy kaptuk. Bolondság hencegni azzal,	1007
amit a fegyver tehet, amikor	1008

¹⁶ Homérosztól eredeztethető elbeszélői fogás; funkciója a cselekmény késleltetése (lásd II. 2.155).

¹⁷ A Mérleg csillagkép.

az erőd nem több, mint amit a Menny 1008
megenged, és az enyém sem, habár 1009
az most megkétszereződött, hogy úgy 1009
széttiporhassalak, mint a sarat. 1010
A bizonyítékot ott láthatod 1010
a jussoddal együtt az égi jelben: 1011
megmértek, és megmutatták, milyen 1012
könnyű és gyenge vagy, ha ellenállsz. 1012

Az Ördög felnézett, s látta a mérleg 1013
tálcáján a sorsát, nem válaszolt; 1014
felmordult és elmenekült. Vele 1015
futottak az éjszaka árnyai. 1015

Bogdan Suceavă

Éjszaka valaki meghalt érted

(részlet)

Boldog pillanataim is voltak a kaszárnyában. Azok a késő esték, amikor Tudorral, Pofával és Cristi testvéremmel bevittünk egy asztalt a mosdóba, a kagylók közé. Igazi asztal volt, fehér vászonnal lefedve és azon whisteztünk. Ki zavart volna a mosdóban? Mi négyen voltunk Bukarest bohém fiúi, régi vágású bohémek, akik éltetik a hasznos, kellemes, szenvedéllyel és tangóharmonika szóra üzött időpocsékolás hagyományát. Ugyan ki lett volna ebben jobb minálunk? Mi négyen, együtt. A kései órákban. A teásbögrédbe röhögj, te - mondta Pofa. - Fel ne ébresszük a szolgálatos tisztet!

Ugyancsak ekkoriban próbálkoztam meg először alapszintem megtanulni magyarul. Ha már úgyis ott voltam, és hallgattam Árpád meg Jóska beszélgetését, megkértem őket, hogy tanítsanak magyarul. Annak, aki kicsi kora óta tanult franciául, később meg némi távoli kapcsolatba került a német meg az angol nyelvvel, a magyar teljesen új világnak bizonyult. Kezdte felszítani bennem az idegen nyelvek iránti szenvedélyt. Hamar túljutottam az én vagyok, te vagy, ő van – részen, a gondot az okozta, hogy képtelen voltam észbe tartani a szavakat, etimológiájuk nem kínált semmilyen fogódzót, ahogy más nyelveknél próbáltam, és a szavak sorrendje is szokatlan volt, mint például az egyszerű kérdésekben: te magyar vagy? Az ilyesmiben teljesen elvesztődtem. Nem jutottam volna messzire. Később tanulmányoztam más nyelvek nyelvtanait. Ismerősként forgattam a spanyol meg a portugál nyelvtant, elbátortalanított a görög nyelvtan, hűvös tisztelettel vizsgáltam a középkori angolszász nyelvtant, kíváncsian ütöttem fel az izlandi nyelvtankönyveket. Úgy gondolom, a nyelvtan szül bennünket, az anyanyelv szerkezete határozza meg gesztusainkat, reakcióinkat, képzeletvilágunkat és ösztöneinket. Ebben nincs helye a költészetnek, a bizonyításoknak. Nem tudok érveket hozni arra, hogy mit érzek. De érzem, hogy titokzatos kapcsolat van az ösztöneink, és az elsőként megtanult nyelv nyelvtana között.

Sok szabadidőm volt a laktanyában. A szigorú program megkövetelte rengeteg rohangálás ellenére szükségét éreztük annak, hogy emlékezetünket, intelligenciánkat próbára tegyük. Szükségünk volt az efféle kihívásokra.

És még valami. Az a fantasztikus testvéri érzés, ami köztünk, az egyes háló tizenhét lakója közt született azon az estén, amikor úgy döntöttünk, megosztjuk mindenünket egymással. Tegyük ki az asztalra minden ételünket. Senki ne egyen többé fejét a katonaládába vagy a szekrénybe hajtva, ahogy korábban történt. Amikor van mit kitennünk az asztalra, az hadd legyen a nyugalom pillanata, az együttlété. Furcsa pillanat volt és ez a szolidaritás sokáig tartott. Egyesekben megmaradt a leszerelés után is. Egymás mellé tettük a reggelihez kapott kenyér és sajtdarabokat, a városból hozott keksszel és az ott-honról, csomagban kapott süteménnyel. Mindent fel lehet vágni tizenhétbe. Még egy Primăvara csokit is sikerült pici darabokra vágni. Nem volt ennek semmi köze a szocializmus győzelméhez, valami sokkal mélyebbhez kötődött, a valósághoz való racionális viszonyulásunkhoz. Ezt megtehettük.

Miután pár órán át az Amerikai Könyvtár melletti ellenőrzési ponton voltunk, rám tört az unalom. Kettő körül néhányan közülünk elmentek. Ott loptuk a napot a Forradalom szolgálatában. Háromkor elment Sandu is, miután együtt megettünk néhány, utcáskoron vett lekváros fánkot. Zsírosak voltak és elég gusztustalanok. Mást nem találunk.

Vajon azt képzeltem, hogy a hazáért küzdök, ahogy ott álldogáltam az utcán és csomagtartókat ellenőriztem? Vajon mi járhatott az eszemben?

Elég sok látszólag abszurd dolgot műveltem. A legváratlanabb, azt hiszem, az volt, hogy a katonaság alatt lefogytam húsz kilót. Sokat szaladtam a seregben, nemcsak annyit, amennyi a kiképzéshez kellett, azon felül is. Kihagytam étkezéseket és a pusztai szent remeték életére gondoltam, akikről nagyapa egy régi könyvében olvastam az egyik falun töltött vakációm alatt. Folyton a régi idők férfiúi jártak az eszemben, akik menekültek a nők elől, barlangokban laktak és a puszta száraz füvein meg sáskán éltek. Így lehetett. Nagy hatással volt rám a remeték világa. Hogy ilyen valóban létezett valaha. Így lehetett az ő idejünkben. Nekünk, 1988 őszén azonban egész más volt.

Szentek élete. Bent, a fejemben, a laktanyában. Mi másra lehet gondolni, miközben az ember azt hallgatja, ami ott zajlik?

Hogy röhögött volna Róka őrmester, ha megtudja, mi jár a fejemben, amíg a nyolcas kiképzőtéren szaladgálok! Vagy milyen ideges lett volna a hadnagy, ha rájön, min gondolkodom az ateista szónoklatai alatt! Úgy tartottam távolságot tőlük, hogy közben az univerzum másik végén elhelyezkedő világokba menekültem át. Időben és térben.

Igazából más példák foglalkoztattak. Másfajta szentek. Ismét ez a gondolat, a legelső kép, a legvonzóbb mind között, Bernhard Riemann, vagyis az ember, aki feltalálta a munka alapját, a teret, amellyel a geometriában dolgozni lehet. Ő, éppen ő. Mondjuk ki pontosan! Ő egy éjszakán keresztül szolgálta az 1848-as forradalmat. 1848. március 24-én reggel kilenc órától másnap déli egyig állt őrségben a berlini királyi palota előtt, mint a diáksapat tagja. Semmilyen írásos feljegyzést nem hagyott ránk arról az éjszakáról. Nem tudjuk, mire gondolt, nem tudjuk, mi volt a véleménye arról a rövid forradalmi

tapasztalatról. Mi lett volna velünk, mindannyiunkkal, velünk, a normálisokkal, akikből hiányzik az ő mély előrelátása, ha azon az éjszakán elpusztul? Hány szenzációs gondolatot csak sokkal később és sokkal nehezebben fedeztek volna fel, ha ő, fogalmainknak előfutára, elpusztult volna egy országért, amely még csak nem is volt az övé? A tizenkilencedik századnak is megvoltak a maga, kétség kívül rettentő nyomorúságai, de vajon volt-e benne olyasmi is, mint amit én látok most? Hát mit is látok én most voltaképpen? Hol a valóság, amelyet meg tudnék fejteni? Értek még bármit is ebből az egészből? Például a forradalom ellenőrzési pontjából, amit véletlenszerűen és feleslegesen helyeztek ide, az utca közepére, az Amerikai Könyvtár elé. Kollegáim arcát figyelem. Örömet okoz nekünk, hogy autókat kutatunk át? Hiszen egész Bukarest ezt csinálja. Jó, de mi mások vagyunk, mi kellene a logikus gondolkodás őrei legyünk, ahelyett hogy idióta dolgokban statisztálnánk. Bernhard Riemann önkéntes katona éjszakája, aki őrségben áll a királyi palota előtt. Naná, hogy egyetlen híres kép sem ábrázolja ezt a jelenetet. Senki egy lyukas garast sem adna Bernhard Riemannért, holott ő volt az az ember, aki újragondolta, hogy milyen paraméterek között kell újraformálni a világegyetemet. A válljelzést és kezükben Kalasnyikovot viselő majmoknak persze fogalmunk sincs arról, kicsoda volt Riemann. A Föld bolygón másként határoznak. Itt majmok döntenek, a fene egye meg, jól tudom, hiszen a laktanyában kilenc hónapon keresztül olyan emberekkel laktam együtt, mint Róka őrmester. Ne tedd fel másként a kérdést. Ne képzelj semmi tökéletest. Másként a valóság gránittömbbé változtatja a levegőt. Ne gondold többé Riemannra, ő nem jó példa. A matematika legkreatívabb géniusza nem szolgálhat példaképül az olyan napokon, mint ez a mai.

Riemann.

Levegő tör a tüdőbe, oxigénné változó akarat, az ember egyre jobban érzi magát mozgás közben, a tevékenykedés józan világában. Ez a leglátványosabb függés. Csodás Bukarest levegője: tiszta és tele van szabadsággal.

Ámbár ez a szabadság-érzet, ami már vagy két napja kerülget, végső soron illúzió. Amiről meg ismét valami más jut eszembe. Mármost erről az érzésről. Mert már átéltem ezt, holott kaszárnyába voltam és nem azt csináltam, amit szerettem volna. Azon a reggelen is ugyanígy éreztem magam, amikor hajnali 4:30 kor közölték, hogy indulnunk kell és reggeli torna nélkül egyenesen a reggelizni küldtek. Kekszet kaptunk, túrót és teát. Kaptunk egy-egy ételcsomagot is, amit gondosan eltettem a kenyeres zsákba, az összehajtott sátorlap mellé. Kivittek a buszokhoz. Cojocarú hadnagy ott várt reggel fél hatkor, a rekedt hangjával, álmatlanságtól duzzadt szemmel és a szokásos logikátlan hördüléseivel. Róka őrmester sápadtan állt egy lépéssel mögöttem. Pofának szokás szerint előrecsúszott a szemüvege az orra hegyére. Olteanu nem kapcsolta be a sisakját. Zamfirescu meg mintha folyton ásítani készült volna. Tehát ma van a nagy nap. Gorbacsov bukaresti látogatásának napja. Nem tudok Gorbacsovra gondolni, anélkül, hogy eszembe ne jutna Demidovici. Ő írta azt a feladatgyűjteményt, amelyből integrálni tanultam.

Híres könyv, hasznos és szép. A Cretzulescu Könyvesboltban vettem 1987. november 7-én, azon a napon, amelyen a győzedelmes proletariátus országában a szocializmus forradalma elsöprő győzelmet aratott.

Ha matematikusokról van szó, elfelejtem, milyen törzsbe tartoznak, voltaképpen nem is érdekel ez a kérdés. Nem releváns, hogy Luigi Bianchi olasz, vagy do Carmo brazil. A szó legmélyebb értelmében a házukba léptem be. A könyveik építettek fel engem. Hozzájárulásuk, legyen szó akár eredeti gondolatokról, egy csodálnivalóan tiszta levezetésről vagy didaktikai munkáról, felülemelkedik a nemzeti identitáson. Az eszme legyőzi az identitást. Minden esetben így történik. Nem létezik szovjet matematika vagy francia matematika, csak matematika létezik, tiszta eszme, és az erőfeszítés, hogy ezt az eszmét át lehessen adni, függetlenül attól, hogy egy osztályteremben, egy tanulmányban, vagy könyvben történik meg ez az átadás. A törzs meghajlik az eszme előtt. A törzs akkor fontos, amikor a kontextus finanszírozásáról van szó, amelyben az eszmék közlekednek. Például előbb vagy matematikus és csak azután román. Azt hiszen, Riemann megértette ezt, azért nem írt semmit a forradalommal való tapasztalatáról. Miről írjon? Nem tudott volna pontos lenni.

Demidovici könyvére gondoltam, amíg a buszt vártuk, hogy küldetésbe vigyen, védelmezni Gorbacsovot Bukarestben. Tudtam, hogy Románia a Belügyminisztérium tízezer katonáját mozgósította az őrző-védő művelet érdekében. De a szovjetek is ott voltak Bukarestben. Több száz szovjet biztonsági. Világosan megmondták: nehogy bármivel is akadályozzuk őket, mert parancsuk van arra, hogy az elnöküket védelmezzék. Mit is akar ez jelenteni? Ha az én körletemben megjelenik egy orosz, nekem pedig parancsom van arra, hogy ne engedjem át, ő meg át akar menni, akkor mi lesz? Bukarestben vagyunk, de én nem kaptam golyót, az ő géppuskájában viszont tele a tár. Igen, ez pontosan leírja a helyzetet: ez az erőviszony. Megmondták világosan: ne akadályozzuk őket a küldetésük teljesítésében. Ezt nem mondták, amikor Irán elnöke járt itt, akkor sem amikor Todor Zsizskov volt a vendég. Ez csak és kizárólag a szovjetekre vonatkozik.

De akkor én *mi vagyok*? Én, a Szocialista Köztársaság katonája mi vagyok?

Az autóbusz reggel hat előtt gördült ki az egység kapuján. Hova megyünk? Lőszert nem kaptunk, van viszont adó-vevőnk. Nagy, nehéz szerkezetek, sercegnék, mielőtt bármit is közvetítenének. Négy-nulla-öt-hat a jelzése annak, hogy elhaladt a két elnök menetoszlopa. Mostanra már az összes kódot ismerem, megjegyeztem az egész listát. Igen, persze, hogy tudom, mi a dolgom. Megdörzsölöm a szemem és úgy érzem, nagyszerű kalandban lesz részünk. Különös, de szabadnak érzem magam. Lelkes vagyok, mint egy országútra kiszabadult kutya. Hasznos szerettem volna lenni, de kinek hozzak hasznot? A csillagoknak vagy a Földnek? Ugyan mit láthatott az én szemem, a katonasapka ellenzőjén túl, amelyet városi küldetéseinken viseltünk?

Szabadnak érzem magam, mert hazám hadseregében szolgállok, annak a hadseregében, ami én vagyok. Ez Románia és érzem, hogy minden, amit itt teszek, lett legyen az

bármilyen ostoba is a helyszín, kapcsolatban áll azzal, amit a dolgok titkos mélyén magam is tenni szeretnék. Hogyan is akarhatnék mást, mint amit a hazám akar?

Vajon így van ez?

Tegnap este néhányunkat kivontak ebből a küldetésből. Árpád és Jóska például nem vehetnek részt benne. Nem mondták, de tudom, mi történt. Megnézték a dossziékat. Bizonytalan elemként azonosította őket a hírszerzéstől a tiszt. Jóska ráadásul maga írta be az önéletrajzába, hogy az egyik nagymamája kiment az NSZK-ba. Nem, nem, ilyen elem nem vehet részt Gorbacsov elnök biztonsági őrizetében. Nem, nem. Ő nem közülünk való. Négy-nulla-öt-hat. Nem közülünk valók? Hát ki az, aki közülünk való? Kik vagyunk mi? Jól látok, jó szemem van, mégsem látom a választ. Árpádra és Jóskára gondolok, és hirtelen elszégyellem magam, amiért ők a laktanyában maradtak. Nagy megtiszteltetés a párt és az állam felső vezetését védeni. Ők miért nem részesülhetnek ebben a megtiszteltetésben?

b
bill
ent
yuk

Meddig szabad kinyújtanom a kezem, és azt mondanom: testvérem?

Mikor buszra szállunk, nem vagyunk ott mind a harmincketten. Vigyázok, nehogy beüssöm magam a székekbe, azzal a sok málhával rajtam. Több mint húsz kiló. Csomó mindent cipelünk magunkkal, mintha egy Sergiu Nicolaescu filmben lennénk, és 1944 őszén indulnánk Berlin felé. Körülnézek, micsoda helypocsékolás a buszon! Kettő a gyengélkedőn, hetet kihúztak a listáról, kevesen vagyunk. Világosan kijelölt feladatunk van, rögzített pontokkal. A hadnagy nem mondja meg előre, ki hol fog állni, utálja ismételtetni önmagát. Szó sincs eligazításról, holott az őrségek helye már ki van jelölve. Papíron. Csak akkor tudjuk meg, hol a mi helyünk, amikor megáll a busz. Először valahol a Bukarest-Ploiești országútnál áll meg. A hadnagy Alexandrescut kiáltja, ő pedig leszáll fegyverrel a kézben, felszereléssel. Oda, a kerítés mögé, egy udvarba. Csak úgy, be a kertbe? Igen, igen. A kertbe. Hétkor kapcsolod be az adó-vevőt. Addig ne. Csak hat órára vannak feltöltve az elemek.

Csak hat órára? Hát mennyit fogunk itt ülni? Köröz a fejemben a kérdés, de nem szólok semmit. Bizonyára mindenki erre gondol, de senki nem mond semmit.

A hadnagy visszatér a buszhoz.

A szívem úgy ver, majd kiugrik a helyéről. Vajon engem hol hagynak? És mikor jön Gorbacsov?

A busz ismét elindul a vékony jéggel borított országúton. Érzem, hogy a halványkék ingem nyaka nedves. Mit lehet tenni? A haza csak egyetlen inget adott. Igaz is, mégis hogy védelmezhetném a hazát egy szál ingben? Vajon arra számítanak, hogy rést vágok a nemzeti biztonság pajzsán, és ha csak pár órára is, de kicserélem ezt az inget valami hasonló színű, de száraz holmival, valami hasznos és funkcionális darabbal, ami többet segít az életben, mint ez az adminisztrációs jelkép, ami máris vizes. Íme, én vagyok, a te katonád! Nedves az ingem és útban vagyok vendégünk, Gorbacsov elnök védelmi hálózatát erősíteni. Én, akit Valea Rea-ban neveltek a nagyszüleim, én, akit a Gaston Darboux és

Gheorghe Țițeica nyomán a projektív geometria érdekel, itt vagyok én, a mulékony és sérülékeny, aki érzékeny a hidegre és a nedvességre. Eszembe jut, hogy gyenge vagyok.

Gurul a busz a Bukarest-Ploiești országúton.

Parancsot kapok: itt leszállsz.

Megértettem, hadnagy elvtárs. Amikor parancsot kapok arra, hogy elfoglalam örhe-lyemet, nem vagyok egyedül. Sosem vagyok egyedül. Nem az apám egyenruhájáról van itt szó, az apám egyébként jelenleg ugyanezt teszi, mint én, a város egy másik sarkában, hanem valami másról, ami sokkal messzebbre nyúlik, és hatalmasabb. Három árnyék, nagyanyám három bátyja van velem. Ők a keleti fronton vesztek oda a második világ-háborúban, történetüket semmi nem őrizte meg, csak ez a bekezdés. Mikor parancsot kapok, itt leszállsz, katona, ez a parancs nem egyszerű szó. Nem akármilyen. Én ezeknek az árnyaknak a nevében is itt vagyok, ez az egész hadsereg azért működőképes, mert az ő csontjaira épül. Ezt jelenti a nemzetállam hadserege, másként nem lehet. Nem le-het másként. Így gondolkodunk. Nincs kevesebb. Teljes azonosulás. Innen a szabadság érzete még akkor is, amikor parancsot adnak. A fegyverviselő lelkiállapota. Távolság. Léptek. Kalasnyikov a jobb kezemben. Szem. Ellenőrzöm a szíjat. A lépcső mellé érve belenézek az autóbusz visszapillantó tükreibe. Nem vagyok egyedül. Sok árnyék szállt le velem együtt. Őrző védő szolgálat. Része vagyok a nemzetállamnak, ott a küldetésem e szerény részletében. Velem jönnek az árnyak, az elmébe gyökeret vert valóság képzet-társításai. Megértettem, hadnagy elvtárs. Kettő-nulla-kettő-egy. Az adóvevő aktiválva. Milyen sokat jelent ez!

A Scânteia Ház mögött vagyok. Zöld. Sok a zöld ahhoz képest, hogy november van. A környező fák színe. Névtelen bokroké. Az ősz nedves talaját figyelem. Seholy senki. Egyedül vagyok egy facsoport mellett, a Scânteia Ház háta mögött. A busz megállt va-lahol hátul és a hadnagy egyenként mindenkit a helyére vezetett. Az én feladatom az volt, hogy ne hagyjam el a tízszer tíz méteres körzetemet, ahonnan figyelmesen tartsak szemmel mindent anélkül, hogy engem észrevennének. Ami azt illeti, az utca felől jól látszottam. A megfogyatkozott, arany színű levelek nem sokat takartak. Ahhoz túlságosan városközpontban voltam, hogy a saját dolgommal foglalkozhattam volna, például előve-hettem volna egy könyvet és leülhette volna olvasni, amúgy se lett volna mire ülni. Ott álldogáltam tehát reggel hattól késő délutánig.

Sokkal jobban jártam, mint mások.

Sterét például a Minovici-villa kertjébe osztották be. Ahogy a hadnagy elment, meg-jelent két vérszomjas farkaskutya és dühösen ugatni kezdték a térés¹ katonát. Az pedig, gyorsan felmérve a helyzetet, Kalasnyikovostól felkapaszkodott egy almafára, ahol eszébe jutott, hogy egy katonának mindig rendelkezésére áll egy golyó. Mert adtak három vak-

¹ „termen redus” (csökkentett időtartam) kifejezés közszájon forgó rövidítése Romániában. Csökkentett idejű katonai szolgálatot jelent, lásd „előfelvételis katona”.

töltényt, ha netán jelezni kell vele. Elméletileg, ha az ember veszi a fegyvertisztító pálcát és begyömöszöli a csőbe, az egyik vaktöltény fojtásként működik, és eszeveszett erővel lövi ki a fegyvertisztító pálcát. Afféle számszerű egyetlen nyílvevesszővel. Pár méternél nagyobb távolságban már nem különösebben pontos. De ha megtámadnak a kutyák és kénytelen vagy fára mászni előlük, ez is egy lehetőség. A fa tetején, az ugató kutyák közt talált rá Sterére a kiküldött őrmester, aki úgy tizenegy felé arra járt ellenőrzésre. A dögök persze őt is megtámadták, mire az őrmester segítséget hívott. Vagy tízen gyűltek oda, köztük a kutyák jogos tulajdonosa, aki füttyszóval magához hívta és bezárta az állatokat.

És ez még mindig semmi ahhoz képest, ahogy Dan járt, aki a Falumúzeum háta mögé, a Herăstrău park bokrosába került. Kétszer két méter felügyeleti terület, gyakorlatilag egy még mindig zöld bokor háta mögött. Pechére aznap gyomorrontása volt, se elmennie se visszavonulnia nem lehetett. Este, vacsoránál, még mindig sápadtan és beesett arccal mesélte el, mi történt:

– Hallod, haver, odaszartam a bokorba, és nyolc órán át kénytelen voltam a saját szaromat őrizni.

A pletykák szerint valaki a 696-osoktól idegrohamot kapott küldetés közben. Gyorsan kivonták és egyenesen a Kórházba vitték. Vagy ahogy Pofa mesélte, aki egy ellóstól hallotta, egy kapitány elkapta a katonát, ahogy egy csoport gimnazista lány háta mögött elbújva maszturbált. Sosem tudtam, hitelt lehet-e adni az ilyen történeteknek, vadabbak voltak, mint Róka őrmester agymenésai, de Bukarestben, Mihail Szergejevics Gorbacsov látogatásának idején bármi megtörténhetett. Csak Pofa egyedül vagy két ilyen történetet mesélt, amikor a mosodában voltunk. Elmesélte például, hogy az egyik autóban, amit a Központi Bizottságból a Primăverii felé küldtek, csak a két kutya, Sarona és Holló ültek. Négy-nulla-négy-nulla jelzést adtak le, noha semmi értelme nem lett volna annak, hogy a főtitkár elvtárs szovjet vendége nélkül induljon észak felé. Három altiszt a kapunál meg a katonák felsorakoztak és tisztelegtek, előrenyújtott fegyverrel, ujjai a talajjal tökéletesen párhuzamosak, úgy ahogy a haza elnöke előtt tisztelegni kell, akinek azonnali érkezését az imént jelezte az adóvevő. Csak Holló és Sarona haladtak el előttük, az egyik az első ülésen, a másik a hátsón, úgy ahogy akkor is szoktak, amikor Nicolae Ceaușescu elvtárral utazgatnak a városban.

Ott álltak a katonák tisztelegésbe merevedve Hollónak és Saronának.

Nem láttam a SZ.SZ.SZ.K. elnökét a küldetésen. Túl messze voltam ahhoz. Csak a bukaresti ősz hervadt leveleit láttam. Hallottam az üdvívalgást. Tudom, hogy őrhelyemen maradtam, a számomra kijelölt ponton, a szükségesnél három órával tovább. Én és az árnyaim. Csak azt tudom, hogy 1988 őszének hűvös levegője tiszta volt és friss illatú. Lassan teltek az órák. Az ég súlyos, ólomszínű volt.

*Fordította: Vallasek Júlia
Előkészületben a Lector kiadónál*

Andrej Tomažin

Andrej Tomažin

(Dedikációk)

Andrej Tomažin (1988) ljubljana író, költő, zenész, a Radio Študent korábbi szerkesztője, az RTV Slovenia munkatársa. Első regénye *Stramorjevi koraki* (Stramor lépései) 2014-ben, a második *Črvi* (Nyüvek) címmel 2017-ben jelent meg. 2018-ban publikált *Anonimna tehnologija* (Névtelen technológia) című novelláskötetét a szlovén kritikusok díjára jelölték. Az itt fordításban megjelenő versei a 2018-as *Izhodišča* (Kiindulópont) című kötete *Dedikációk* és *Kiindulópont* ciklusaiban olvashatók.

I.

Belkis Ayónnak

Ujjakkal fogtak hozzá elpusztítani a
fasiszta erdőt. A fenyők rövid cellulózzrostjai
összehangolódtak Shenzenben a kínai tőzsde
értékpapírjainak hullámvázásaival. Megindított,
amikor azt hallottad, a gyökerek
megremegnek az emelkedő árfolyam trendjének
ügetésétől. A fehér arcok a világgazdaság
hosszú ciklusainak *rendereivé* váltak. Az ujjak
elkezdték hosszú fűzfaágakra
emlékeztetni, elmerülve a folyó gyors áramlásában.
A körmök fokozatosan lehullottak a K-hullámok hibáival
együtt. A felhasználónevek esetlegesek, a jelszavak megfelelően
komplikáltak. A mémek archetipális háborúja nem robbanással
ér véget, hanem helyi TEDx konferenciák lágy fuvallatával
a megoldások szükségességéről: a fák
egyéni szintű változásának szükségességéről.

VII.

Krasznahorkai Lászlónak

Mikor látom a nemtörődomség szótárainak
összeállítóit, Bresson öszvéreit
csillapító szereken, Bolaño-szerű költőket,
„tér nyílik itt annak a tudásnak
amely a gondolatot égeti el”, mikor kilenc sín páron
vezet át az ösvény, valami kölykök,
csomagjukban valami feneéles késekkel,
akiknek sárgaságot tulajdonítanék, noha
jóval többek öt évesnél, kiterítik a műanyag
ponyvát. Ujjaik olyanok, mint napelemekről
a visszaverődés. Családokat láttam
északról, akik rosszul felszerelve
csúsztak a kontinens belseje felé.
Kinek adjunk felhatalmazást, hogy átírhasa a szavakat
melyek majd megemlékeznek az isten közép-európai változatáról?
Próbáltál már sárga ujjakkal írni?

XIII.

Muanis Sinanovićnak

Egy elveszett léggömbben – gyerek vagy már
vagy szeretnél azzá válni? –, nincs levegő, inkább egy új
test. Exponenciálisan növekszik. Felfújt
orcáival történeteket mesél, grimaszodik, a nap
rásüt és gyorsan összezsugorítja. Délben
minden árnyék majdnem egyformán nagy, csak
a mérhetetlenség benyomását
kelti. Megidézzük, a léggömb és én, nagy
harcok neveit a világ nagy történelmében. Két
különböző fajta molylepke jelenik meg váltakozva
kis fapálcáján,
többször is, különböző
testrészekre telepedve, míg eljutnak addig
a pontig, ahol nincs maradék hely. A neonfények alatt
a legrosszabb fajta fű szaga volna.

Fordította: Sánta Miriám

Vak angyalok

Viktoriánus nőiség és testi fogyatékoság Elizabeth Gaskell *Szerelem és gyötrelme* és Charles Dickens *Tücsök szól a tűzhelyen* című regényeiben

I. Bevezetés

George Smith *Light and Darkness* (*Fény és sötétség*) című 1865-ös festménye¹ azon ritka képek egyike, mely vak női figurát ábrázol. Nem egyszerű ehhez hasonló viktoriánus festményt találni, ahogy a kor irodalmában is körülményes a vak női karakterek utáni kutatás. A reprezentáció hiánya (vagy legalábbis annak csekély mivolta) mindazonáltal izgalmassá teszi a keresési folyamatot. Esszémet Smith festményének *ekphrasis*ával kezdem, a kép ugyanis nem csupán a 19. századi fogyatékoságtudomány kontextusában értelmezhető, hanem két korabeli művel is összekapcsolható, Elizabeth Gaskell *Szerelem és gyötrelme* (1848) című regényével, valamint Charles Dickens *Tücsök szól a tűzhelyen* (1845) című kisregényével.

¹ GEORGE SMITH, *Light and Darkness*. 1865, ismeretlen magángyűjtemény. Forrás: blogs.bbk.ac.uk/touchingthebook/files/2013/07/W0165-George-Smith-Light-and-Darkness.jpg

Az említett festmény előterében egy vak lány szerepel. A festményen tapasztalható szégyenes lakhatási körülményekből, a szoba kesze-kusza elemeiből, valamint a színek kopottságából ítélve a mű vak leánya feltehetőleg egy munkásosztály otthonában ül. Ami viszont leginkább a lakók társadalmi pozíciójáról árulkodik, az a lány által birtokolt könyv ebben a környezetben: a viktoriánus evangelizációs folyamat (amit a lány ölében fekvő Biblia implikál) elsősorban a munkásosztály felé irányul. Ebből kiindulva feltételezhető az is (habár erre nincs utalás a festő részéről), hogy a képen lévő személyek nem tudnak se írni, se olvasni, ami nem volt szokatlan az alsóbb osztályok körében. Sokkal nehezebb azonban a vak lány szociális helyzetének meghatározása; az egyszerű ruházatra, valamint arra hagyatkozva, hogy tud olvasni, a társadalmi létra bármely fokán állhat. A viktoriánus női filantrópiáról szóló tanulmányában Pamela Corpron Parker azt írja: „A nők filantróp munkája egyfajta logikus kiegészítője lett kulturális szerepüknek házi angyalokként; ez is egy volt azok közül a jelentős gazdasági és politikai funkciók közül, amelyekkel a közép- és felsőosztálybeli feleségek rendelkeztek. [...] Az etikett, öltözködés és társalkodás bonyolult szabályai mellett a filantróp munkában való részvétel is a családi státusz fontos meghatározója lett.”² Smith festménye azonban semmiképpen sem a divatot követő világi nő kifigurázása; a lány személyes jótékonytsága, amit a testi fogyatékosága ellenére gyakorol, igazi elhivatottságra utal. A halvány, fehér alak a sötét háttér előtt, a lány arcán érzékelhető elragadtatás, mindezen szentimentális vonások angyali figurává változtatják őt. Az *angyal* esszém egyik kulcsszava; a két regény, amelyet vizsgálok, maguk is az angyal narratívájába helyezi vak női karakterét, meglehet, igen eltérő módokon. Bár egyik karakter sem főszereplő, a marginális pozíció nem befolyásolja testi fogyatékos női identitásuk precíz megkonstruálását. Gondolatmenetemben arra teszek kísérletet, hogy megvizsgáljam a két író által megalkotott angyali figurát a fogyatékoságtudomány lencséjén keresztül.

II. Margaret Jennings: „a béke angyala”

A testi fogyatékos karakterek felbukkanása Elizabeth Gaskell munkásságában nem szokatlan, számtalan művében szerepel legalább egy fizikailag sérült szereplő. Vak női karakter azonban csak egy regényében fordul elő,³ ez a reprezentáció pedig erősen kötődik ahhoz a kortárs diskurzushoz, amelyhez a mű is kapcsolódik. A *Szerelem és gyötrellem* Margaret Jenningsé az ipari forradalom emberpusztító következményeit és a munkásosztály keserves életkörülményeit bemutató személyek egyike Gaskell művében. Margaret, vagy ahogy a regényben utalnak rá,

² Pamela Corpron PARKER, *Fictional Philanthropy in Elizabeth Gaskell's „Mary Barton” and „North and South”*, Victorian Literature and Culture 1997/25/2, 321–331, 321.

³ A *Szerelem és gyötrellem* Alice Wilsonja (Margaret Jennings mellett) szintén megvakul, de ezt öregkori testi leépülésének egy fázisaként értelmezem, amit sükettség, bénulás stb. követ. Margarettel ellentétben sosem alakít ki identitást vak nőként, így a munkámban nem foglalkozom a karakterével.

„a béke angyala”⁴ nagy valószínűséggel a *Szerelem és gyötrellem* (morálisan) legtisztább karaktere. Nézete, miszerint „A mi Jézus urunk sem volt ellene, hogy az emberek segítsenek neki, mert tudta, micsoda boldogság, ha tehetünk valamit másokért. Talán nincs is ennél nagyobb boldogság a földön” (290), félreérthetetlenül elének tárja a lány jámbor és önzetlen természetét. Az istenfélő és példaszerűen erényes viselkedés azonban sokszor már a didaktikus határán mozog, és egy szinte hihetetlen képet fest az olvasó elé Margaretről, amely megidézheti a korban népszerű „Házi Angyal”⁵ (Angel in the House) figurát.

Az angyalok viktoriánus korban betöltött szerepének értelmezésekor elkerülhetetlen, hogy essen szó arról a metaforikus angyali szerepről, amely először Coventry Patmore művében jelent meg, majd hamar az egyik legdominánsabb női trópusná lett a század irodalmában. A Patmore által megszilárdított eszményi kép azonban még a fikció világán is túllépett, és a korabeli tiszteletre méltó nő meghatározó viselkedésmájává vált, útmutatóvá, ami alapján a nő felépíthette a társadalmilag elfogadott személyiségét. Nel Noddings szerint az Angyal arra szolgált, hogy a férfiak „megalkossák saját ideáljukat a nőiséget illetően”.⁶ Az ideális (angyali) nő tehát tétlen, passzív, mind lelkiileg, mind fizikailag gyenge, erkölcsileg tiszta, sebezhető, férfiaktól függő és gondoskodó, de saját igényei nincsenek. Az Angyal idővel kiszabadult a viktoriánus otthont jelentő szűk terekből, és világhírű jelenség lett: „Ámbár elsősorban 19. századi kontextusban hivatkoznak rá, az Angyal, különböző manifesztációiban, kultúrákon keresztül, egészen a 21. századig eljutott”,⁷ írja Joan M. Hoffman. Bár kétségtelenül romantikus figura, az Angyal a viktoriánus kor nagy realistáinak műveiben is gyakori szereplő, ahogy ezt majd Charles Dickens kapcsán részletezem. Nem egy olyan író akadt viszont, aki lázadt az Angyal ellen: a *Vízimalomban* George Eliot arra használja fel az angyali Lucy Deane-t, hogy szembeállítsa regénye hősnőjével, a konvencióktól eltérő Maggie-vel, az olvasó elé tárva a két női típus közti szakadékot. Lucy ebben a tekintetben hasonlít a Charlotte Brontë *Villette*-jében szereplő Paulina Home-hoz: mind a két lány egy sorok közé zárt sikoly, ítélet a nőknek szánt betölthetetlen szerep fölött. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek a kritikák *írónők* tollából származnak; és bár a kor számos férfi szerzője kidolgozott, összetett női karaktereket alkotott, mégis az írónők azok, akik műveikben nyíltan megtagadják az angyali szerepvállalást.

Felmerül a kérdés, vajon Gaskell is egy-e azon írók közül, akik elutasítják a tradicionális angyali szerepet. Véleményem szerint Margaret Jennings ábrázolása nem bíráló, hanem az angyal-funkció egy különleges kiforgatása, variációja (az *Észak és Dél* Edith Lennox sokkal inkább tartozik az Angyalt kritizáló karakterek megtestesítői közé).

⁴ Elizabeth GASKELL, *Szerelem és gyötrellem*, ford. Acsai ROLAND, Lazi, Szeged, 2010, 308. Az oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak, és ezt követően a főszövegben, zárójelben adom meg őket.

⁵ Az esszé további részében ezentúl csak Angyalként utalok rá.

⁶ Nel NODDINGS, *Women and Evil*, University of California, Berkeley, 1989, 60.

⁷ Joan M. HOFFMAN, „She Loves with Love That Cannot Tire”: *The Image of the Angel in the House across Cultures and across Time*, *Pacific Coast Philology* 2007/42/2, 264–271, 264.

Margaret több okból kifolyólag sem foglalhatja el az angyali helyzetet: Lucyhez vagy Paulinához képest nem gyönyörű, egyszerűen csak „hétköznapi” (195), az említett karakterekkel ellentétben nem „infantilis, gyenge és tudatlan lény, aki állandó férfi általi felügyeletet és védelmet igényel”,⁸ semmilyen értelemben sincs bebörtönözve, se fizikálisan (a fogyatékosága miatt), se szociálisan. Ám a legfontosabb ellenérv talán mégis az, hogy Margaret a munkásosztály tagja, ami automatikusan kizárja őt abból a szerepből, ami (főként) a középosztálybeli lányoknak és nőknek szól. A *Szerelem és gyötrellem* egy pontján még a regény főhősnője is elneveti magát a gondolatra, hogy barátnője angyal lehetne: „Mary az angyalnak nevezett Margaret ideáját olyan mulatságosnak vélte, hogy rosszkedve ellenére is kitört belőle a nevetés. Hiába volt varrónő, így is nehezebb esett elképzelni Margaret kék-sárga mintás barna ruháján az angyalszárnyakat.” (214) A regény ennek ellenére később a már említett „béke angyala”-ként nevezi meg Margaretet, a lány leírása pedig erősen bibliai jellegű, és inkább tűnik allegorikus figurának, mintsem háromdimenziós, élő karakternek. Gaskell nézőpontja a saját szereplőjét illetően kissé zavaros; Margaret alaposabb megismerésének érdekében érdemes egy pillantást vetnünk a hozzá tartozó angyali diszpozícióra.

Keveset olvashatunk Margaretről, mielőtt elveszti a látását: csupán egy-két fejezetet kapunk, amelyben feltűnik a folyamatosan romló látására panaszkodva, valamint a későbbiekben egy, a nagyapja által elbeszélte epizódot, amelyben mint csecsemő szerepel. Érdekes módon Margaret angyali tulajdonságai a regény elején még nem jelennek meg, majd csak a vakságát követően, mintha az érzék elvesztése egyfajta isteni esszencia elnyerésével járna. Mindazonáltal megjegyezném, hogy a testi fogyatéknél a megjelenése az irodalmi kánonban társadalmi nemektől függ, így a regénybeli Margaret által megtestesített vak nő figurája szerepkonstrukcióját tekintve nem hasonlítható például Miltonéhoz, akinek vak-sága a költő köré épített kultusz meghatározó része lett. Milton világtalansága (a vak homéroszi archetípusba illeszkedve) felmagasztalódik és az allegorikus tudás hordozójává válik. Margaret esetében erről nem lehet szó; a lány vak-sága nem a géniusz védjegye, sokkal inkább morális allegória. Az egyetlen (tényleges) utalás a transzcendens és Margaret közti kapcsolatra egy anekdota formájában hangzik el. „[...] kiderült, hogy Jennings nem tart igényt az unokára; így hazavihettelek, és velem maradtál, egyetlen áldása az életemnek” (123), idézi fel Job Legh, hogyan vette a szárnya alá az árván maradt Margaretet. A 19. századi irodalom gyakran kötötte össze a gyermekeket az angyalokkal: a gyermek Isten ajándéka, ebből kifolyólag a lelke üde, az elméje pedig mentes a világ bűneitől. Ezek a tulajdonságok akár a vak-ságra is ráolvashatóak: aki nem látja a rosszat, jó marad. Ebben a tekintetben minden gyermek vak. Ezt a gondolatot továbbfűzve természetesennek tűnik, miért nevezi Job Margaretet „áldás”-nak (nőként a kor gondolkodásában köztes lény az angyal és gyermek között), én mégis megkérdőjelezném, ez vajon nem a lány felnőtt életére való utalás-e Gaskelltől.

⁸ NODDINGS, *Women and Evil*, 59.

A következő mondat továbbviszi a vallásos olvasatot, és újraalkot egy jól ismert bibliai jelenetet: „Isten fizesse meg annak az asszonynak a jószágát! Megetette a szerencsétlen pulyát, finoman és vigyázva, és közben olyan szeretetteljesen beszélt hozzá, mintha a saját magzata lenne. Úgy tűnt, mintha a kicsi és az asszony már ismernék egymást. Talán még a mennyben találkoztak, ahonnan a lelkük ideereszkedett, mert úgy beszéltek, minden lélek onnan száll alá a földre. A csecsemő rajongva bámulta az asszonyt, és olyan hangokat adott ki, mint egy bűgő gerlice.” (122) E keresztény kép a Szent Anyáról és fiáról Margaret gyermekiségének kontextusában belátásom szerint kétségtelenül a lány anyagi természetét sugallja, amely csak akkor teljeseedik ki igazán, miután a lány a szó szoros értelmében megvakul.

Margaret a saját társadalmi osztályának áldozata. Dolgozó nőként a 19. században folyamatosan silány munkahelyi körülményekkel kell szembenéznie, nem beszélve a rengeteg munkáról, amely véget nem érő fizikai erőfeszítéssel, viszont kevés fizetéssel és idővel jár. Susan Fraiman szerint „[a] túlhajszolt, alulfizetett, látásával küszködő Margaret egy olyan figurát idéz meg, amely 1848-ra már ikonikussá vált: a szenvedő varrónőét, akinek a kemény munkája [...] megbotránkozta a közvéleményt azzal, ahogy a nő munkavállalók helyzetét példázta az éhező 1840-es években.”⁹ Az úgynevezett „Condition of England” (Anglia társadalmi osztályainak helyzetét bemutató) regénytípus sűrűn előforduló alakja a testi sérült karakter, aki valamilyen munkahelyi baleset vagy ok miatt válik fogyatékosná. Varrónőként Margaretnek rendkívül finom munkát kell végeznie gyér fény mellett, ami konzekvens módon látásának romlásához, majd végül elvesztéséhez vezet. „El is mentem egy orvoshoz – mondja Margaret –, aki nem köntörfalazott: elmondta, hogy ha továbbra is sötét szobákban varrogatok, ráadásul túl közel tartva az anyagot a szememhez, a látásom nem marad meg néhány évnél tovább.” (55)¹⁰ Egy (munkahelyen szerzett) állandó sérülés a legtöbb munkáscsaládban életveszélyt jelentett: Margaret, családjának egyetlen kenyérkeresője, romló látása ellenére sem hagyhatja abba a munkát, hiszen elvesztenék egyetlen bevételi forrásukat. A lány nem engedheti meg, hogy magára gondoljon vagy megállítsa a tragédiát, ami hamarosan bekövetkezik a saját egészségét illetően. Még a legapróbb orvosi ellátást is alig tudja megengedni magának: „Reménykedve, hogy az előző orvos tévedett, elmentem egy másikhoz, aki azt mondta, nem több az egész szemgyengeségnél, és hogy kenegessem. Adott is kenőcsöt, amelyből már háromat elhasználtam (egy tégely két shillingbe kerül), de a szemem nem javult egy szemernyit sem, sőt! Igaz, hogy már nem fáj, de alig látok vele valamit.” (55) Nem tartom véletlennek Gaskell azon döntését sem, hogy Margaret nagyapját Job névre keresztelte. A bibliai Jób története az értelmetlen emberi szenvedésé; nem vetíthetőek-e ki Jób kínjai az egész munkásosztályra?

⁹ Susan Fraiman, *Extreme Domesticity: A View from the Margins*, Columbia University, New York, 2017, 19–20.

¹⁰ A magyar fordításból hiányzik a következő mondat: „But how could I do that, Mary?” (De hát hogy tehetném meg ezt, Mary?)

Margaret véleménye a saját vakságát illetően változik a regény során. A lány természetesen fél a vakságtól, de csak mint akadálytól, ami megállítja abban, hogy rendesen végezhesse a munkáját, és úgy tűnik, ez az egyetlen indok, amiért szorong: „Tudod, Mary, néha attól tartok, hogy megvakulok. Akkor aztán mi lesz velem és nagyapával?!” (55) Romló látását tragédiaként éli meg, de kizárólag csak financiaális okokból. Ebből következően a vaksággal együtt jár a szegénység. Rendkívüli módon az újonnan született szegénység nem abból származik, hogy mostantól tehetetlen, fogyatékos személyként kell folytatnia az életét, hanem abból, hogy többé nem lehet gazdaságilag megbízható forrás: „Tudod, sokszor alig bírunk kijönni a pénzből, jól jön az én keresetem. Aztán itt van a hobbjaja, a bogarászás, egyik nap ide megy, másik nap oda, és nem restell négy-öt shillinget is megadni egy példányért. Drága nagyapa! Utálok belegondolni is, hogy mi lesz, ha korlátoznom kell a kedvtelésében, abban, ami annyi boldogságot okoz neki!” (55) Mindez arra is rávilágít, hogy Margaret fájdalma nem feltétlenül csupán az ő és a nagyapja megélhetésének nehézségeiből fakad, hanem a férfi hobbjainak és örömeinek jövőbeli megvonásából is. A regény későbbi fejezeteiben a vak élet hátrányai mindössze a jótékonyosság és gondoskodás diskurzusában érzékelhetők: „Most jöttem csak rá, nagyapa, mekkora teher a vakság. Annyira szerettem volna ápolni, és mégis próbáltam, de feladtam, miután rájöttem, hogy több kárt teszek, mint hasznot. Ó, nagyapa, bárcsak láthatnék!” (221) Ez a gondoskodó természet, a hihetetlenül önzetlen mentalitás ismét csak az anyagi figura attribútumai.

Margaret életének következő szakasza azonban merőben különbözik a vak (és egyéb testi fogyatékosokkal élő) viktoriánus nő megszokott sorsától. Bár elveszti a látását, Margaret önállóságra talál pénzügyi szempontból, illetve bizonyos mértékben társadalmilag is. Kivételes énekhangja révén (mely nem meglepő módon a vakság után manifestálódik földöntúli minőségűvé) a lány kiemeli magát az őt körülvevő szerencsétlen körülményekből: „[Mary] Margaretet alig látta, mert dalaival a nevezetes fellépőhelyeket járta” (131), olvasható a regényben, arra utalva, hogy Margaret immár nem rabja a fizikai munkának, és énekesnőként könnyen mozog a felsőbb társadalmi körökben. Gaskell ezen döntése mindenképpen figyelemre méltó: ahogy már említettem, a sérült test nem válik Margaret börtönévé, sőt a lány a szociális normákat leküzdve hallatja a hangját; a hangot, amely nem csupán női, de egyben fogyatékos nő hangja, tehát kétszeresen is tiltott. Ennek hatására Margaret (és a többi szereplő) véleménye a vakságról átalakul. Ahogy Mary mondja, „Ő [Margaret] az egyetlen [...] aki majdnem gondtalanul él. Furcsa, de a vaksága néha áldásnak tűnik. Mennyire aggódott és szomorkodott, amikor a vakság közelített! Most, hogy elérte a csapás, nyugodtabb és boldogabb, mint valaha. Nem, Margaretnek semmi baja sincs, úgy tudom.” (214)

Habár Margaret a regény végén visszanyeri a látását, Gaskell vak női ábrázolása kétségkívül egyedülálló a korához képest. Talán olykor nehéz meglátnunk a hús-vér karaktert az anyagi felszín alatt, ám amikor a fátyol fellobban, az olvasó felfedezheti Gaskell

perspektíváját egy égető szociális problémát illetően. Martha Stoddard Holmes logikáját követve, miszerint „[a] fogyatékoság legjobb igyekezeteink ellenére is feltárja azt, aminek el kell tűnnie”,¹¹ Margaret vaksága a munkásosztály embereinek kegyetlen sorsát is felfedi. A lány győzelme saját nyomora (és vaksága) felett így tehát a munkásosztály győzelme is, még ha ez a győzelem a regény világában valósulhat csak meg.

III. Bertha Plummer: „nem vagyok már világtalan”

Dickens Gaskellel szemben egy sokkal privátabb szférát választ műve színhelyéül (és tárgyául), privátabbat, mint korábbi regényeiben tette. Ahogy egy névtelen kritikus fogalmazza meg a Chambers's Edinburgh Journal egy 1846-os számában: „Örömmel tapasztaljuk, hogy Mr. Dickens az ez évi [karácsonyi] kötetében a társadalmi problémák kérdését olyan személyekre hagyta, akik ezen ügyeket nyugodtabb és kevésbé részlehajló szellemben képesek megvitatni, és figyelmét egy tisztán erkölcsi érdekeltségű téma felé fordította.”¹² A *Tücsök szől a tűzhelyen* Bertha Plummerje úgyszólván eszközként is felfogható Dickens számára, hogy kifejtse véleményét a korabeli úgynevezett „nő-kérdésről”. Ahogy Margaret, úgy Bertha sem központi személy, bár utóbbi karakter a történet szempontjából talán nagyobb jelentőséggel bír. Ahogy Holmes írja, „[a]z olyan karakterek, mint Bertha, nem csupán az »átlagos nő« társadalmi károsodásának metaforái [...] voltak, hanem a tényleges fogyatékkal élők testével és érzéseivel kapcsolatos aggodalmak kivizsgálásra is szolgáltak.”¹³

A mód, ahogy Dickens először az olvasó elé tárja Berthát – „Caleb Plummer és vak leánya egyedül, magányosan édegelt – ahogy a meséskönyvekben mondják. [...] Szóval Caleb Plummer és vak leánya egyedül édegelt egy repedt dióhéjszerű, kicsiny faházikóban”¹⁴ –, egyből mesebeli kontextusba helyezi a lányt, képzeletbeli karakterre alakítva őt, ami szorosán kötődik az Angyal (szintén csak) fiktív figurájához. Ha ehhez a képhez még a lány hárfáját is társítjuk, amin „olyan ügyesen játszik [...], hogy párját ritkítja” (230), a karakter ismerete nélkül akaratlanul is egy angyali alak juthat az olvasó eszébe. És bár Margarettel ellentétben Berthát egyszer sem illetik az angyali jelzővel, ez a jelleg mint-ha a karakterébe lenne kódolva. A Caleb–Bertha páros egyébiránt akár Dickens egy korábbi művének, az *Ódon ritkaságok boltjának* Nell Trentjét és nagyapját is felelevenítheti: Nell, aki „úgy nézett ki, mint Isten vadonatúj teremtménye”,¹⁵ Berthához hasonlóan angyali „kellék” a szenvedő férfi oldalán.

¹¹ Martha Stoddard HOLMES, *Fictions of Affliction: Physical Disability in Victorian Culture*, University of Michigan, Ann Arbor, 2009, x.

¹² Philip COLLINS, *Charles Dickens: The Critical Heritage*, Routledge, 1996, 179.

¹³ HOLMES, *Fictions of Affliction*, 7.

¹⁴ Charles DICKENS, *Tücsök szől a tűzhelyen*, ford. BENEDEK Marcell = *Tájfű: Klasszikus angol kisregények*, szerk. OSZTOVITS Levente, Európa, Budapest, 1968, 141–232, 171. Az oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak, és ezt követően a főszövegben, zárójelben adom meg őket.

¹⁵ Charles DICKENS, *Ódon ritkaságok boltja*, ford. TÁBORI Zoltán, Európa, Budapest, 2012, 599.

A *Tücsök szól a tűzhelyen* Dickens viszonylag korai műve. Fiatalkori műveinek nőreprezentációja azonban fájdalmasan egysíkú: ájulásra hajlamos, egydimenziós bábuként a nők funkciója mindössze az, hogy jutalomként szolgáljanak a regény hősének, miután az bevégzte Bildungját. A *Twist Olivér* Rose Maylie-je vagy a *Nicholas Nickleby* Kate Nicklebyje tökéletesen példázzák a kora dickensi passzív hősnői figurát.

De mi a helyzet Berthával: illik-e rá a már sokszor említett „Házi Angyal” szerep? Részben igen, ám a vakság szükséges ahhoz, hogy teljes mértékben bele tudjon helyezkedni a neki szánt pozícióba. Az Angyal egyik ismérve a gondoskodó természet. Ebből kiindulva Bertha alábbi monológja már-már egyértelműen az angyali szerephez köti őt: „Micsoda ritka boldogság, ha valaki türelmes társa lehet majd [a férjnek] öregségében, gyengeségében: gyöngéden ápolhatja, ha beteg, állhatatos barátja lehet szenvedésben, bánatban; fáradtságot nem ismerve dolgozhatik érte, őrizheti, gondozhatja, ágya mellett ülhet, beszélhet hozzá, amikor ébren van, és imádkozhatik érte, amikor alszik! Micsoda kivételes szerencse ez! Micsoda nagyszerű alkalom arra, hogy egész hűségét, odaadását bebizonyíthassa!” (181) Ám ez az odaadás heves érzelmektől telített: „Bertha Tackleton iránti nyílt vonzódása azonnal a lány átlagos viktoriánus hősnői szereptől való eltérését jelzi, és a bajok felé sodorja.”¹⁶

Bertha szerelme a barátságtalan Tackleton iránt több okból sem valósulhat meg: egyrészt a lány vaksága miatt, ami Dickens világában kivonja őt a házastársi életből, másrészt pedig azért, mert Bertha egyáltalán nem ismeri a férfit. Tackleton a lányt „szegény hülyének” (177) hívja, nem véletlenül: Bertha nem érzékeli maga körül a valóságot. „Caleb itt [a házban] élt, szegény vak leánya pedig valahol másutt: egy Caleb alkotta, elvarázsolt otthonban, ahol sohasem volt szegénység és nyomor, ahová a gond sohasem tette be a lábát.” (171) Bertha tudatlansága azonban nem csupán abból fakad, hogy nem tudja saját szemével megtapasztalni az őt körülvevő világot, hanem főleg abból, hogy apja gyermekkorától félrevezeti: „Caleb búsan hallgatta a muzsikáját még egészen kicsike, anyátlan, vak gyermeke mellett, ez a szellem sugallta neki azt a gondolatot, hogy a leányka súlyos fogyatkozását úgyszólván áldássá lehet változtatni, s ezekkel az apró fogásokkal boldoggá lehet tenni őt.” (172) Egészen érdekes a párhuzam a Plummer család és a *Szerelem és gyötrelme* Margarete és Jobba között: mindkét regényben egy idős (nagy) apai figura él együtt a leányával, ideálisnak semmiképp sem mondható körülmények között. Ám míg Margaret saját apja elől igyekszik titkolni gyengülő látását, addig Caleb Plummer lánya elől titkolja a valóságot, hogy megvédje – valamelyik fél mindkét esetben védelemre szorul. Itt utalhatok ismét az Angyal már említett tulajdonságaira, kiemelve a lelki gyengeséget, valamint a férfiaktól való függést, amelyek Dickens kisregényében fontos szerepet játszanak Bertha jellemének megformálásában.

Ami azonban megkülönbözteti a lányt az Angyaltól, az a már említett túlzott szexualitása, amely nem fér bele a közép- és felsőosztálybeli nőknek kiszabott viktoriánus keretek

¹⁶ HOLMES, *Fictions of Affliction*, 45.

közé. Bertha szenvedélyes kitörését az is magyarázhatja, hogy a párkapcsolat lehetővé tenné számára a szerepek felcserélését, gondozottból gondozó lehetne: „Bertha képzelete szerint a házassággal elérheti, hogy kilépjen a gondozott Vak Lány kulturális szerepéből”,¹⁷ ami szintén megvalósíthatatlan. Ha Milton lányaira gondolunk, akik vak zseni apjukat ápolják, vagy Jane Eyre-re, aki a tűzben megvakult Rochester gondját viseli, láthatjuk, hogy az ápolói szerep ép testet kíván. A testi fogyatékos nők házassága a kor irodalmában nem rendhagyó, ám bár fontos megjegyezni, hogy „[a] fogyatékos hösnők a szelíd, ám nem unalmas visszafogottság mintaképei, ennek jutalmául pedig elismerést, munkát és az ép testű hösnő pozícióját (férjjel és gyermekkel együtt) nyerik el”.¹⁸ Margaret Jennings, bár férjhez megy, nem sokkal a házasságkötés után visszanyeri a látását, ami megerősíti Holmes elképzelését abban, miszerint a viktoriánusok számára „a reprodukció lehetősége a fogyatékos nő esetében túlonkéntül riasztó”.¹⁹

Ám nem Bertha a *Tűcsök* egyetlen vak karaktere: szinte mindegyik karakter szemét egy szimbolikus hályog fedi el, ami megakadályozza őket abban, hogy tisztán átlássák saját kapcsolataikat vagy teljesen megismerjék önmagukat: „A *Tűcsök* szól a tűzhelyen konfliktusa, krízise és megoldása mind abból fakad, hogy az emberek nem képesek meglátni az igazságot a szeretteikben.”²⁰ Ha a *Szerelem és gyötrelme* Margaretét a munkásosztályt érő sérelmek fizikális megtestesítőjeként értelmezzük, akkor Dickens vak Berthája a tévedések vígjátékának fő képviselője. „Senki, semmi sem halt meg! Nem, édesapám! – mondja Bertha, miután szembesült az igazsággal. – Minden együtt van: benned. Az apa, akit annyira szerettem, és az apa, akit nem szerettem eléggé és nem is ismertem, a jótevő, akit azért tiszteltem és szerettem, mert oly mély részvételt volt irántam: ez mind te vagy. Semmi sem halt meg számomra. Mindannak a lelke, ami legdrágább volt nekem, itt van most is, itt van, az elnyílt arccal, a szürke hajjal együtt. És én nem vagyok már világtalan, apám!” (219) Bár Bertha a szó szoros értelmében nem szabadul meg vakságától, a kisregény végére a többi karakterrel együtt mégis rálel az igazságra, és megtapasztalja önnön helyzetét a világban.

Így a metaforikus vakság mellett eljutunk a kisregény másik dilemmájához. Bertha újonnan szerzett tudásával saját társadalmi pozíciójának átértékelése is együtt jár; ahogy az előbbi részlet is mutatja, a lány Tackleton iránti érzelme hirtelen megszűnik, Bertha pedig az apjával marad, örök felügyelet alatt és segítség mellett. Bertha immár megtanulta, nőként hol a helye: a tűzhely mellett. „Egy vágyakozó nő a tűzhely csendjének elpusztításával fenyeget – írja Karen Chase és Michael Levenson –, ez a félelem él a fantázia keretein belül, a félelem, hogy az elfoglalt fiatal feleség és a békés idős férj képe a feleség vágyai miatt veszélybe kerül.”²¹ A „házi angyal” funkcióját tökéletesen betöltő

¹⁷ *Uo.*, 45.

¹⁸ *Uo.*, 48.

¹⁹ *Uo.*, 7.

²⁰ *Uo.*, 43.

²¹ Karen CHASE – Michael LEVENSON, *The Spectacle of Intimacy: A Public Life for the Victorian Family*, Princeton University,

Pötty a mű során látszólag kilép ebből a szerepből, mikor megcsalja a férjét, ám Dickens hamar lerántja a leplet a félreértésről, így a felbomlott egyensúly helyreáll: Pötty viszszer a tradicionális asszonyi szerepbe, May elkezdi házasesetét Angyalként, Bertha pedig, aki „olyan hősnőnek képzelte magát, akinek Pöttyhöz és Mayhez hasonlóan esélye van a szerelemre és házasságra”, kénytelen elfogadni és megérteni, „mit próbálnak vele közölni: hogy a fogyatékosága gátat szab ezek megvalósulásában”.²² A kisregény végére Bertha csendesen a háttérbe vonul, és éppúgy, mint Margaret, angyal muzsikát biztosít a központi szereplőknek, míg ő maga „az udvarlásra és házasságra kívüli melankolikus világba kerül”.²³ Dickens Berthája tehát egy folyamaton (azt is megkockáztatom, hogy egy szerényebb Bildungon) megy keresztül, amely során többi női karakterrel együtt megtalálja és elfoglalja a helyét a patriarchális világban, hangtalanul és engedelmesen, mint egy Angyal.

A két regény elemzéséből látható, hogy a vakság reprezentációja a viktoriánus művekben erőteljes szimbolikus jelentéssel bír, kapcsolódjon akár társadalmi problémákhoz vagy a nemiséget érintő kérdésekhez. Zárásként fontosnak tartom még egyszer hangsúlyozni, hogy csakúgy, mint Smith festményének vak lánya, Margaret Jennings és Bertha Plummer is a végletekig idealizált, eszményi nőképet jelenítenek meg, a maguk nemében mégis sajátos kreálmányok, egy olyan kor szülottei, amely vadul igyekezett eltüntetni és kiirtani minden normától eltérő jelenséget. A tény, hogy mind a mai napig olvassuk és kutatjuk a viktoriánus kor vak (és egyéb testi fogyatékosággal rendelkező) nőkről szóló műveit, azt bizonyítja, hogy Margaret és Bertha túlélők; két olyan karakter, akik sorsával a 21. század olvasói is azonosulni tudnak. Ezek a vak nők ugyanakkor megtestesítik a kor keresztény erkölcsi normáit is, ily módon jelzik a jóléti intézmények és az erkölcs, valamint a szociális-egészségügyi állapotok közötti viszonyt: azt, hogy ki érdemel társadalmi gondoskodást, és ki nem.

New Jersey, 2000, 97.

²² HOLMES, *Fictions of Affliction*, 46.

²³ *Uo.*, 47.

Lénárt Tamás

Állattá válni

A *Sorstalanság* 7. fejezete

A magyar nyelven folyó irodalomtudományban is egyre többet hallani a poszthumanizmusról, az „animal studies” előretöréséről, a „biopoétikai” kérdésfeltevésről. Jelen értelmezés még véletlenül sem kíván áttekintést adni e tendenciákról és fogalmakról, miközben jelentőségüket sem vonja kétségbe. Inkább csak arra a többé-kevésbé kézenfekvő tényre szeretne rámutatni – és innen indítani a *Sorstalanság* egy részletének értelmezését –, hogy e jelenleg igen sikeres és egyre népszerűbb teorémák egyik legfontosabb forrása a holokauszt-irodalom, illetve a háború utáni filozófia e köré épülő kérdései és koncepciói. Primo Levi könyvére utalva,¹ az „Ember ez?” kérdése különös élel és érvénnyel merült fel ebben a közegben, és maradt mindmáig előtérben; a „biopoétika” és a „biohatalom” utóbb nagy bölcsészeti karriert befutott fogalmai szintén e gondolati közeg termékei, még ha érvényük több gondolkodó kezén túl is nőtt a 20. századi történelem traumáin. Giorgio Agamben, hogy e diskurzus egyik meghatározó gondolkodóját idézzük, 2002-es *L'aperto* című könyvében² tekinti át az ember–állat viszony történetét, a vizsgálódást az antikvitástól indítva. A kérdésfeltevésnek, az érdeklődésnek azonban bizonyára a szerző 1998-as Auschwitz-könyve,³ a Homo sacer-sorozat harmadik köteté határozta meg az irányát. Agamben itt az ember-lét keretfeltételeire kérdez rá a Soá tapasztalatán keresztül; érvelésében központi szerepet kapnak a „muzulmánok”, a Sonderkommando tagjai mint az emberi lét határtapasztalatának elsődleges, valóságos alanyai.⁴ Vagyis egy elemzés, amely ebből az irányból közelít Kertész műveihez, korántsem meglepő vagy „újraelvasói” gesztus, mint inkább bizonyos, már ismert adottságok, belátások rendezése, kontextusba állítása: a „muzulmán” mint a haláltáborok terméke például a Kertész-életmű több hangsúlyos pontján felbukkan, nemcsak a *Sorstalanság*ban,

¹ Primo LÉVI, *Ember ez? Fegyvernagyvadás*, ford. MAGYARÓSI Gizella, Európa, Budapest, 1994.

² Giorgio AGAMBEN, *L'aperto: Uomo e l'animale*, Bollati Boringhieri, Torino, 2002.

³ Giorgio AGAMBEN, *Quel che resta di Auschwitz: L'Archivio e il Testimone*, Bollati Boringhieri, Torino, 1998. Magyarul egy részlet megjelent A Szem c. internetes folyóiratban, DARIDA Veronika fordításában, lásd <http://aszem.info/2019/01/giorgio-agamben-a-tanu/>

⁴ A muzulmánok „valóságosságát”, amelyre a forrásokkal igen körültekintően bánó Agamben is különösen ügyel, nemcsak a Sonderkommando eltitkolt és talán ezért is számos legendával övezett tevékenysége miatt érdemes hangsúlyozni, hanem a kurrens poszthumanista diskurzus tekintetében is, ahol előszeretettel nyúlnak a populáris műfajok által is kedvelt, részben vagy egészében fiktív poszthumán koncepciókhoz, mint a kiborgok, zombik vagy egyéb félemberek – a Sonderkommando tagjai azonban ezekkel ellentétben valós személyek voltak.

többek között az alább elemzendő hetedik fejezetben, de ismeretes az is, hogy a Sonderkommando tagjaival Kertész foglalkozott naplóiban is, sőt, a „muzulmán” a regény címeként is felmerült.⁵ Azt is mondhatnánk tehát, szinte különös, hogy Agamben, aki Auschwitz-könyvében egyéb források mellett elsősorban Primo Lévi szövegeire épít, nem említi – az igaz, akkor még nem Nobel-díjas, így talán nem annyira világhíres – Kertészt.

Az „Ember ez?” kérdését tehát majdhogynem minden, a Holokauszttal számot vető gondolkodó feltette magának. Itt Emmanuel Lévinas rövid írását idézném meg a francia filozófus judaizmusról írott esszéinek gyűjteményéből,⁶ a *Nom d'un chien ou le droit naturel* című szöveg ugyanis éppen az állatok sajátságos helyzetén keresztül próbálja megvilágítani a kérdést. Az írás két „forrásra” támaszkodik, egyfelől a Biblia szövegére: „És szent emberek legyetek én előttem; a mezőn széttépett húst meg ne egyétek; az ebnek vessétek azt”, és: „De Izrael fiai között egyetlen kutya sem mordul rá sem emberre, sem állatra.” (Kiv 22,31 és 7,11, Károli Gáspár fordításában), másfelől saját emlékeire: Lévinas társaival együtt francia-zsidó hadifogolyként végzett kényszermunkát, mikor egy kutya, akit a hadifoglyok Bobbynak neveztek el, mellőlük szegődött. Az „etika és logosz nélküli” kutya az egyetlen, aki fenntartások nélkül emberszámba veszi a hadifoglyokat; Lévinas számára a hadifogság (pontosabban a zsidókat ért kirekesztés és üldöztetés) az emberi méltóságtól, vagyis a nyelvtől való megfosztást jelenti; Bobby barátságos, ámde értelem nélküli ugatásában Lévinas a bibliai egyiptomi kutyák némaságára ismer. Az esszé nemcsak ember és állat viszonyának komplementaritásáról szól, arról, hogyan lesz a piszkos, lenézett és megtűrt kutyából (franciául és sok más nyelven is a „kutya” jelzőként az „alantas, rossz” szinonimája) az emberiség, az emberi szabadság záloga, hanem mindemellett arról is, hogy ez a viszony hangsúlyosan a nyelv terében megy végbe; a kutya „természeti joga” voltaképpen nem más, mint hogy szó szerint állatként, természetesen létezhesen, nem pedig valamilyen emberi vonás metaforájaként. Ez a „természeti jog” biztosítja, hogy Bobby emberi mivoltukról értesíthesse a hadifoglyokat, és erre utal az esszé címe is: a „nom d'un chien”, vagyis a „kutya nevé(ben)” francia káromkodás, amelyet a világháborús emlék úgymond „betű szerint” olvas, a kutyának ugyanis tényleg nevet adnak a hadifoglyok, hogy önmaguk kétségbe vont emberségét viszontláthassák általa.

Lévinas kis esszéje tehát – amely, mint ez remélhetőleg ki fog derülni az alábbiakban, több lényeges ponton is megidézi a *Sorstalanság* szövegét – arra figyelmeztet, hogy az emberi létezés határai, az elállatiasodás mértéke és mikéntje egyrészt a mindenkori Másik, másrészt ebből fakadóan a közlés, közölhetőség, a nyelv sajátlagos működésmódjának függvénye. Így ez a talán túlságosan is általánosított felvetés értelemszerűen túlmutat Kertész Imre regényének alábbi, pontszerű értelmezésén, és a Kertész-életmű és a háború

⁵ Vö. erről részletesen Clara ROYER, *Kertész Imre élete és halálai: Életrajzi esszé*, ford. MARCZISOVSZKY Anna, Magvető, Budapest, 2019, 39k.

⁶ Emmanuel LÉVINAS, *Difficile liberté: Essais sur le judaïsme*, Albin Michel, Paris, 1976, 231–236.

utáni holokausz-irodalom alapkérdéseire is vonatkoztatható. Kertész Imre művei kapcsán például gyakran és joggal hangzik el az „egzisztencializmus” fogalma mint a háború utáni egyik legjelentősebb és legbefolyásosabb filozófiai irányzat, amely Kertész Imre gondolatvilágának is meghatározó forrása. Kérdés persze, hogy mit nevezhetünk pontosan „egzisztencialista irodalomnak”; az alábbiakban bemutatott rövid elemzés arra törekszik, hogy – szemben a fogalom azon alkalmazóival, akik kézenfekvő módon, kimondva vagy kimondatlanul, e címke alatt a háború utáni filozófiai irányzatként értett egzisztencializmus gondolatiságát, koncepcióit kérték számon az „egzisztencialista” irodalmon – a jobb híján egzisztencialistának nevezett irodalmi szövegeknek bizonyos prózapoétikai jellemzőit próbálja felderíteni és történeti kontextusba állítani. Vagyis Kertész esetében a *Sorstalanság* egzisztencializmusán nem elsősorban az ember egzisztenciális helyzetének regénybeli sajátosságai vagy az „abszurdnak” mutakozó világképe értendő, hanem az a specifikus elbeszélésmód, nyelvhasználat, amely mintegy megalapozza, lehetővé teszi vagy létrehozza ezeket. Ennek mintájára érthető például Camus jól ismert hatása: nem elsősorban, nem kizárólag valamilyen gondolati, „eszmei” párhuzamokról, inspirációról van szó, hanem, ha egymás mellé tesszük a *Sorstalanságot* és a *Közönyt* Gyergyai Albert fordításában, mintha ugyanannak a szövegnek, ugyanazoknak a mondatoknak két változatát olvasnánk. Kertészre nemcsak Camus világnézete, hanem stílusa is hatott, és a *Sorstalanság* tekintetében ez utóbbi lényegesebb, mert alapvetőbb. Az, hogy Gyergyai fordításáról van szó, nemcsak a filológiai pontosság és a nemrég megjelent az új fordítás miatt érdekes, hanem mert a magyar nyelvű *Közöny* olvasható a nyugatos Proust-fordító küzdelmeinek foglalataként az eredeti francia különös, „dísztelen” nyelvével, amely fordítás így sajátos módon nyelvileg is egy bizonyos idegenséget kódol.⁷ Egy redukált, gyakran, ám igencsak félreértve közvetlenként vagy köznapiasként azonosított nyelvhasználatról van szó, egy olyan „kiszáradt” nyelvről, ahogy azt a Deleuze–Guattari szerzőpáros – akik nem mellesleg az „állattá-válás”⁸ teoretizációját elvégezték – megjegyezte Kafka elbeszéléseinek kapcsán, amely felforgatja a történetmondás megszokott kereteit és a jelentésadás struktúráit.⁹ A Kafkára, Camus-re visszavezethető nyelvi redukcionalizmus – amely megnevezés bizonyosan pontosításra szorul –, a talán emiatt (is) késleltetett recepció és természetesen az emberi létezés határterületein megjelenő perzisztens állatmotivika kapcsolja össze Kertészt Mészöly Miklóssal.¹⁰

⁷ Vö. részletesen, az új fordítás apropóján: BÁN Zoltán András, *Töltött galambról nem volt szó: A Közöny új fordításáról = Uő, Betűtészta: Esszék, kritikák, emlékezések 2009–2018*, Kalligram, Budapest, 2018, 111–121.

⁸ Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *Mille plateaux: Capitalisme et schizophrénie*, Éditions de Minuit, Paris, 1980, 284–381.

⁹ Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *Kafka: A kisebbségi irodalomért*, ford. KARÁCSONYI Judit, Quadmon, Budapest, 2009, 42k. Hogy Kertész Imre mondatainak mennyire nem szokványos értelmezésmódja ez, illetve, hogy a tágabban értett irodalomtudomány álláspontja sem egyértelmű e kérdésben, hadd utaljak egy nemrégiben megjelent „botránykönyvre”, Kőrössi P. József *Naplóromok* című kötetére, amelynek nem kellőképpen adatolt tanúsága szerint – noha nem emiatt lett botrányosnak kikiáltva – maga Réz Pál sem tudott Kertészről sokkal többet mondani, mint hogy „nem olyan jók a mondatai”. KÖRÖSSI P. József, *Naplóromok: Úcsörgünk a kávéházban Réz Palinál*, Kossuth, Budapest, 2019, 40.

¹⁰ A következő rövid elemzést a tervek szerint egy olyan Mészöly-olvasat egészíti ki, amely a *Jelentés öt égről* című

A *Sorstalanság* 7. fejezete az ismeretesen szigorúan megszerkesztett regénystruktúra egyik központi eleme, az egyik lehetséges, úgy dramaturgiai, mint cselekménybeli tetőpontot, fordulatot, az elbeszélő „kis halálát” megelőző, azt felvezető részlet: Gyuri súlyos lábsebével a Krankenrevier-re kerül, és várja az elkerülhetetlennek tűnő végzetet.

Első pillantásra a fejezet egy, ha szabad így mondani, „egyenesvonalú” elállatiasodásról, „állattá-válásról” szól, a koncentrációs tábor elembertelenedési folyamatának végső szakaszáról – a táborba került rabokat fokozatosan megfosztják emberi mivoltuktól, ez történik Gyurival is. Nem csoda tehát, hogy Köves Gyuri a halálos ágyán férgekkel azonosítja magát („bizonyosképp, mint hogyha valahonnan ismerném egy kissé”).¹¹ Közvetlenül ezután következik a nevezetes jelenet, amelyet igen körültekintően kommentált a recepció, amikor is Gyuri a szabad ég alatt fekszik, a fényviszonyokat vizsgálja, és önmagáról gondolkodik. Ezután a szekvencia után hangzik el a híres mondat, „szeretnék kicsit még élni ebben a szép koncentrációs táborban” (240).

Ugyanakkor az eseményeket közelebbről vizsgálva a folyamat korántsem egyirányú, a bogarakkal-férgekkel való találkozás különös, ambivalens élmény. A fejezet eleje a koncentrációs táborokban töltött mindennapok bemutatásával kezdődik, egy sajátos katonai állapotról számol be – Gyurit semmi sem zavarja, már enni is „szórakozottan”, „gépiesen” eszik –, amely egy bizonyos „ingerültséggel” párosul. A katonák mellett Köves mindenre hektikusan, ingerülten, agresszíven reagál, például azt, aki rálépett a lábára, „pillanatnyi habozás és minden további nélkül, ott azon nyomban meg tudtam volna például ölni” (218). A „muzulmánok” viselkednek így, ahogy arra a szöveg is utal, valamint, tehetjük hozzá, meglehetősen állatias viselkedésről van szó. Korábban Gyuri hasonlatok sorozatával írta le a muzulmánokat, amelyek mintha egy absztrahációs láncolatot alkotnának: először „vénségesen vén aggastyánokhoz”, majd „fázós téli varjakhoz” (!), legvégül pedig „mozgó kérdőjelekhez” hasonlítja őket, majd Citrom Bandit idézi, aki ki nem állhatja őket: elmegy tőlük az életkedve, így fogalmaz (174–175). Erre a hatodik fejezetbeli passzusra utal vissza Gyuri, amikor saját állapotának romlásáról van szó, és Citrom Bandi elhidegüléséről, akinek szemében valami „riadalomfélét” lát, magyarázatképpen pedig újabb hármashasonlat következik: „olyfajta, mint amellyel általában menthetetlen bajhozókra, elítéltekre vagy, mondjuk, járványok hordozóira nézünk” (219). Vagyis az állapotromlás egyetlen fokmérője a kirekesztettség, amely sajátos individualizációs folyamatot eredményez; Köves Gyuri magára marad, kiveti magából a koncentrációs tábor társadalma, félnek tőle, veszélyesnek ítélik és kerülnek, mondhatni

elbeszélést szintén – és Kertészhez képest sokkal kézenfekvőbb módon – az állat–ember kölcsönviszony egy, az egzisztencialista irodalomból merítő anti-példázataként, az állatmese-hagyomány nyelvi-poétikai destrukciójaként értelmezi, amely, utalva Lévinas felvetésére, narratológiai és poétikai potenciálját az egerek történetének „szó szerinti” olvashatósága, pontosabban e szó szerintenség ütközése adja a metaforizációnak és a parabolának – azaz az állatmese sztenderd kódjainak – az olvasásmódjaival.

¹¹ KERTÉSZ Imre, *Sorstalanság*, Magvető, Budapest, 2002 [1975, ötödik kiadás], 232. A főszövegben zárójelben megadott oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.

úgy bánnak vele, mint egy vadállattal vagy egy kivert kutyával. Amikor Gyuri végül kórházba kerül, kellemesen meglepődve, ám ugyanúgy idegenkedve fogadja, hogy nem a láger társadalmának tagja (nem kell apellra mennie, stb.). Ennek a folyamatnak az egyik lehetséges végpontja, amikor a barátságos erdélyi orvos a véleményére kíváncsi, amin Gyuri őszintén elcsodálkozik: „Kérdezte, rászánnám-e magam, s egész elcsodálkoztam, mivel úgy nézett rám, mint aki csakugyan, a válaszomat, netán a beleegyezésemet, hogy ne mondjam: a felhatalmazásomat várna. Mondtam neki: – Ahogy tetszik – ...” (224). Itt az egyre komplexebb, egyre „emberibb” beszédaktus felé haladó fokozás (válasz–beleegyezés–felhatalmazás) a társadalomból, az emberi létezésből és ezáltal a kommunikációból is kizárt egyén szempontjából teljességgel értelmetlen és ezért a váratlan párbeszéd kilátástalanságát, helynéküliségét húzza alá.

A férgekkel – a német fordításban „Ungeziefer”, amely némileg megkönnyíti, hogy a német nyelvű olvasó sajátos Kafka-intertextusként olvassa ezt a részletet – való identifikáció mindezzel szemben sokkal kiegyensúlyozottabban, majdhogynem harmonikus légkörben történik, ami mintha megelőlegezné a szabad ég alatti megváltásszerű jelenetet, és, a „tényleges” szituációhoz mérten egészen megdöbbenő módon, egyáltalán nem az izoláció érzete, inkább valamiféle társias, társas hangulat jellemzi: „Továbbra se örvendtem, továbbra is elkeseredett maradtam egy kicsit, s úgy gondolom, végre is érthetően – de már inkább csak valahogy általában, harag nélkül, egy kissé csak a természet egész rendje miatt, hogy így mondjam; mindenesetre gyorsan eltakartam, s később már nem keltem velük harcra, többé már nem háborgattam őket.” (233).

E hangulat egyik velejárója, vagy még inkább: egyik oka a narrációban végbemenő részleges perspektívaváltás, amellyel az elbeszélő a férgekre tekint. A regény narrációjának perspektívája egy igen sajátos fokalizációt valósít meg, amely ugyan egyre-másra, szinte erőszakkal határos makacssággal és a szokott furcsa modorossággal átveszi, integrálja mások vélt vagy valós szemléletmódját – így például a vizsgált fejezetben korábban a német katonáét, aki nehezen viseli félig vagy egészen halott testek szagát és látványát (a katona fintorgása, mondja a szöveg, „különben némelyes joggal” történik, 221) –, mégis, a fokalizáció térben és időben igen korlátozott, kizárólag Köves Gyuri közvetlen közeléről tudósít, nem tekint előre és nem tekint vissza (ez inkább Citrom Bandi beszédmódjának állandó sajátossága, amely éppen Köveséhez képesti különbségében nyeri értelmét; Citrom Bandi mindig a – daliás – múltból és a – reményteljes – jövőről beszél). Ehhez képest az elbeszélő itt a teljes sebet áttekinti, amolyan látképet nyújt a férgek kicsiny társadalmáról. Nem sokkal később hangzik majd el a nevezetes, már idézett mondat a szép koncentrációs táborról, amely megállapítást egy hasonló, a regényszövegben hasonlóan szokatlan, madárperspektívát alkalmazó, már-már bukolika felé hajló tájleírás vezet be, sőt, váltja ki, „minden megfontolás, ész, belátás, józan értelem” ellenére „ez a látvány, ez az illat indíthatta el, pedig már zsibbadt melleméből azt az érzést, melynek növekvő hulláma még kiszáradt szememből is pár melegebb cseppet volt képes az

arcomat áztató hideg nedvesség közé préselni” (240).¹² Ennek a különös ellágyulásnak, „madárperspektívának” és az ezzel összefüggő, önmagán-kívülre helyezkedés gesztusának mintegy ellenpontja az a hangsúlyos testi élmény, az a rémület, amelyet a saját testbe való behatolás látványa okoz. Ezt az elbeszélő emocionálisan telített kifejezések – itt is hármas – halmozásával érzékelteti („Mégis, legjobban akkor lepődtem, hökkentem, majd rémültem is meg, [...]” 232), ami egy egészen különleges, egyedülálló szenzációt jelez, lévén egy olyan elbeszélőről van szó, aki a regény egészében kategorikusan kerüli a fájdalomról és általában a (saját) testről való beszédet. A „rémület” nyelvi nyomainak hiánya voltaképpen a *Sorstalanság* poétikájának egyik alapmozzanata, amely szintén ebben a fejezetben tetőzik, korábban, amikor a térdműtétről és utókezelésről, továbbá ennek feltehetően szinte elviselhetetlen fájdalomáról van szó, irritálóan távolságtartó, zavarba ejtően hűvös, elidegenítő stílusban, amikor az elbeszélő szabadkozik, hogy hőse, azaz ő maga ordítani kénytelen a fájdalomtól¹³ – ez az, ami ezen a ponton megtörik, felfüggesztődik.¹⁴ Az a beszédmód, amit a korábban emlegetett Deleuze–Guattari-féle terminológiával akár kiszikkadtnak, kicsontozottnak lehetne nevezni, innentől modifikálódik, differenciálódik, fellazul: hirtelen olyan szavak bukkannak fel, mint a „bosszú”, „harag”, „türelem”, sőt, „pusztítás” (itt megint érdemes segítségül hívni a regény karrierje szempontjából döntő jelentőségű német fordítást, amely ezt a pusztítást a „Vernichtung”, vagyis a táborokra is alkalmazott „megsemmisítés” szóval adja vissza), azaz olyan szavak, amelyek elképzelhetetlennek tünnek ebben a szövegben, és az eddigi, Köves „valós” helyzetéhez látványosan, irritálóan nem illő, folyamatosan önmaga alkalmatlanságára, helynélküliségére reflektáló és azt mintegy utólag legitimálni kívánó (lásd „természetesen”, „végre is érhetően”, „hogyan mondjam” stb.) szóhasználatát felnyitja, perspektivizálja, vagy akár: érzelmekkel telíti, és ezáltal részben felszámolja. A regény nyelve tehát itt sem csupán tudósít bizonyos eseményekről, hanem mintegy végre is hajtja azt, amit az elbeszélő átél, amennyiben a cselekmény szintjén történő „embertelenséget”, „emberellenességet” egy humanista Auschwitz-diskurzus töredékeivel ellenpontozza, ami a férgekkel kapcsolatban emlegetve rögvést ironikus hangvételt kap. Vagy egyszerűbben, metaforikusan – ami ebben a nyelvi közegben meglehetősen kockázatos vállalkozás –: ahogy a férgek áttörik Köves testének határait, úgy szakadnak fel az elbeszélés szóhasználatának korlátai is, és megfordítva: a férgek támadásának szenzációja csak egy olyan nyelven mondható el, amely mégiscsak tud valamit a *societas*-ról, vagy legalábbis annak bizonyos törmelékeit tartalmazza.

¹² Itt is fontos, bár nem annyira látható Camus-vonatkozás észlelhető, amennyiben a *L'étranger* gyilkosság-jelenetének leírásában (az első rész zárlatában) is radikálisan megtörik a regény nyelvhasználat, metaforikus, sőt himnikus megfogalmazásokra vált a szöveg, megkérdőjelezve a „száraz” elbeszélői hang homogenitását. Vö. Albert CAMUS, *Regényei: Közőny, A pestis, A bukás*, Európa, Budapest, 1970, 50.

¹³ „Ott helyben neki is fogott, de hát némileg hangosan kényszerültem viselkedni, s ez, láttam, feszélyezte. Említette is többször: – Így nem tudok dolgozni –, s próbáltam szabadkozni: – Nem tehetek róla.” (224)

¹⁴ Ezen a ponton szeretnék köszönetet mondani egykori tanáromnak, Lányi Dánielnek, aki másfél évtizeddel ezelőtt felhívta a figyelmemet a regény e különös, mindazonáltal nem túl nagy figyelemben részesített passzusára.

Röviden összefoglalva, Köves elállatiasodása voltaképpen először az emberekkel, majd az állatokkal mint Másikkal való konfrontációt takarja, majd ön maga kontúrjainak felismerését e Másikban, amely egy bizonyos társiasságba, kommunalitásba való integráció folyamataként ábrázolódik. A „természet rendjének” regénybeli rekonstrukciója, amely véleményem szerint jórészt az ezt követő „megvilágosodás”-jelenet – úgy narrációs, mint gondolati – terheit is viseli –, így, e tekintetben hasonlóan Kafka Átváltozásához, hangsúlyosan a nyelvben, a nyelv által valósul meg és csak ott, a nyelvi elidegenedés tereiben, a retorikai mozgások állandó felcserélhetősége által valósulhat meg; sohasem tudhatjuk, hogy Köves „elállatiasodása” metaforikus értelmű, vagy ellenkezőleg, a húsán élősködő férgek képezik le Auschwitz társadalmát (nyilván a válasz csak az lehet, hogy mindkettő). Ugyanúgy, ahogy az sem eldönthető, hogy az érzelmekről és a Másikról tudó szavak által csak pontszerűen korrumpált, mert itt egy pillanatra „önmagából kivetkező” elbeszélői nyelv-e a leírás „autentikus” nyelve, vagy éppen a férgek hatására „feltörő” szavak jutnak-e közelebb az élményhez magához. Mindazonáltal a Kertész szépirodalmi műveiben és esszéiben általában negatív kontextusban emlegetett „irodalom” lesz mégiscsak az a szintér, ahol ez a korántsem tét nélküli retorikai mozgás végbe tud menni, vagyis, még egyszer visszatérve a Deleuze–Guattari-féle szempontrendszerhez, ahol az emberi kommunikáció retorikai és referenciális szabályrendszere és automatizmusai megkérdőjeleződhetnek, és az emberi nyelv és ezzel együtt az emberi létezés határai újrarajzolhatókká válnak.

Gregor Lilla

„Hogy mi mennyire hasonlítunk”

Intermediális homogenitás Tóth Kinga *Holdvilágképűek* című kötetében

Tóth Kinga *Holdvilágképűek* című kötete tematikusan és ábrázolásmódja által is illeszkedik a szerző korábbi műveinek sorába. Hozzászól az *All machine*-ban felvetett, az emberi lét határait elbizonytalanító, az ember és a gép elválaszthatóságára rákérdező problémakörhöz, valamint az egyéni és a kollektivizálódó szubjektum témájához: az *All machine* balerinájának elkészítéséhez az alpanyagból „kisúrolják [...] a lányt”,¹ a *Holdvilágképűek* egyik elbeszélője a vizsgálatot úgy írja le, hogy „kiveszik belőlem a lányt”.² A *Holdvilágképűek* szövegei többször hivatkoznak az *All machine*-ra és annak verseire úgy, mint „a könyv” (51) vagy „a vers” (85), ezzel olyan pozícióba helyezkedve, amely a korábbi munkát vállaltan a kötet referenciapontjává teszi. A szerző első, *Zsúr* című kötetével szintén szoros a kapcsolat, amennyiben mindkét alkotásnak jellemző kifejezőeszköze a gyermeki beszédmóddal, gyakran mondókák átírásán keresztül bemutatott traumatapasztalat. A *Zsúr* lírai hangja ezenfelül megelőlegezi a *Holdvilágképűek* elbeszélésmódját is, amely az érzésektől és érzetektől távolságot tartva, gyakran az eseményeket és állapotokat kívülről szemlélve ábrázol.³

A *Holdvilágképűek* címhez a kötet mellett tartozik egy miniperformansz és egy videoinstalláció, de a két borító közötti térben is különböző mediális formák tűnnek fel.

¹ Tóth Kinga, *All machine*, Magvető, Budapest, 2014, 5. A továbbiakban az oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak, és a főszövegben adom meg őket.

² Tóth Kinga, *Holdvilágképűek*, Magvető, Budapest, 2017, 55. A továbbiakban az oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak, és a főszövegben adom meg őket.

³ Werner Hamacher egy Szophoklész-dráma elemzésekor fejti ki, hogy a szenvedésnek létezik referencia nélküli formája, amelyben a pusztá fájdalom viszonyítási alap híján mértéktelenként tűnik fel, és átélője magát a szenvedést szenvedő el. Ebben a formájában a fájdalom vagy a szenvedés nem is megragadható, azaz fájdalomról csak a túlélő, a kigyógyult, a mértéktelenségből kilépett ember képes tanúságot tenni. (Werner HAMACHER, *Other Pains*, angolra ford. Ian Alexander MOORE, *Philosophy Today* 61, 4, 2017, 967–968.) Erre a fajta távolságtartásra törekszik a *Holdvilágképűek* azzal, hogy a beteg emberek érzéseit nagyon ritkán tematizálja – a kötet 73 szövegéből összesen hétben szerepel bármilyen, a betegség okozta belső érzet.

A könyv legnagyobb részében a betegség témaköréhez kapcsolódó szövegek és rajzolt ábrák váltják egymást, az appendixben pedig szövegekkel és rajzokkal összemontázsolt röntgenképek láthatók. Lényeges azonban kiemelni egyrészt azt, hogy a törzsszövegben sosem jelenik meg felirat nélküli rajz, minden ábra rendelkezik néhány hozzá tartozó mondattal, másrészt, hogy a látszólag a képektől elkülönülő szövegrészeket önmagukban is mindig intermediálisak. A kritikákban felmerült, hogy *Holdvilágképek* kötet grafikái és röntgenképei nem illusztrációk, nem a szöveg alárendeltjei,⁴ azonban a paratextusok és a részek elrendezése mintha mást mutatnának. Amíg a *Zsúr* alcíme *Más mondókák*,⁵ az *All machine* első lapján pedig az áll, hogy „Versek és grafikák” (3), a *Holdvilágképek* paratextusai nem adnak segítséget a műfaji meghatározáshoz. A szerző neve és a cím alatt álló, „[a] szerző vizuális munkáival” (3, kiem. G. L.) megjegyzés egyenesen másodlagosnak mutatja a kötetben szereplő képeket, hiszen az *All machine* lapjain megjelenő szövegek és grafikák kapcsolatát leíró és kötőszóval ellentétben a *munkáival* kifejezés különválasztja a *Holdvilágképek* cím alatt közöltek a vizuális munkáktól, egyúttal csak a szövegeket rendelve a cím alá. Szintén a szöveg elsődlegességét jelzi a vizualitáshoz képest a röntgenfelvételek kötetvégi appendixben való elhelyezése, valamint az, hogy amíg a törzsszövegben megjelenő ábrák mellett minden esetben szerepel néhány mondat is, a szöveges elbeszélések többször állnak önmagukban, mint amennyiszer rajzzal együtt. A *Holdvilágképek* ugyanakkor mégsem tekinthető a vizuális lehetőségeket pusztán illusztrációként felhasználó kötetnek, sokkal inkább látványos példája lehet annak a Mitchell által hangsúlyosan megfogalmazott gondolatnak, mely szerint az írás médiuma dekonstruálja a puszta szöveg lehetőségét:⁶ a feltűnő tipográfiai megoldások felhívják a figyelmet arra, hogy az írott szöveg mindig nyelvi és vizuális jelenség egyszerre. A szöveges részek vizuális tartalma is hozzájárul az értelmezéshez: a kötetnek az írógéphasználatot felidéző Decima Mono betűtípusa így emelheti ki a véglegesség tapasztalatát a könnyebben változtatható számítógépes szövegszerkesztői gyakorlatokkal szemben; továbbá így jelezheti a betegségekkel járó változó mértékű szédülést vagy kettőslátást a címek szedése is, amennyiben minden cím duplán van nyomtatva kék, illetve fekete tintával, a cím két példánya pedig egymáson, de egymáshoz képest kisebb-nagyobb mértékben elcsúsztatva jelenik meg. (1. ábra)

Az elbeszélések címeinek kettős írásmódja lehetőséget teremt arra, hogy a két eltérő színnel nyomtatott cím egymáshoz képesti elhelyezkedése egyrészt a már említett szédülést vagy kettőslátást implikálva kapcsolódjon a betegség általános tapasztalatához, másrészt pedig az adott elbeszélésben megjelenő konkrét állapottal is összefüggésbe kerüljön. Számos szöveg esetében a cím betűi az elbeszélésben megjelenő testek vagy

⁴ Például: BENKE András, „Hol leszek ebben benne?": Tóth Kinga: *Holdvilágképek*, <http://kulter.hu/2018/02/hol-leszek-ebben-benne/>

⁵ TÓTH Kinga, *Zsúr: Más mondókák*, Palimpszeszt – Prae.hu, 2013.

⁶ W. J. T. MITCHELL, *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994, 95.

testrészek mozgását, helyzetét, állapotát képezik le olyan módon, hogy a kortárs európai könyvkiadásban normatívnak tekinthető fekete szedés a stabil, állandó vagy egészséges – a normatív –, a kék betűk pedig az ahhoz képest eltérő állapotot jelzik. A *Szoknya* narrátora a betegséget (és így az egészséget is) az öltözködéssel, egészen pontosan a ruhával és az abból kilátszó vagy ki nem látszó részletekkel azonosítja: „Veszek egy bársony gombolós minit [...], meg magas sarkú szandált, nem is vagyok beteg.” (13) Korábban egy másik betegről ír így: „Mariann-nak muszáj, megszólják, ráhúzza a pizsamára, megkérdi a büfében, kilóg-e, mert akkor nem jó asszony.” (13) Az elbeszélés központi kérdése, hogy mi az a betegségből, ami a ruha alól kilátszik, a címben is megjelenik, amennyiben a *Szoknya* első négy kék betűje majdnem tökéletes fedésben van a feketék mögött, azonban az *a* betű oldalt *kilóg* a fekete cím alól. A cím utolsó betűje tehát a láb jelölőjeként tűnik fel, épp úgy, mint a *Láb* címében, ahol a szövegben tematizált amputáció képi megjelenítéseként a *b* betű lefelé van elcsúsztatva a fekete szóhoz képest, mintha lassanként a gravitációnak engedve leválna arról. (106) (2. ábra) A *Kígyónő* című elbeszélés szerint a „kígyónőnek nincsen csontja”, parókat hord, olyan, mint egy „nagyra nőtt póknő”, és hasa az autogramosztás idejére „[a]sztalszerűvé válik”. (99) Mintha kivették volna belőle a nőt, az embert, és csak az állati és a dologszerű maradt volna meg, ahhoz a jelenethez hasonlóan, ahol az elbeszélő megállapítja: „kiveszik belőlem a lányt”. (55) Ezzel párhuzamban a cím első felében a *kígyó* fekete és kék betűi nagyrészt egymáson helyezkednek el, a *nő* két kék betűje azonban a fekete betűk közötti térben, azoktól jól láthatóan elválasztva jelenik meg; tehát amíg az összetétel állapotot jelző szavának kékje egybeesik a „stabil” fekete szóval, a *nő* eltávolodik attól. (3. ábra)

Nem minden szöveg esetében feleltethető meg a cím tipográfiája az elbeszélésben megjelenő testi elváltozásokkal, azonban több esetben kapcsolható valamilyen betegség okozta diszfunkcióhoz. A *Lebegés* cím kék betűi úgy szorulnak a feketék közé, mintha az elbeszélt turbulencia zavarta volna össze őket, vagy mintha nekidölnének fekete párjaiknak, mert a falakhoz hasonlóan azokról is elmondható volna, hogy az emberekkel ellentétben „azok stabilan ott vannak, amikor szédülsz”. (54) (4. ábra) A *Gyakorlatban* a narrátor igyekszik minél kevésbé feltűnően kezelni asztmás fulladásait, minél kevésbé láthatóan hordozni magával a szükséges eszközöket és szereket. (35) Az elbeszélés végére már gyakorlottan fedi el azokat a pillanatokat, amikor kicsúszik az irányítás a kezei közül; ezzel párhuzamosan a címben a fekete szó alól az utolsó betűknél jelentősen kijebb kerülő, a stabilitásból kicsúszó kék szöveg a többi cím színénél sokkal halványabban, szinte láthatatlanul van odanyomtatva. (5. ábra) A *Gyakorlatban* a kontrollvesztésre mutat az eltérő színű betűpárok közötti legnagyobb távolság mérete is, ami négy milliméter; ennél a teljes kötetben csak a *Buborék I.* szintén halványkékkel írt címe mutat nagyobb, hat milliméteres távolságot a statikusnak tekintett fekete szavaktól. (26) (6. ábra) Utóbbi címnél a kék felirat nagyobb betűmérettel is van szedve, egyaránt kapcsolódva ezzel a buborékfújás aktusához, illetve a szövegben tematizálódó embrionális fejlődéshez.

A kötet elsődlegesen vizuális darabjai kapcsán felmerül a képi ábrázolás mint objektívizáló kifejezőmód lehetősége, azonban nem hagyható figyelmen kívül a megfigyelő tekintet előzetes meghatározottsága alapján történő látványkonstruálás, az az interpretáló munka, amelyet a „mentális szem” végez a látottakon.⁷ Az értelmezői igyekezet a grafikák és röntgenképek vizsgálata során az elbeszélésekben szövegesen is feltűnő, részenkénti ábrázolás akadályába ütközik.⁸ Az *Altatás* elbeszélője a betegség kiváltotta testi hiányosságokat hasonlítja a gyógyítás folyamatához tartozó altatás okozta emlékezetbeli hiányokhoz azzal a kijelentéssel, amely egy későbbi oldalon egy grafika fölött jelenik meg: „Pont, mint belül, egy pöttyös térkép, sűrű szigetek és vakfoltok, nem találok köztük az átjárót.” (10, 41) A szöveg alatti rajz több, egymástól külön-külön értelmezhető komponensből áll: látható egy megnagyobbodott méh, amelyben mintha valami fejlődne és – a méhszáj nyitottságából ítélve – készülne megszületni, ugyanakkor a méhben leginkább egy fogcsírához vagy valamilyen növényi részhez hasonló dolog helyezkedik el, mindenesetre semmiképpen sem emberi magzat. (41) (7. ábra) Az ábra alsó részén található petesejt pedig még inkább hangsúlyozza, hogy az átjáró nem lelhető meg, amennyiben semmilyen kapcsolat nem rajzolódik ki közte és a méh között, amellyel pedig összeköttetésben kellene állnia. Az ábrázolás rámutat a *Holdvilágképek* képeinek ismétlődő megjelenésmódjára, arra, hogy a test egymástól eltérő méretű részei, különböző technikákkal és különböző nagyításban láthatóvá tett dolgok montírozódnak össze egymással: itt a petesejt túl nagy a méh méretéhez képest. Ez az ábrázolásmód ismét párhuzamot mutat a kötet szövegeinek elbeszélésmódjával, amennyiben mind a textuális, mind a vizuális megjelenítések során a test egy-egy részlete kerül hiperbolikusan a fókuszba, sokszor teljesen magában, a hozzá tartozó test többi része nélkül.

Részleteiben értelmezhető az az ábra is, amelyen valószínűsíthetően többek között egy fehérvérsejt, két kettős DNS-spirál, egy hajszálér és egy rekeszizom jelenik meg egy léghólyagként értelmezhető rajz előterében. (50) (8. ábra) A grafika konzisztens, amennyiben a szervezet itt megjelenő összetevői nagyrészt ugyanahhoz a testfolyamathoz köthetők, a légzéshez. Ugyanakkor sem elhelyezkedésük, sem méretük egymással való aránya nem közelíti meg a valóságot; egy hajszálér nem lehet kétszer olyan vastag, mint a rekeszizom, a DNS-spirál pedig ezeknél nagyságrendekkel kisebb. Egy másik grafika, amely az eddigiekhez hasonlóan nem értelmezhető egyetlen összefüggő szervezatként, de feltehetően egy vesét, egy belet és egy köldökzsinórt is ábrázol, a fölötte lévő szövegrésszel együtt tekintve rámutathat a pusztán a betegség felőli, a beteg testet fókuszba állító nézőpont homogenizáló hatására. (44) (9. ábra) Az ilyen perspektíva számára lehetnek relevánsak azok a képek, amelyek a testnek csak bizonyos – sejtetően a vizsgált vagy vizsgálendő – részeit jelenítik meg az anatómiai ábrázolás összefüggései nélkül és olyan méretekben, amelyek a bemutatott részeket tekintve egyesével ideálisak, ám az azok

7 MITCHELL, *Picture Theory*, 50–51.

8 A dolgozatban az ábrák és röntgenképek anatómiai szempontú értelmezése Módos László szóbeli közlésén alapulnak.

közötti kapcsolatok szemléltetését ellehetetlenítik. Ugyanezt a homogenizáló nézőpontot magáévá téve fogalmazhat úgy az ábra fölötti mondat szerint a beteg önmagára és társaira vonatkozóan, hogy „mi mennyire hasonlítunk”, hogy „[ö]sszedolgoz minket az idő, meg a fehér tableta is”. (44)

Az emberi test egyes részeire, azok funkciójára vagy diszfunkciójára koncentráló képi és szöveges elbeszélésmód rávilágít a *Holdvilágképek* különböző mediális síkjainak összejátszására: a vizuális és textuális részek hasonló működésmódokat mutatnak, és egybehangzó értelmezési irányokat nyitnak meg nemcsak szigorú értelemben vett tartalmi, hanem formai elemeik is. Párhuzamos mechanizmus az ábrázolt testek egy-egy funkció felnagyításával történő fókuszálása mellett többek között a más alkotásokból való átvétel. Az elbeszélések kihasználják a transztextualitás különböző lehetőségeit, amennyiben jelölt és jelöletlen idézetekkel és utalásokkal élnek a szövegtestben és a címekben egyaránt, amelyek különböző médiumokból ismerhető, egymástól eltérő diskurzusokhoz és regiszterekhez kötődő alkotásokból vagy megnyilvánulásokból erednek. A szövegek köteten belüli pontos vagy változtatásokkal megvalósított ismétlése is gyakori, nemcsak a motivikusan visszatérő elemeket értve ide, hanem azt az eljárást is, hogy bizonyos mondatok pontosan két helyen olvashatók, két eltérő kontextusban, egyszer az elbeszélésbe integrálva, egyszer pedig egy rajz fölötti rövid passzus részeként. Az átvételek közül a vizuális munkák lehangsúlyosabban ez utóbbi, a köteten belüli iterációra alapuló módszert valósítják meg, illetve az orvosi diskurzushoz tartozó képi elemként átemelt röntgenfelvételeket használnak. A vendégsszövegek működéséhez hasonlóan tehát egymástól idegen képek jelennek meg egymásra montírozva; a grafikák között is találhatók olyanok, amelyek feltehetően emberi és nem-emberi részek rajzát csatolják egymásba, vagy az emberi és nem-emberi közötti hasonlóságra hívják fel a figyelmet,⁹ azonban az átvételek montázstechnikája leginkább a függelék röntgenképei között szembetűnő.

A felvételek nagy részén szerepelnek szöveges elemek, ezek méretben, betűtípusban, szedésben, hosszban, tartalomban és kibetűzhetőségüket vagy roncsoltságukat tekintve is különbözők, illetve a formailag összetartozónak látszó részek is általában nyelvileg kevertek. A szövegek orvosi tekintetben nem értelmezhető összefüggőként, olykor pedig más diskurzusok szavai is közéjük kerülnek. Az appendix negyedik oldalán például formailag összetartozó szöveggént jelennek meg a következő sorok: „flüssigkeitkegel cd19+ / siplex: folyamatban / konsistenz unknown / materia unkno[wnn] / functional tests 8% / reduce inflammation / tomato / vizelet norm. norm. no.. / virus.”. (119)¹⁰ A német, angol és

⁹ Példa lehet az egyensúlyszerv és egyensúlyozó ideg rajzai mellett megjelenő csiga képe, ami így állatként és az emberi belső fül részeként egyaránt értelmezhetővé válik. (64., 10. ábra)

¹⁰ A szögletes zárójelben szereplő betűk szövegroncsolás hatására nem pontosan kibetűzhetők, az idézetben szavak valószínűsített értelme alapján visszakövetkeztetett betűk szerepelnek.

magyar nyelvű szöveg bizonyos részeit összefüggésükben olvasva lehetséges az igényelt vizsgálat céljára következtetni, azonban a kevert nyelv éppúgy nem képzelhető el egy valóban az orvosi diskurzus részét képező leleten, mint a betűk megkritikálásával is kiemelt *tomato* szó. Az elbeszélésekkel való összevetés alapján ez inkább tűnik a páciensnek szóló javallatnak, ahogy az a *Bőrben* is előfordul: a „paradicsom gyulladásgátló, a só összerántja a nyálkát”. (80) Az ebben a szövegben, illetve a *Holdvilágképek* több más darabjában tapasztalható ismeretlenség is megtalálható az elemzett röntgenfelvételen; a „konsistenz unknown / materia unkno[wnn]” sorok összezsengenek a *Bőrben* olvasható „[a]z eredmény ismeretlen. Az új bőr összetétele ismeretlen” kijelentésekkel. (80)

A röntgenképekre montírozott rajzok megismétlik a rajzok fölél helyezett, elbeszélésekből kiragadott mondatok logikáját: a függelékben szereplő rajzok pontosan kétszer fordulnak elő a kötetben, egyszer a törzsszövegben néhány mondattal együtt szerepeltetve, egyszer pedig az appendix valamelyik felvételén egészükben vagy részükben elhelyezve. Az elemzett röntgenképen látható rajzrészlet például a *Bőr* című elbeszéléssel szemközti oldalon tekinthető meg teljes egészében, ezzel is erősítve a *Bőr* és az ábrán látható szövegrészek kapcsolódását. (81) (11. ábra) A tüdőrajzolon látható léghólyagocskák itt nincsenek elhelyezve egy szervezetben, s ez ugyanaz az eljárás, amely a teljes ember helyett testének egyetlen funkciójára fókuszál, és az alapján tekinti a testet – és így a betegként elsődlegesen testiként értett embert magát is – meghatározhatónak. Ezt a szemléletet tükrözi a rajz elhelyezkedése is a függelékben, hiszen itt bár testbe, egész pontosan egy mellkasröntgen-felvételbe ágyazva található meg a léghólyagocskák (nagyjából a tüdő helyén jelennek meg), ezáltal a tüdő kétfajta, egy kisebb és egy nagyobb léptékű, egy rajzolt és egy fényképezett ábrázolása kerül egymásra. (12. ábra)

A test részeinek vizuális megjelenései felhívják a figyelmet arra, hogy az ember számára saját testének teljessége nem közvetlenül hozzáférhető. Ebben a mediális térben bontakozik ki az emberi testek konstruáltságának gondolata, egyrészt a grafikák, másrészt a testi folyamatokkal párhuzamba állítható montázstechnika és transztextualitás révén. A *Holdvilágképek* befogadója joggal gondolhatja, hogy a gerincet, koponyát, bordákat ábrázoló fényképek, az emberi betegségeket leíró szövegek között a kevésbé felismerhető rajzok is egy-egy emberi szerv valamilyen részletét ábrázolják. A szerző azonban többször utalt rá, hogy növényi sejtek is szerepelnek a vizuális munkák között, gyakran emberi sejtekkel vagy szervekkel összemontírozva,¹¹ emellett néhány röntgenfelvétel inkább hasonlít tárgyra, mint élő szervezetre (120), de idesorolható a belső fül részei mellett látható csiga hallószervként történő felismerése is. Az egyéni befogadás konstruálja meg tehát a testet:¹² az ábrák emberi részként, testként és

¹¹ SIRBIK Attila, *Kemény téma. Interjú Tóth Kingával Holdvilágképek c. kötete kapcsán*, 2017, <http://tiszatajonline.hu/?p=107816>.

¹² A *Holdvilágképek* szövegeiben szintén hangsúlyos az a Donna Haraway nevéhez köthető gondolat, mely szerint a test organizmusként való felfogását az orvosi diskurzus hatalomként határozza meg. Lásd például *Holdvilágképek*, 56, 75. Donna HARAWAY, *The Biopolitics of Postmodern Bodies: Determinations of Self in Immune System Discourse* = Janet PRICE –

organizmusként való felismerése nagyban a kontextusuk által meghatározott, illetve azok segítségével meg is változtatható.

A szöveg szerveződésének és a kötet mediális gyakorlatainak az emberi testek működésével való párhuzamára mutat rá a *Robotzsaru* című írás, ahol az emberi test és az attól eltérő létező, a gép fizikailag is egymásba ágyazódik. (69) Ez a szöveg úgy vonja magába a filmet és az *All machine* verseskötetet vendégszövegként, ahogyan a benne tematizált rendőr teste a gép vendégszövetét befogadja. Mindkét eset felveti ugyanakkor a sorrendiség kérdését: a megidézett gondolatok és az azokat magában foglaló elbeszélés szövege közül melyik az elsődleges? A test méretben jóval nagyobb részét adó gép, illetve a szív és az agy eredeti tulajdonosa, Murphy közül melyik melyiknek a protézise? Bármi is legyen a válasz, az elbeszélés a *Holdvilágképek* más szövegeivel együtt azt az elgondolást látszik támogatni, hogy a betegség vagy a kezelés hatására ugyan megváltozik az ember (teste, identitása, életmódja külön-külön és egymás átalakulását is előidézve), de ebben az új formában, a protéziseket, a kezeléseket, a gyógyulást az én integráns részévé téve folytatni lehet az életet. Sőt, csak ekkor lehetséges a betegségről és az egész átalakulásról számot adni, illetve ebből az integrált állapotból megnyitni a kommunikációt az emberek felé, akik addig kívülállónak tekintették a beteget (például az egészségesek vagy az orvosok), hogy azok be- vagy visszafogadják őt maguk közé. A korábban idézett hamacheri gondolatsort így a kötet azzal folytatja, hogy nemcsak a reintegráció szükséges a szenvedés mértéktelenségéből való kilépéshez és ezáltal a tanúságtétel lehetőségéhez, de a tanúságtétel is szükséges ahhoz, hogy a beteg társadalmi befogadása megtörténhessen, ezzel viszonyítási alapot szerezzen szenvedéséhez.

A vizuális és textuális működésmódok együttes vizsgálata alapján szintén felkínálkozó értelmezési irány a betegség által homogenizálódó emberi tapasztalatok, sorsok és testek tendenciája. A vizuális homogenitást jelzi a képeket is tartalmazó lapokon az oldalszámmozgás elmaradása, illetve a szöveges, rajzolt és fényképes részek színeinek egységessége, amennyiben a kötetben csak a fehér, a fekete/szürke és a kék különböző árnyalatai jelennek meg. A szövegek narrációs homogenitását azok a többnyire első személyű elbeszélői pozíciók teremtik meg, amelyekben az elbeszélő én önmagát képezi meg betegként rajta kívül eső perspektívák és diskurzusok mozgatásával. Az elbeszélők saját nézőpontjai azonban rávilágítanak, hogy éppen a külső nézőpontok általi befolyásoltság, a más embereknek és a nyelvnek való alávetettség közös bennük, valamint az ezen perspektívákon, a nem-betegek csoportján való kívülrekedtség, amit legvilágosabban az elbeszélések hasonló időfelfogása jelez.

Margrit SHILDRICK (szerk.), *Feminist Theory and the Body: A Reader*, Routledge, New York, 1999, 203–214, 207.

Az elbeszélő-betegnek a körülötte élőkétől eltérő időtapasztalatát a *Barát* narrátora explicitte teszi azzal, hogy „a rendes tempóban élő” társaitól eltérően magáról azt állítja, „[m]ás a tempóm, nincs idő kívárni [...]. Nincs időm”. (52) Ebben a szövegben a sietség értelmezhető engedelmeskedésként a betegség sürgetésének, hiszen eljőhet az a pont, amikor valaminek vége szakad: az elbeszélő nincs jól, „szigorú lesz”, „onnantól nem tud majd beszélni” a benne élő tályog-kisfiú. (52) A *Ringlis I.* és *Ringlis II.* című szövegek ugyanakkor arra mutatnak, hogy van olyan betegség, amelyben nem valamiféle vég közeledése miatt, hanem magának a betegségnek a természetéből adódóan történik sebességváltozás, amiatt pörög túl a motor, abból ered, hogy úgy tűnik, mintha „egyszerre a gázt és a féket” nyomná valaki. (82, 86) Mindeközben haladás nincs, az „autó nem mozdul, a két pedál együttes nyomása megállítja”, a beteg életvitele egyszerre mutat gyorsabb és lassabb tempót a körülötte élőkénél. Az időtapasztalatok különbözőségére utalnak *A végére* mondatai, ahol a beteg szubjektív ideje – „[s]ok időm van” – és valamiféle tőle független, személyhez nem köthető (a szó szintjén birokos személyjellel nem ellátott) idő – „[k]evés idő van” – mennyisége ütközik egymással. (68) A tempóknak és az idő tartamának ellentmondásai indikálják a betegek állapotszerű létezését, és teremtik meg a látszatot, hogy egy-egy kiragadott jelenet alapján, a betegség aspektusát tekintve anélkül is megérthetők az azokat tartalmazó teljes életek, hogy az egész élet bemutatásra kerülne. A pillanatok egyneműsége alapozza meg az elbeszélés felütésének modalitását. „Akármikor akárhol be lehet fejezni” (68), hangzik a kezdőmondata *A végére* címet viselő fejezetnek a kötet közepén, performatív módon is megvalósítva a potenciális befejezést nem (elbeszélés- vagy kötet)záró pozícióban.

A *Satu* kórházi személyzethez köthető szólama megerősíti, hogy a beteg időtapasztalatát jellemző állapotszerű érzékelés az ő sajátja, amennyiben a rajta kívül álló emberek lehetnek segítségére a történések sorrendjének megállapításában: lecserélik az ágyneműt, hogy ő is „meg tudja különböztetni az idősíkokat”. (85) A beteg által állapotszerűnek érzékelt idő az oldalszámozás szakaszos hiánya, a szövegek és rajzok iterációja, valamint az egy-egy pillanatszerű jelenetet ábrázoló elbeszélések hatására közel kerül a befogadó időtapasztalatához, hiszen az ismétlések, illetve a jelölt előrehaladás hiánya olyan benyomást kelthetnek, hogy a kötetben egyetlen statikus helyzet figyelhető meg különböző irányokból. Ehhez az effektushoz járul hozzá az is, hogy az elbeszélések összességét tekintve nem alkotható meg semmiféle ív. Annak ellenére sem, hogy az utolsó szöveg a *Vége* címet viseli, és elbeszélője a gyógyulás utáni élet lehetőségeit veszi számba. Ennek oka egyrészt az, hogy ahogy fentebb szó esett róla, a kötet közepén is található egy hasonló, *A végére* című elbeszélés, amely nem zárja le a szövegek sorát, másrészt pedig az, hogy bár az egészség lehetősége fölmerül, az ahhoz való viszony a korábbi írásokban megismert módon, a betegséghez viszonyítva érthető meg: a terapeuta „babám”-nak szólítja az elbeszélőt, az egészségről is elhangzik, hogy a „lefolyása ismeretlen, a kezelése, módja ismeretlen”, valamint a *Metronomból* ismerős nyelvi tünet, a „[n]em-nem” is megismétlődik. (113)

A betegség nem történésként, hanem állapotként való felfogása, a „[m]indig most van” (9) helyzet szükséges ahhoz, hogy a beteg azt létállapotként kezelhesse, és ekként képes legyen azzal együtt élni – ez pedig, Hamachert követve, alapvető feltétele a betegségről való tanúságtétel lehetőségének.

A kötet első, ismétlésre épülő szövegrésze két egymást követő páratlan oldal tetején szerepel. „Mindig most van, ott ülünk abban az ablakos szobában” (9), olvasható először, majd egyet lapozva annak variánsa: „Mindig most van, ott ülök abban az ablakos szobában.” (11) A két mondat közötti egyetlen eltérés az alanyok számában mutatkozik, az első személyű narrátor először többes, másodsor egyes számban beszél. A betegségben közösségre jutó emberek többes száma azonban a második esetben, a *Most* című szövegben is megjelenik, már a közvetlen folytatásban. „Két fajtánk van” (11), olvasható az emberekről, de a diagnózisok (és a betegségek diagnózisok útján való konstruáltsága révén maguk a betegségek is) hasonlóképp működnek: „Számos diagnózis van, a hangulathoz lehet őket rendelni.” (11) A narrátor – saját és mások nézőpontján keresztül egyaránt – önmagát gyakran nem az egészségesek társadalmának részeként, de egy másik csoportnak a tagjaként mutatja meg. Egy műtét leírásában az elbeszélő az asztalon fekvő önmagát figyelve arra jut, „ilyen, amikor elrabolják a földlakót az idegenek” (15), azaz a saját világát – a betegség világát – mutatja ismerősnek. Az „idegenek” pedig azok, akik egyetlen „földlakó” megvizsgálásával az összes többit is ismerni vélik; ezek az idegenek azok, akiknek a perspektívájába belehelyezkedve vagy szólamukat visszahangozva az elbeszélő-beteg kijelentheti önmagáról és a többi hasonló betegség hordozójáról, hogy „mi mennyire hasonlítunk. Összedolgoz minket az idő, meg a fehér tabletta is.” (44)

Szintén homogenizáló erővel bír a beteg emberek megjelenésére nézve a betegséget övező technikai környezet, például a kórházi eszközök. A *Fogmosó* elbeszélője számot ad arról, hogy a hozzá hasonlóan beteg ismerőseinek „ugyanolyan a fogmosópoharuk, fehér, és szürke meg kék pöttyök vannak rajtuk”. (83) Amellett, hogy a felsorolt színek ismét a kötet vizuális egységére utalnak, az elbeszélő a kórházban fekvőket egyforma ágyuk és egyforma poharuk alapján határozza meg. Az egyforma ágyakat, a beteg-lét eszközök kialakította hasonlóságát egyetlen dolog törheti meg, a katatónia: a „riasztót a három ágyból egynél leszerelik, az lesz a katatoné”. (83) A leggyakrabban megmerevedett testhelyezettel járó katatónia a betegség állapotszerűségének szélsőséges megjelenése; a kataton beteg egyediként való kijelölése ismét rámutat arra, hogyan alakítja a diskurzus a csoportok határait – ahogy az egészséges ember tekintete a hozzá képest állapotszerű léthelyzetben élő beteget egy tőle független csoportba utalja, úgy választja el saját közösségtől az elbeszélő-beteg a katatont, aki megtörné a többi beteg alkotta csoport látható homogenitását. Ugyanakkor az elbeszélő-beteg hasonlóképp távolítja el magától és társaitól azokat is, akik elhagyják a kórházat. Ezeket az embereket úgy említi, mint akik „eltűnnek” (83), a csoport szempontjából lényegtelen, hogy meggyógyultak vagy elhunytak. A *Fogmosó* narrátora ezzel jelzi, hogy a betegség nemcsak a személyiséget

alakíthatja, de a csoportidentitást is; a betegség mint csoportidentitás az egészségesekhez (és mint láttuk, a még inkább állapotoszerű létezőkhöz, katatonokhoz és halottakhoz) képest megkülönböztet, a közösségen belüli eltéréseket pedig megszünteti.

„Összedolgoz minket az idő, meg a fehér tableta is” (44), olvasható a rajz fölött, amely a korábban említett ábrákhoz hasonlóan felismerhető, de egymáshoz képest nem értelmezhető szerveket jelenít meg. (9. ábra) Az egymás mellé montázsolt vese, bél és köldökzsínór össze nem illeszkedése pedig rámutat az emberi identitásokat homogenizáló szövegek iróniájára: annak ellenére, hogy a kötet formai jellemzői és a szereplők tematikus-motivikus időkezelése egymáshoz hasonlóan mutatják a betegeket, és annak ellenére, hogy a betegség környezetét és társadalmi hatásait tekintve egyenművé tesz, nem szabad megfélemlkezni arról, amit a szövegek és képek szintén jeleznek: a betegség nem megismerés előtti, hanem különböző normák, perspektívák és tekintetek által konstruálódik. Ahhoz, hogy homogenizáló hatása felismerhetővé váljon, a kötetben szereplő betegek egy irányból való meghatározottsága szükséges, ez azonban csak egy külső nézőpontból kiindulva fedezhető fel. A *Satu* végére kétdimenzióssá, rajzfilmmfigurává egyszerűsödő elbeszélő én vagy az Írisz I. páciense, akinek érzelmi világát az orvos látszik meghatározni, csakis akkor tűnik ilyen egyszerűnek, ha az elbeszélő én maga is behelyezkedik a rajta kívüli perspektívába, a betegséget homogén állapotként színre vivő diskurzusba. A betegek társadalomból való kizárásának iróniájára legjobban talán az *X-Men* című elbeszélés mutat rá az elbeszélő-beteg és az X-Menek közötti párhuzam felállításával. A társadalomból kivette élő emberek mutánsból akkor változnak X-Menné, ha a hozzájuk hasonlók alkotta csoportba belépve saját magukra már nem az őket másságuk alapján meghatározó nézőpontokból tekintenek, hanem behelyezkednek abba a perspektívába, amely lehetővé teszi, hogy hasznosnak lássák „a normálistól eltérő tulajdonságaikat”. (77)

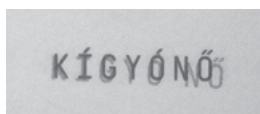
Melléklet

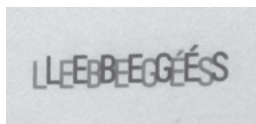
1. ábra

2. ábra

3. ábra

4. ábra

5. ábra

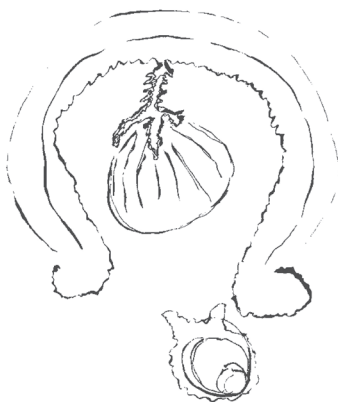

6. ábra

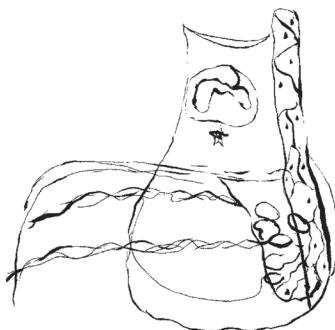

Pont, mint belül, egy pöttyös térkép, sűrű szigetek és vakfoltok, nem találom közöttük az átjárót.

Az üvegre tapadnak, de az ablakon keresztül nem érnek el engem, ha kíngitom a számat, én irányítok.

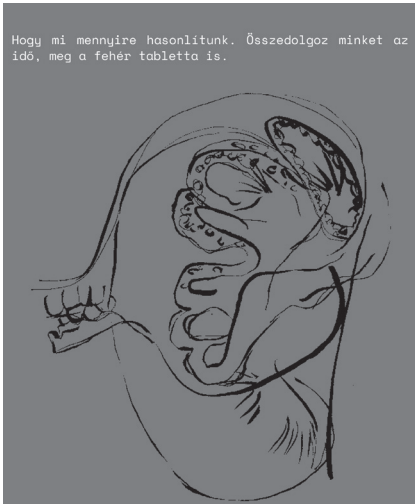

7. ábra

8. ábra

Hogy mi mennyire hasonlítunk. Összedolgoz minket az idő, meg a fehér tabletta is.

9. ábra

Mint a fejemben, egy másik térkép, az utcák fel-le mozognak, keresik a jobbot meg a bal, amit az ideszületettek mondanak.

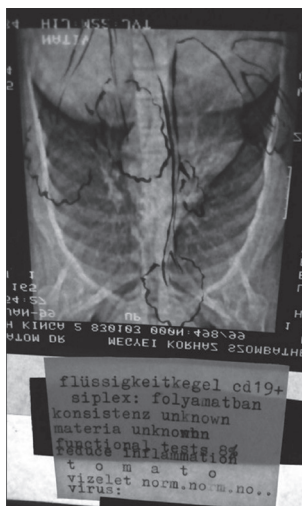

10. ábra

Egy idő után szövetet választ, célzott kezelés ajánlott. 64 milligramm - 48 milligramm - 32 - 24 - 12 - 8 - 12 - 24 vissza.

11. ábra

12. ábra

Jász Attila – Csendes Toll

A bölények kipusztulása

(részlet)

NEM ANNYIRA ÉRDEKES VAGY KÜLÖNLEGES MÁR

a dolog,
ha rendszeresen csinál valamit az emberi lény, ha szereti,
ha kedveli, akkor is unalmassá válik a munkája idővel,
gondolják a sápadtarcúak,

de egy indián számára a változatlanság is roppant változatos lehet,
mert nagyon figyel az apró eltérésekre,
és ez folytonos izgalommal tölti el, ezért csodálja a természetet is,
noha nap mint nap ugyanarra megy, sétál, fut vagy biciklizik,
látszólag ugyanolyan minden,

gyakorlatilag univerzumok választják el ezeket az élményeket,
és minden attól függ, milyen állapotban vagy, mikor mit veszel észre,
mire vagy vevő, mi erősíti a lelkiállapotod, mi zökkent ki,
mi lök vissza a termékeny mélabúba,

a gyerekkori napok amúgy is végtelen hosszúak,
pedig korán kell feküdni,

de nem csak a nyári napok hosszúak, a téliek is, az őszi, tavasziak,
minden nap ugyanarra mész iskolába, ugyanarra jössz vissza,
és pontosan akkor történnek a dolgok, közben lehet szemlélődni,
aztán ott vannak a hosszú délutánok is, amikor megint nem történik semmi,

csak rúgod a labdát egyedül, a fal meg vissza,
 ülsz a patakparton vagy az íróasztalnál az ablak előtt,
 az íróasztal persze rosszabb, néha rád szól anyád, ha már otthon van,
 hogy hogy állsz a leckével, meg ne bambulj annyit,
 de amíg egyedül vagy a lakásban
 tökéletes a szabadság.

MÍG EGYEDÜL VAGY A LAKÁSBAN,

hiába kell takarítanod, felmosnod,
 mosogatnod, porszívóznod, furcsa, de élvezed, mivel szabad vagy,
 ilyesmi érzés csak nagyanyádék kertjének gyümölcsfái között
 a lombok takarásában szokott rád törni,
 ahol tökéletes biztonságban érezheted magad,

esetleg valóban a majomtól származnak az emberi lények,
 kérdés, á, dehogy,
 ahogy az egyik öreg indián gyógyító is megfogalmazza,
 lehet, hogy a fehér ember a majomtól származik, ha így gondolja,
 de az indiánok biztosan nem,

ha minden rád testált munkát befejezel,
 kimész az erkélyre nézelődni, negyedik emelet,
 félsz, tériszonyos vagy, de nagyon szeretsz szemlélődni,
 így furcsán bizsergő érzéssel kukucskálsz kifelé a vaskorlát alatt,

jó nézőpont, nem nagyon látni semmit,
 közel a másik tömbház, közöttte az autóút,
 de fölötte az ég egy horizontális szelete elcsíphető,
 és ez bőven elég,

néha még gémek vagy hattyúk is elhúznak a látómezőben,
 legtöbbször inkább vadlibák csapatostul,
 és ehhez nem is kell a korláthoz közel menni,
 elég a kissámlin ülve
 pislogni fölfelé.

KISSÁMLIN ÜLVE PISLOGNI FÖLFELÉ,

a legjobb esetben
így telik a délután a kisvárosi panellakásban, magányosan,
mégis kellemesen, ha lehet ezt a hülye szót használni,
hiszen bármi kellemes, ha nem csinálunk belőle nagy ügyet,

féltestvéreid még kicsik, a lakótelepről alig ismersz valakit,
az osztálytársak meg sulis után mind hazamennek,

de nyáron még egyhangúbb a helyzet,
a nagyszülőkhöz már nem jártok,
ha igen, akkor is fél óra nagyjából,
ott maradni pedig már nem lehet, új,
más helyzet van,
amit el kell fogadni,

lehet bolyongani kicsit a lakótelep környékének elhagyottabb,
elvadultabb részein, ahol nem vagy annyira szem előtt,
vagy leviszed az új bőrlabdádat, a nagybátyádtól kaptad,
a börtönben varrták a rabok, de nagyon menő, igazi, és miután
jó keményre föl pumpáltad megunhatatlanul rugdosod a tűzfalat,

amíg valaki el nem zavar, akkor átmész a sportpályára,
ilyen melegben nincs ott senki, üres kapura rugdosol,
jobb esetben fönt hagyják a hálót, az azért már élvezetes,
csorog rólad az izzadság, hálóról a labda,

felváltva vagy Nyilasi Tibor meg Törőcsik András,
magad ellen játszol, kapura rugdosol,
csak egészen kicsit zavar,
hogyan tudsz egyszerre védeni is,

aztán vacsoraidőben hónod alatt a labdával ráérősen,
komótosan, mint egy profi focista a napi edzés után,
hazaballagsz.

HAZABALLAGSZ

lassan, minden elkerülhetetlennek látszik,
vacsora, unalmas tévéműsor, olvasás, alvás,

hallod még a veszekedést is a csukott ajtó mögül,
anyád és nevelőapád, féltestvéreid alszanak már,
őket nem zavarja, azt gondolod hát,
örök tanulság, hogy így nem szabad élni,

indiánként nem így akarsz majd,
vonod le a tanulságot,
de sajnós minden nem kerülhető el ügyesen,
vannak elkerülhetetlen dolgok.

Nagy Hajnal Csilla

Fragmentáció

(részletek egy készülő
verses regényből)

Márk I.

A történet
két évig
négy hónapig és
tizenhét napig tartott.

Nem.

A történet semeddig sem tartott.

Most a legalitásról van szó.

Az irodákat felszámolták,
a technológia:
legyőzhetetlen.

És az egészben a...
mit is...
hogyan...

Felszámolódás, igen.

Senki se tudja,
hányan pusztultak bele a
szó...
tágabb...
szűkebb...

talán, ha egyáltalán...

Értelmében.

Értelmébe?

*

Csak az árak változtak.

És az utcákat kísértő...

Nem változott semmi.

A technológiával
a technológia létezését
törölték el...

nem...

tüntették...

nem lehetett...

vagyis,

hogyan is lehetett volna,
ha azok is fokozatosan,
szisztematikusan,
megállíthatatlanul,
vagyis,

megállíthatóan, de
megállíthatatlanul...

*

Ami maradt:
az nem maradt.

Ami maradt:
emlékezeteken ütött rések.

Nem is az hogy ezzel
nem számolhattak volna,
nem is az hogy ezzel
nem számoltak.

Egy egyszerű restart.

Újraindítani a világot.

Egybefolyt.

És ami egyszer egybefolyt, azt...
legalábbis nem úgy...
hogyan...
hogyan is...

*

Fragmentálódás.

Amivel nem lehet számolni.

Hogy számolsz valamivel...
valamit...

aminek a csipkésé szítalódott
anyaga átfolyik
szálkássá morzsolódott
ujjbegyeid között?

*

Nem a kérdés veszett el.

*

Nem a válasz.

*

Először nem tudták pontosan
felmérni, mire is lehet
használni majd ezt az egészet.

Persze
valójában
pontosan tudták.

De nem,
hogy mit.

Végül, mint minden,
ez is függőségbe fulladt.

Végül, mint minden,
ezt is a függőség emelte a
gyönyörűségbe.

Zora I.

Tíz éve halt meg apám.

Nem, bocsánat, tizenegy.

Minden rendben van.

Tényleg.

De nem tudok szabadulni
az érzéstől, hogy
ismerhetném jobban.

Szeretném jobban ismerni.

Nem történetekből,
azokat már hallottam --
végeredményben

semmit sem jelentenek
mások történetei.

Mindent, persze, egy darabig
én is azt hittem, hogy
mindent jelentenek,
de akkor még nem tudtam,
hogyan többet is tudnak.

A legjobb helyre jöttél.

Nem volt könnyű ezeket összegyűjteni.

Rettegés ült minden
tekintetbe már a gépezet
említésétől is.

Nem sok állandóság van a világban ma-
napság.

De még mindig
van az a tekintet,
van az a
tekintetem, amire
kinyílnak ezek az ajtók.

Ezzel a géppel gyűjtötted össze őket?

Valami baj van vele?

*Nem, egyáltalán,
a korai modellek egyike,
talán nem olyan kifinomultak
a textúrák, mint a végefelé,
de én is ezeket szerettem a leginkább,
talán a textúrák, igen,
a szövet néhol elnagyolt lesz, de
olyan nűánszokat is rögzítettek ekkor még,
amiket később*

*lényegtelennek
vagy épp
felzaklatónak
ítéltek a fejlesztők,
azok a zörejek például,
amiket csak a füled sarkából
vélsz hallani néha.*

Azokra a zörejekre különösen kíváncsi vagyok.

Tudni szeretnék dolgokat, amiket
azok sem tudtak, vagy legalábbis
nem tudták őket *igazán*, akiktől
az emlékeket szereztem.

Csináltál már ilyet ezelőtt?

Nem, még soha.

És adtál már át emléket?

Nem, azt sem.

*De érted, hogy működik az egész?
Mit ad hozzád?
Mit vesz el belőled?
Persze sosem lehet igazán tudni.
De érted,
ugye,
ennek az egésznek a
veszélyeit?*

Igen, azt hiszem,
amennyire érthetem,
annyira képes is vagyok rá.

Akkor... kezdjünk is neki.

Majd, ha fagy

(regényrészlet)

b
bill
ent
yuk

Ervint egy képeskönyv tanítja meg szeretni, amelyet – a csillárremegtető trappolás okán – édesapja ajándékoz neki. A könyv az akkortájt ismert dinoszauruszokat veszi sorra, és Ervin nemsokára már minden fa mögött bujkáló sárkánygyíkokat vél felfedezni. Ebben az időben legszívesebben a házuk közüli tölgyesben csatangol, vagy, ha otthon marad, a padlón hasalva rajzol és fest – a szőnyeget súlyosan összemocskolva – mindenféle, biológiai valószínűséggel alig bíró összörnyeket. Mivel az otthon töltött órák legfőképpen éjszakára tevődnek, Ervin alvásigénye bámulatosan kicsire zsugorodik: az ájulásszerű álom, amely a hajnali órákban elnyomja, korlátlanul pihentető űrt képez az emlékei között. Hatalmas munkabírással hozza létre az újabb és újabb vízfestményeket és zsírkrétarajzokat – ezek az ő rengetegükben ábrázolnak egymás mellett különböző korokból előrángatott dinoszauruszokat. Rajongása nem teljesen problémamentes, a múltba nézés az esztétikai élvezet mellett szorongáshoz vezet, ahogy tiszta éjszakákon a csillagok látványa sem okvetlenül megnyugtató.

Miközben az erdőt rója, fűszálat szopogat, és azon bánkodik, hogy nem Kínába született (*mely ország, írja a képeskönyv, méltán nyerte el a Sárkányhon nevet*), de nem is Amerikába, ahol gyermekek és villanyszerelők fedeznek fel komoly kövületeket. Társadalmunkról sokat elárul – súgja meg évekkel később Anitának –, hogy a honi őslénykutatók mindössze *egy* kiskorú felfedezőt ismer, és az is grófi családból származott.

– Az erdélyi báró, Nopcsa Ferenc, a magyarosaurus feltámasztója elméletileg az éjszakáról kapta a nevét. Amatőr etnológusként, albán népi mítoszok és mondák gyűjtőjeként szállt síkra Albánia függetlensége mellett és szerelmének, Bajazidnak kedvéért az érdekházasságra is hajlandónak mutatkozott: az albán trónra önmagát javasolva egyszersmind felajánlotta, hogy frigyre lép egy tetszőleges amerikai milliomoscsalád lányával (erre való kilátásai, úgymond, a maguk nemében nagyszerűek, merthogy ki ne akarná sorsát egy, az albánt tökéletesen bíró, őslénytanban is jártas, bár a történelmi balszerencse folytán birtokavesztett magyar nemessel összekötni?). Amennyiben sikerrel jár, ígérte, a házasság által szerzett vagyont leendő országa javára ajánlja fel.

Nopcsa békeidőben ősgyíkok, a háború alatt viszont a Császári és Királyi Hadsereg számára románok után kémkedett. Kivételes tudása és az albán sors iránti érzékenysége nem eredményezett nála toleráns jellemet. Miután kijelentette, hogy nem kíván zsidók irányította országban élni, valamint annak intézményrendszerével együttműködni, hogy 1918-ban, Bécsbe tartva elkövette a világ első repülőgép-eltérítését.

Ő egyébként azon kevesek közül való, akik fafejűségükért elnyerték méltó büntetésüket: egy mit sem sejtő, amerikai kutató a magyarosaurus egy alfaját tiszteletére magyarosaurus dacusnak keresztelte el, és kétlem, hogy a gesztus Nopcsát boldoggá tette volna.

A közönyért, amelyet a szakma vele szemben tanúsított, politikai meggyőződésétől függetlenül mindvégig nemzete kicsinyességét okolta. Kidolgozta az izolált zsugorodás elméletét, amelynek értelmében a szigetlakó fajok – így a Kárpát-medence dinoszauruszai – ellentétben a tengerfenék kolosszális méretű állataival, a táplálékhiányhoz és az ökoszisztéma törekénységéhez alkalmazkodva törpeméretűvé fejlődnek, a későbbi kutatások pedig egyértelműen alátámasztották elméletét. Elsőként bizonyította a madarak és dinoszauruszok közti rokonságot, s egyetemi előadásait ezzel az önmagának szánt bátorítással zárta: „Ha most távoznak, és látják a mindennapi élet küzdelmeit, ne szomorodjanak el, mert a létért való küzdelem serkentette fejlődésre a fajokat, ez nemesítette meg az emberfajtaikat, és a létért való küzdelem az oka annak is, hogy országunk megindult a civilizáció és haladás útján.” Élete, azt hiszem, tényleg a híradás bűvöletében telhetett, útinaplójába egy alkalommal döbbenten jegyezte fel, hogy lődöznek albán fiatalok a távíróvezetékek galambfehér porcelánszigetelőire.

Idős korában a figyelmét – a világon talán elsőként – az őshüllők nemi jellegére irányította, izgatta a hipotézis, hogy ahol két, egymáshoz morfológiai szempontból nagyon hasonló faj jelenléte egymás mellett következetesen kimutatható, a kutatók ugyanazon faj hím, illetve nőstény egyedeit sorolták különböző fajokhoz. A sárkánygyíkokat mindaddig angyali, nemüktől megfosztott lényeknek képzelte a tudományos világ, Nopcsa vakmerő tézise ennél fogva néhány hibás besorolás mellett több taxonómiai pontosítást is eredményezett.

Élete utolsó éveiben aztán különös cikkel állt elő, amelyben a dinoszauruszok túlzott testméretét feltételezett hormonzavarukkal hozza összefüggésbe, és tömeges kipusztulásukat a demográfiai hanyatláshoz vezető szexuális eltunyulással magyarázza. Memoárjai kiadásáról ekkorra már lemondott, öngyilkossága előtt viszont fogalmazott egy szükséavú búcsúlevelet (ő, aki szakmája folytán az öregkorról és elmúlásról pontos ismeretekkel rendelkezik, úgy döntött, megkíméli ezektől Bajazidot és önmagát). Levelében vélhetőleg hazudott, vagy legalábbis köntörfalazott, magyarán a neuroszifiliszről tudhatott éppen eleget. Nemtőjének egy, az albán férfi szépséges ülepéről elnevezett teknősbéka, a Kallokibotion bajazidi állít emléket.

Ervin, hetedik vagy a nyolcadik születésnapjára, egy szalvétával kibélelt bádogdobozban nagy mennyiségű bonbont ajándékoz Anitának. A dobozt téli képek díszítik, élénkzöld és -kék sapkák, piros csizmák és hóemberek répaorrai kelnek a hóbuckák közt életre, parasztházak vacognak, szánkók csúsznak tova, egy valószínűtlenül kócos kutya lábnyomai pedig fekete kontúrt hagynak a szántalpak nyomában. A doboz egyik oldalán, számárkórók bozótjában egy iszonyú részletességgel kidolgozott – a begyét fedő pikkelyek már-már egyenként kivehetők – maiasaura ül. A maiasaura jelentése *jó anya dinoszaurusz*. Anita nem tehet mást, a látványtól zokogni kezd, bő egy évtizeddel később pedig orosz szakra felvételizik.

Géczi János

Lyuk, ami fekete

(regényrészlet)

Nagy a meleg. A várost reggel korán leteríti a hőség, és a mellkasára ülve ott marad késő estig. A város elnyúlva hever a Kaszpi-tenger partján, s ritkán vesz lélegzetet. Jerma, ha a munkája engedi, a behúzott függőnynél üldögél, a résen besütő fénysugárba tartva a könyvét olvasgat. Egy krimihez tér vissza hetek óta, de hiába az igyekezete, sosem bír többet olvasni néhány oldalnál. Nem képes követni a szereplők sorsát, vissza-visszalapoz a történet korábbi eseményeihez, okát keresi minden kijelentésnek, jelentést kíván tulajdonítani bármely mozdulatnak. Azt reméli, a hőség okozta nyugtalanságot az a könyv csillapítja. Már ha érthető lenne, s amellet elégé izgalmas. Amúgy Jerma nem szereti a könyveket, azt állítja, nem egyebek porfogónál, s olvasni sem szeret. A képes kiadványokat szereti, olykor pápká magazinokkal tér haza, s Jermának ajándékozza. Jermának több polcnyi tartalék lapja van.

Pápká otthon lebzsel, ritkán jön elő a szobájából: hol, amikor a WC-t keresi fel, hol, amikor a hűtőszekrényből kap elő valamilyen italt, hogy álltó helyében megigya. Jobb kezén hófehér a kötés. Jermát elkerüli, de őt is kerüli Jerma. Ha csak lehet, kitérnek a találkozások elől.

Pápká állítása szerint négy kutya, négy játszó Jack Russel közé nyúl, hogy megsimogassa az egyik kant. Az pedig megmarja. Leharapja a kisujját. Ollószerűen csattan a fogor. A kutya szelíden néz rá, nem hörög, nem acsarkodik, határozott mozdulattal harap. Inon lóg pápká ujjá, s a kitűnő, a kutyaviadalon bábázkodó orvos intézkedésének köszönhető, hogy sikeresen visszavarják. Pápká lábadozik, fájdalomcsillapítókat dobál a szájába. A kutyák tulajdonosa szerint ilyet eddig egyik jószág sem tett. A terrier ugyan minden alkalmat megtalál, hogy az akarátát érvényesítse, s nem idegen tőle a komiszság, de emberbarát és fegyelmezett. Az idegen váratlan mozdulatára ez a válasza? Talán azt hiszi, hogy az általa felügyelt három másik kutya rangsorát akarja megzavarni az úr?

Pápká felváltva sziszeg és sopánkodik. Jerma kételkedik a kutyás történetben. Látott ő már karón varjút. Pápká nem érti a mondat jelentését. Jerma magyarázata szerint a mondatot

a magyarok akkor használják, ha jelezni akarják a hitetlenkedést. Én bármit el tudok képzelni! Pápká megrovóan pislog. Jerma részletesebb magyarázatot akar adni, hogy hát a varjú sosem száll karóra, de mégis megeshet, hogy azon talál magának helyet. Pápká azt morogja, hogy ilyen furmányosan kifejezett kétkedésre az orosz nem képes. De az azeri sem. Jerma néma marad, de pápká jól látja, hogy mit dűnnyög magában: túl sok orosz él most a kolónián, akinek kutya harapja le a jobb keze kisujját.

A hőség múltával Jerma megterít, megkérdi pápkát, éhes-e. Pápká az asztal mellé telepszik, Jerma megvárja, hogy felkínálja számára a leszelt első kenyérszeletet. Pápká ügyesen fogja a kést, csak a kisujját nem használhatja a vágáshoz. Arról beszélnek, hogy Bakuban nem elég ízletes a kenyér. Mivel a jó kenyér sütéséhez a keresztények értenek. Azok közül, akik nem eszik az arabok meg a zsidók lepényeit. Pápká megemlíti, hogy egy művészettörténész ismerőse mesél arról neki, hogy a nyugat-európai ügyfelei érdeklődését olyan század eleji szovjet-orosz festmények keltik fel, amelyeken kenyérdarab látható. No meg hal, mindegy, mifajta, s az, hogy szárított, pácolt, avagy élő. S esetleg a kenyér és a hal mellett álljon kancsónyi, illetve pohárnyi bor. Ezek az ügyfelek, nem keres a feltételezésére igazolást, bizonyosan keresztények. S éppen ezért a képek után olyan ügynökök kutakodnak, aki akként keresik a művészettörténész számára a műveket, hogy felsorolják, milyen motívumokat tartalmazzanak.

– Szóval kenyér, hal, bor – ismétli meg Jerma.

– Azok, igen – hagyja jóvá pápká.

A művészettörténész művészbarátai kezdenek kenyeres képeket készíteni. De azokra nincs vevő. Élő művész alkotása iránt nincs kereslet. Hiába állítják, hogy ha a festményre néz az ember, máris összefut a szájban a nyál. Érezni a jól kelesztett tésztából sült kenyér illatát és ízét. Érezni az otthon melegét, a család szerepét.

Hogy Jermának létezik művész ismerőse, az így derül ki. Pápká, a félreértést elkerülendő, beszámol gyerekkori barátjáról, aki éppenséggé lány, azaz már nő, a korát tekintve asszonynak nevezendő immár, Lizettáról és annak kiterjedt moszkvai kapcsolatairól. Jerma a műkereskedéssel foglalkozó Lizetta előbukkanása kapcsán mesél a festő ismerőséről, akinek, amikor kiállítást rendeznek a műveiből, s hogy a festő ötletét kiteljesítse a kurátor, őt magát is berakja a művek közé.

S erre jó sok oka van. Jerma festőismerőse teste ugyanis telerajzolt. Bőrét elfedi az ábrázolatok sokasága.

– Úgy néz ki, mint aki megjárta Szibériát? – kérdi pápká.

– Nem tudom, miként néznek ki a Szibériába száműzöttek. Én olyat ismerek, pontosabban egyet, akit Recskre vittek. De ő munkatáborban volt, a Mátra alatt. Valamerre. Abban nem vagyok biztos, hogy lenne rajta tetoválás.

– A Szibériába rabszolgákként a tetoválásaikról lehet felismerni. Ők azok, akiket palát fejteni, erdőt irtani vagy utakat építeni nagyon hosszú időre zárnak be. A többnyire életük végéig lágerben élők teletetoválták magukat.

– Mivel? Miféle rajzokkal?

– Azokkal. És mély értelműnek tartott szövegekkel. Mindenféle jelekkel, amelyek segítségével a fogolytársaik megtudhatták, kik ők, mit követtek el, mely démonban hisznek, s melyik istent követik. Azt, hogy kik a barátaik, és kinek érdemes távol tartani magát tőle. És azt is, hogy mikor születtek, melyik szent vigyáz az anyjukra. Hogy kiért dobog a szívük. A bőrükön viselik sorsuk enciklopédiáját.

– No, Zakó – Jerma ismerőse – a nyolcvanas évektől tetováltatja magát, amikor elhatározza, hogy punk lesz, és ezt a műveletet abba sem hagyja halála napjáig. Nincs oly pont a testén, már ami látható, fedetlen, amelyet ne borítana kék vagy sokszínű képecske, betűminta, embléma. Azt állítja magáról, hogy a teste látványvilága kelta ornamentikájú. Szalagok kanyarognak mindenfelé rajta, tobozszerű mintákkal a végükön, sávok, rácsok, csigavonalak osztják a szalagokat részekre, s a szabad háromszögeket pöttyök töltik ki. Lángok, csúcsokban megtörő vonalak, kelta csomók borítják be a festőt, Zakó izgalmas jelenség – mondja Jerma. – Engem vonz a figurája. A Fekete Lyukat lehet általa jellemezni.

Lélegzetvételnél szünetet tart.

– A tarkóját és a halántékát felnyírja, kakastaréjos frizurát készít magának. Mivel lemosható festéket használ, hetente többször új, eltérő színűvé festi a haját. A vörös színeket kedveli, annak valamennyi változatát fű- és ásványzöldekkel, illetve az indigó lilájával kombinálva. Arcát némelykor borotválja, hol pedig nem, de a rótvörös szakáll és bajusz mindegyre festetlen marad. A torkát tetovált gémkapcsok, ékírásszerű jegyzetek borítják, s az ábrák idővel az álkapcsa vonalán átkúsznak a halántékáig, s a fülcimpáját és füle behajló peremét is befedik. Az amúgy szelíd természetét és mélabússágát hogy Zakó elfedje, az orrcimpáiba, a fülébe, alsó ajkába, sőt a nyelvébe is ékszereket szúr. Karikák, láncok, csöngettyűk lógnak alá az arcán és agykoponyáján. Bőrből hasított és zsinegekből font nyakörvet visel, vasszegekkel kivertet, ugyanolyanokat, amelyeneket az alkarjára és a bokájára csatol, s nyilván a tökére ugyancsak ilyesmit tesz. Azt, környezete megkönnyebülésére, nem teszi a nyilvánosság számára láthatóvá, én legalábbis sosem láttam. – kacarászik Jerma, de aztán elszégyeli magát s lopva pápkára pillant. – Viselkedése nonkonform megjelenéséhez hasonló. Két, gesztenye méretű műanyag gumót rejt a szájában, miattuk kalácsképűnek tűnik, s miután arra ügyel, hogy ki ne essenek, nehézkesen és öblösen beszél. Szereti, ha mély és recsegős a hangja. Ahogyan a medve mordul, habár a medve hozzá képest szelíd természetű és kiszámítható hangulatú.

Ha megfesteti napi esedékes egy képét (kékek sokféleségéből állnak, meg nem mondható, hogy miket ábrázolnak, hirtelen felhúzott, feszes vonalakat leginkább), vagy beszélt a főiskolára és egy-két előadást meghallgat, ő azt állítja, hogy az előadáson részt vesz, s amikor befejezi a Képzőművészeti Főiskolát, s a továbbiakban a saját tehetségéből és rátermettségéből kell megélnie, moziba megy, kiállítást látogat, vagy ödöng a városban, legtöbbször azonban portyázik. Ismerősökre vadászik, hogy portrét fessen róluk, és az

arckép árát elkérje, vagy csupán sörre hívhatja meg magát, kér egy doboz cigarettát vagy némi pénzt, legyen miből vacsorát venni. Ha sikeres a portré, a kép átkerül a modell birtokába. Modelljeinek s egyben vásárlóinak olykor kifejti a nézeteit a kortárs zenéről és a képzőművészetről. Hangosan beszél, mintha süketekhez szólna. A zenén és képzőművészen kívül semmi egyéb nem érdekli. Ramones, Sex Pistols, The Damned, The Clash és a Hatóságilag Tilos. Szereti a szeretetért ugató kutyát, a sugárzó villanykörtét, a táncoló szívet rajzoló Keith Haringet. Éjszakánként lejár a Fekete Lyukba, és legtöbbször alkalmas hallgatót talál arra, hogy a piszkos ügyletekből – az irodalmi lapokban való megjelenés honoráriumából – élő költőket és az esztétákat elküldje a picsába.

– Mit keresel te a Fekete Lyukban? – érdeklődik pápká Jermától. A Fekete Lyuk a Józsefváros peremén, az egykori Vörösmarty Művelődési Ház pincéjében működik, sem nem csendes, sem nem békés környezetben. A Fekete Lyuk oly kétes hely, hogy még a Rolling Stones magazin is a világ legeredetibb klubjai közé sorolja, ámbár nem klub, csak ifjúsági szórakozóhely, amely azért marad fenn, mert a környékén semmi más, éjszaka nyitva tartó lebuji nincs. A Fekete Lyukat utálják a közelében lakók, és a terület valamennyi homlesse, vagy mert ijesztő alakok járnak oda, vagy mert aki ott megfordul, számkivetett.

– Ott lakom a közelében. Az ismerőseim odaszoktak. Nappal meló, a földmérőkkel járok és tartom a mérőrudakat, az érettségimmel ennyire vittem, mondogatja az apám, ha éppen otthon fetreng az ágyon, s ugyanezt mondja az anyám, ha nincs otthon apám s várja, hogy megjöjjön. Valahova nekem is kell járnom. A Fekete Lyukban minden éjjel történik valami. Hiába írják ki a bejáratnál, hogy ütő-, szúró- és vágóeszközöket tilos bevinni, ha azok használatára a szórakozóhely előtt kerül sor. Belépőjegy sincs, ha fizetsz a koncertért, a kézfejedre kapod a pecsétet, azt szokás felmutatni, ha kérik, ha nem fizetsz, odaállsz a járdán a pinceablakok mellé, onnan is hallod a benti muzsikát. Ha lent vagy, keresel magadnak egy neked tetsző helyet, kiszuperált vonatülések találhatóak csupán a vakolatlan pincében, ha meg nem találsz, sörözhetsz a tömegben álldogálva.

– Egyszer tán járok ott, Judithtal. Költők felolvasására visz magával. ESZE és barátai, valami Judit, valami Endre, valami Ákos és valami zenekar felváltva üvölt a pódiumon – mondja pápká.

– Na, Zakó itt tölti az éjszakáit. Hajnalba tér haza, gyalog és felháborodtan. Beszólnak neki az utcán ténfergők, a maxos senkik, kinevetik vagy megrémülnek tőle és kiabálva cáromkodnak. Zakó nem szeret aludni. Kora reggel fest. Pacsmagol. Az éjjel begyűjtött rongyokra – krumpliszákra, viaszosvászora, kenderből szövött lepedőre vagy ponyvára – mázol, szprézik, hány és fest, ha az szakadt, a rést damillal húzza össze, ha kellően nem kopott, horzsakővel puhítja meg. Máskor, ha túl jónak találja továbbra is a vásznat, letépi a keretről, avagy késsel felhasogatja. Néha Zakó szétkaszabolja a csuklóját, és azt üvöltözi, a világ azt akarja, hogy miatta öngyilkos legyen. Egyik korszakában, az értők szerint a legjobban, rozsdás bádógokat fest meg, azokhoz szétfolyó zománcfestéket

használ, amúgy kedveli az olajfesték oldószerének a szagát, bekábul tőle. E művei leginkább graffitik. Azt hiszem, a Fekete Lyukban szedi fel az a tag, aki kiölti a műcsarnoki kiállítást, és kijárja, hogy létrejöjjön. Ez egy kollektív kiállítás. Zakóhoz hasonlatos örök-gyerekekből vagy nyolcat összeszed, és a *Rossz csontok* nevet adja a csoportnak erre az egyetlen alkalomra. A rossz csontok sosem lesznek egymással jóban. Az egyik deszkás, a másik punk, a harmadik félresikerült zeneszerző, akad elég ok egymás gyűlöletére. Zakó kezdetektől fogva kéri, harsog tőle a Műcsarnok, hogy saját termet kapjon. Ő kinőtt a közösködésből. Önálló termet kér, amelyet a maga által leválogatott műveiből kedve szerint rendez be. Reménytelen ügy – állítja a kurátor, de szakavatottan intézkedik, kavar, annyira ügyesen, hogy valamiként Zakó kívánsága teljesül. Talán Zakó Derkovits-ösztöndíjának köszönhetően. Zakó nekiáll a projekt megvalósításának. De Zakó az örömtől vagy a félelemtől alkotói válságba kerül, s a narkózison és a baszáson kívül semmi sem érdekli. A festéktől undorodik, a festéstől ugyancsak, a vásznakat tisztátalan-nak látja, öngyilkosság foglalkoztatja, vagy legalábbis egy gyilkosság, amelyben ő a gyilkos. Tisztább pillanataiban új tetoválásokkal gazdagítja a bőrét, a régieket felülszúrhatja, abban az időben a legjobb haverja egy tattoo-s, csodaszép mintakönyveket gyűjt. S egyre sötétebb kékké – napfényben jól látható kékké – változik a figurája. Pedig Zakó nem szereti a nappali fényt, az attól való undora – amíg ismerem, állítja Jerma – megmarad. Rosszabb perceiben az albérletében egymásra hányt vackokat, ahogyan az elmúlt évben keletkezett munkáit nevezi, tapossa, gyűri, festékekkel fröcsköli, hogy sírva fakadva rájuk borulják s közük hengergözzék. Naponta több száz ötletéről mond le, madártollat gyűjt a Keleti pályaudvar oldalán lévő téren, tűri a taxisok megjegyzéseit, leveleket ír rég elhagyott barátnőinek. A szülei minden hónapban egyszer feljönnek hozzá, vidéki házaspár, csirkék neveléséből élnek, kifizetik a villanyszámlát és a vízdíjat, zöldséget és gyümölcsöt hoznak számára és rántott húst, amelyek több napig elállnak a hűtőszekrényben, és ráveszik arra, hogy keresse fel a területileg illetékes, drogosokkal foglalkozó rendelőt. Zakó sosem tartja meg a szülőknek tett ígéreteit. Amint nem eszi meg a szülői ellátmányt sem, hanem szétosztogatja az utcán ténfergőknek.

A kiállítás megvalósul, Zakó részvételével – és remekre sikerül. Zakó albérletét építik újjá, s abban nincs olyan részlet, amely ne lenne pontos mása a valódinak. A bejárati ajtót nem lehet kulcsra zárni s a kilincse lejár, az ablaküvegek repedését szigszalag tünteti el és egyben hangsúlyozza azt, a fürdőkád festékcsíkos és szappanmaradéktól rücskös, a mosdókagyló helyén, a csapra akasztva vödör lóg, az ágynemű fröcskölt műalkotásnak hat, s a falakra függesztett bádoglapokhoz úgy tudnak hozzáférni a kiállítást megtekintő műértők, köztük a magyar alternatív művészet számon tartott alakjai, ha átgázolnak az albérleti szoba padlóján heverő festményeken. A kollekció (amelyet installáció műfajúként definiálnak) sokakat vonz. A valóság mindenkit elkápráztat.

Zakó, egy fázós reggelen a Fekete Lyukból megtérve, a szerektől és söröktől kótyagosan, nem a kiürített, ágy nélkül maradó, fürdőkádjától megfosztott, bezárhatatlan ajtajú

albérletébe érkezik, hanem a Múcsarnokba. Felbaktat a lépcsőn, az oszlopok között át-fúrja magát, átcsőrtet az előtéren, s beköltözik a helyére. Belefekszik a saját ágyába, és hosszú idő után először kialudja magát. A művész úr ébredését veszi észre a teremőr, amikor Zakó, harákolás közepette, a vödörbe hugyozik.

Átmeneti megoldásként – a kiállítás ideje alatt – Zakó úgy használhatja a termet, mintha a sajátja lenne. Napközben, persze. De az éjjelekre marad számára a Fekete Lyuk. Olykor tizenegy óra tájt rántottaszag terjeng a Magyar Művészeknek címzett épületben, mivel tükörtőjásra éhezik, turistatűzhelyen melegíti a serpenyőt, olykor a fejtetőjén húzódó kakastaréj reparálása előkészületeit és folyamatát nézhetik végig az arra kíváncsiak, s Zakó, ha a Fekete Lyukban nem szopta le senki, azt is megmutatja, miként szokta az albérletében a farkát kiverni.

Zakó, miután az albérletébe visszaszállítják a kiállított anyagát, a szétszedett, s darabonként szakavatott módon hólyagfóliába csomagolt installációját, konstatálja, hogy a padlóra fektetett, s látogatói által megtaposott műveiről, már ahol vastagabb a festékreteg, lepattogzik a festék. A ládák alján marokszámra hever a cinkfehér, a kadmiumkék, a ticiánnvörös és a kobalt. Nem pusztán a műveket megtapasztalni kívánó nézők súlyától és talpától hullanak a pigmentdarabok, hanem attól is, hogy a vásznak alkalmatlanok a paszta megtartására. Meglehet, akkor fejeződik be a kiállítás, amikor az darabjaiban visszakerül hozzá, és megbizonyosodik afelől, hogy restaurálhatatlan. Zakó azonban nem bánkodik. Ez a punk világ. Nem csupán a kortársak művei, de pusztulásra érettek a sajátjai is.

Jerma megemlékezésre érdemesnek találja, hogy magyarországi hírforrásai szerint Zakó nemzetközi sikert arat – egy párizsi taxisofőrnél. A történet idején Jerma Bakuban él, azaz dolgozik, kisAyaz mellé szerződik, végső soron dajka és háztartási alkalmazott, amikor Zakót, az utazása teljes költségét biztosítva, Párizsba invitálja David Bowie. Bowie, aki kortárs képzőművészeti alkotások gyűjtője, az alapítványán keresztül nemzetközi pályázatot ír ki, s a beérkezett alkotások javát bemutató kollekció megnyitójára Európa valamennyi országából meghívja az országgyőzteseket. Zakó nem foglalkozik pályázatok olvasásával, akkori barátnője viszi a művét a leadási határidő utolsó napján a fogadóhelyre, s amikor átadja a festményt, nem csak az átvételt igazoló iratot hagyja el, hanem Zakót, véglegesen. Nem kíván életteret festő csicskása lenni. Arról, hogy Zakó művét választják a legfigyelemreméltóbb magyar pályázati anyagnak, Zakó nem értesül, amint arról sem, hogy a művét – egy dupla ágyra való lepedőre festi, s ezért éppen csak eleget tesz a pályázat méretre vonatkozó korlátozásának – a Nyugati pályaudvar érkezési oldalán állítják ki. Zakó megállapítja, hogy a motorvonatokból kitóduló olajfüst jót tesz a munkájának. Fényes, nyúlós mázt permeteznek rá. A francia Kulturális Intézeten keresztül érkezik a meghívó David Bowie képzőművészeti alapítványától, s ugyancsak az ő közvetítésükkel értesül, hogy melyik Air France-járatral indul Párizsba s utazik onnan vissza. S egyben egy borítékot is átvesz, amelyben a kinti tartózkodás költségének fedezését

biztosító pénz lapul. Zakó e borítékkal a zsebében s a meghívó kártyájával, amely a megnyitó helyszínét és idejét tartalmazza, repül el Ferihegyről, s élete első repülésétől való aggodalmában, s a magasságtól vagy a mélységtől való iszonya miatt benarkózva és beívva. Párizsban nem várja senki, egyedül oldja meg a közlekedést. Taxiba ül, a sofőr kezébe nyomja a címet, és a földet érése öröme elalszik. A kiállítóterem előtt rázza fel a sofőr, Zakó nehezen megérti, hogy több órája parkolnak az épület mellett, s természetesen az állásidő tarifája hozzácsapódik a viteldőhöz. Zakó, nyelvtudás híján, nem érti, a fuvarért mennyi a fizetség. A frankokkal béelt borítékot a sofőr kezébe nyomja, abban reménykedve, hogy abból kiveszi a szállításért járó összeget, s a többit visszaszolgáltatja. Nem így történik, amint ilyesmi a világ egyetlen fővárosában sem így történik. Zakó esetlenül álldogál a járdán, onnan nyújtja be a sofőrnek a budapesti Francia Intézet aranyszínnel nyomott borítékát, a sofőr felemeli a borítófület, rápillant az összegre, ránéz Zakóra és elhajt.

Zakó végigszenvedi a megnyitót, néha, mintha koncerten lenne, bekiabál a szónoknak. A kiállítást gyorsan átfutja, a festménye, véleménye szerint, alkalmatlan helyen lóg. Nem mutatják be David Bowie-nak, nem várja meg a fogadás kezdetét, alkalmas pillanatban elslisszol. Valamelyik parkban éjszakázik, két napot kóborol a Szajna mellett, meg sem próbálja keresni a szállását, kint tanuló magyar egyetemisták segítenek neki a tájékozódásban és valamiképpen visszatál a repülőtérre. Visszarepül Budapestre.

Pápká türelmesen várja végig Jerma ismerősének a történetét, de én látom rajta, hogy oroszosan hallgatja végig: türelemmel és érdektelenül. Pápkának annyifajta figyelme van, hogy még én sem ismerem mindegyiket.

– Ez a Zakó téged megfestett?

– Meg. – S úgy pirul el Jerma, mintha Pápká más felől érdeklődne.

Závada Péter

AMIT ELREJT és amit megmutat magából,
a lomb vagy az ágszerkezet takarékosága,
a szemérmes nyárfasor, mely saját kódét
mint kontextust megteremti.

Elbeszélhető park, a harmat filmrétege,
érkezésem kiválik a reggel egybefüggő anyagából,
a kereszteződés kopott terepasztal, a betonon féknyomok
kátrányos, fekete csíkjai. Beléjük szárad a csikorgás.

A rétszelet sarkában rezgő nyár,
összegereblyézi azt, ami a járdából rám tartozik,
vagy azt, aki a törzs mögé húzódva figyel,
levelek közé rejtji gyanakvását.

ÖSSZEZILÁLVA, elvillanva:
négyzetrácsok, négyzetlapok,
logikus pixelek a lombban.
Áttűnnek, észrevétlenül átjátszódnak
egymásra a türelem kiszámítható
hullámmása mögött.

Bizonytalan körvonalú fölszólítás,
mely kíváncsisággá sűrűsödik:
a koordinátarendszernek mely pontján,
hanyadik oszlopban, hanyadik sorban
izzik fel a színek, a vörös, a zöld és a kék
mélysége, intenzitása.

Eszközfüggetlen avar, rasztergrafikus.
A levelek véletlenszerű pontjai:
legkisebb megcímezhetők,

sűrű mintavételezésűek,
a valóságosnál élesebb fölbontásúak.

Zóna, szektor vagy övezet,
végigcsúszva a fénysávok párhuzamos
szakaszhatárai által, ahogy kivakítanak
az események lassú sodrából.

Valamivel szemben, valaminek nekifeszülve,
a határán, foltokban, szigetszerűen,
lomblevelű vagy elegyes társulások.
Ahol a liget gyepsávja és a járdává
csomósodott aszfalt egymásnak rohan,
ott gyűrődik be, föl, szét, évtizedek alatt,
ott épül a beton alá a lendület. Kátrány, kőzúzalék
és mészkőliszt szilárd ropogása közé.

A fa képe kitakarja a fát,
már nem utánozza, nem kopírozza,
a szürkület elvékonyodó lemezeit,
a levegő zizegő pergamenjét nem dörzsölik
a levelek húros erezetüket indigózva.

Az erdő nem reprezentáló többé,
nem szimuláló: termel, előállít,
felügyelete alá von, hiper-, mesterséges,
eredet nélküli, algoritmikus.
Szétfoszlik térkép és birodalom,
porlad vármegye, majorsági tölgyes,
bolgárkertészeti szikkad ki, lesz az enyészeté.

Külső, elhalt a belső roston,
platán- vagy tölgykéreg félig kirakott,
háromdimenziós puzzle-je,
melyet fölford, visszakanalaz
a törzsre a beletörődés ellentéte.

Kifelé háncs, befelé fatest,
osztódva, körkörös rétegekben,
elhalt rész a szíjácson belül:
az évgyűrűket sorban kikapcsolja.

„Sose halunk meg”

Vidám apokalipszis Jékely Zoltán *Felséges barátom* című kisregényében

A monarchikus és posztmonarchikus diskurzus kereteibe illeszkedő szépirodalmi szövegek és filmművészeti alkotások egyaránt nagy számban állnak a befogadó rendelkezésére. Ebbe a körbe tartozik Jékely Zoltán *Felséges barátom* (1955) című kisregénye is, amellyel kapcsolatban azonban csak elvétve találunk értelmezői megszólalásokat. Ennek alighanem az az oka, hogy az elsődlegesen költőként számontartott Jékely regényeiről eleve kevesebb szó esik, így prózai szövegei a monarchikus diskurzus részeként sem szervesülhettek. Pomogáts Béla Jékely-kismonográfiája¹ is alapvetően a lírikus (azon belül is az elégikus) költő alakját rajzolja meg, a prózaíró Jékelyvel kapcsolatos meglátása, vagyis a nosztalgikus és az ironikus pályaszakaszok általa javasolt különválasztása pedig akár a *Felséges barátom* alább elemzett példája nyomán is erősen problematikusnak tűnhet. Kiss Tamás Pomogáts kismonográfiájáról írott recenziójában ugyanakkor kiemeli a kötet újdonságerejét, egyúttal elmarasztalja az addigi recepciót. A korábbi Jékely-elemzésekről szólva így fogalmaz: „[o]lyan két kitűnő regényére, mint pl. a *Felséges barátom* vagy a *Bécsi bolondjárás*, szinte fel sem figyeltek.”² Az akadémiai irodalomtörténet sem több, mint egy bekezdést szentel a *Felséges barátom*nak, megállapításait egyszersmind érvényesnek tekintve a részint azonos szereplőket mozgató *Bécsi bolondjárás* című szövegre is. A szerző és a két regény viszonyával kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „szívesen időzött abban a múltban, amelynek patriarchális hangulatát immár véglegesen magával sodorta a történelem.”³

Jelen dolgozat ezt a „múltban időzést” igyekszik alaposabban argumentálni, és bizonyítani, hogy a vizsgált regény reflektált módon olvasható monarchia-szöveggént. A *Felséges barátom* ugyanis nem csupán felmutatja az ebbe a kategóriába sorolható szövegek jellemző motivikus megoldásait, hanem ezt mindvégig olyan határozott (ön)íroniával

¹ POMOGÁTS Béla, *Jékely Zoltán*, Akadémiai, Budapest, 1986.

² Kiss Tamás, *Pomogáts Béla: Jékely Zoltán*, Alföld, 1987/3, 93–96, 93.

³ *A magyar irodalom története 1945–1975* III./1–2., szerk. BÉLÁDI Miklós – RÓNAI László [http://vmek.niif.hu/02200/02227/html/03/170.html]

teszi, hogy az eleve ironikus olvasatot implikáló monarchia-szövegek finoman sugalmazott modalitása még explicitebbé válik, megmutatva ezáltal egy államalakulat és a hozzá kapcsolódó kulturális tér alapvető visszásságait.

A dolgozat címéül választott idézet, a „sose halunk meg” gondolata sűrítve tartalmazza a monarchia működésének logikáját. A nyílt vagy látens módon megmutatkozó válságtüneteket elfedő „boldog békeidők” emblematikus, korfestő jellemzőket domborítanak ki, amelyek gazdag forrásul szolgálnak a korszakot feldolgozó irodalmi és filmes közelítéseknek. A korszakra jellemző szecesszió, operettkultúra, valamint az enteriőrök látszatvilága kiválóan alkalmas a monarchikus életérzés reprezentálására. A regényben az ominózus „sose halunk meg” mondat három alkalommal is elhangzik: először a később öngyilkosságot elkövető Stránszkytól,⁴ másodszor a kozmopolita Czokitól (48), harmadszor pedig magától az uralkodótól (70). E mondat háromszori ismétlődése egyfelől hármas pillért biztosít a szövegnek, másfelől pedig jelzi a „vidám apokalipszis” életérzésének társadalmi rétegeken keresztülívelő hatásmechanizmusát: egyaránt érintett benne az inas, a világjáró középpolgár és a legfelsőbb körök tagja. A gondolat abból az alaptapasztalatból származik, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia minden ellentmondassága mellett is örök életűnek tűnt az első világháborút megelőző évtizedekben. Stefan Zweig így fogalmaz önéletírásában: „mintha minden örök életűnek készült volna, s az állam maga volt e maradandóság legfelsőbb szavatolója.”⁵

A monarchikus szövegek további fontos jellemzője az, hogy a főhős a legtöbb esetben nem rendelkezik stabil identitáskörvonalakkal (vagy sok esetben nincs is főhős, csupán egy széttartó, dekonstruált családnarratíva), így tehát e soknemzetiségű konglomerátum az identitás megképzésének és rögzítésének nehézségét, vagy éppen lehetetlenségét jeleníti a szereplők számára. A „birodalmi apától” való függés, a Ferenc József-kép problémaköre szorosan összekapcsolódik azzal a monarchikus alaptapasztalattal is, hogy a felnőtt társadalmat gyermeki sorban tartó hatalmi mechanizmusokkal igyekeztek engedelmesgre bírni.⁶

Jékely regényében mindez úgy tükröződik, hogy az uralkodóhoz fűződő viszony, a Ferenc József-párti vagy Ferenc József-ellenes magatartás a társadalmi státusz meghatározójává válik. Ennek egyik legszembetűnőbb példája az a jelenet, amelyben a főhős Kílin Gáspár a társadalmi emelkedés maximumaként aposztrofálja azt, hogy Ferenc József – hite szerint – baráti bizalmába fogadta (74). A császár érkezését nagyfokú készülődés előzi meg, mind az őt örömmel fogadók, mind az ellene szervezkedők részéről, így érvelhetünk amellest, hogy – legalábbis a császárpárti figurák szemszögéből nézve – egyfajta

⁴ JÉKELY Zoltán, *Felséges barátom* = Uő, *Kirepül a madárka*, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 5–98, itt: 10. A továbbiakban a hivatkozások erre a kiadásra vonatkoznak, az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adom meg.

⁵ Stefan ZWEIF, *A tegnap világa*, ford. TANDORI Dezső, Európa, Budapest, 2008, 15.

⁶ „A rendszer úgy tartotta kívánatosnak, hogy minden előrelépésünket türelmes várakozással szolgáljuk meg. E szüntelen késleltetés révén az életkorok egészen másképp »minősültek«, mint manapság.” Ehhez részletesebben lásd: ZWEIF, *A tegnap világa*, 54–55.

messiásváró derűvel telítődik a szöveg. A város általános közhangulatának leírása során ez még tovább fokozódik azáltal, hogy Ferenc József látogatását mindenki igyekszik személyesen neki szóló, bensőséges vizitációként értelmezni, ezzel igazolva vagy megerősítve önnön társadalmi pozícióját. A messiásvárás színre vitele a kortárs próza tendenciáitól sem idegen, az elmúlt évek egyik lehetséges párhuzamát éppen Krasznahorkai László *Báró Wenckheim hazatér* című regényének egyik jelenete, a báró érkezésének hírére felbolyduló város leírása adja. Az analógiák sora még bizonyosan folytatható lenne, e ponton talán mégis elég csak arra utalni, ahogyan mindkét regényben a saját magát megváltani képtelen közösség naiv és nevetséges reménykedése reprezentálódik.

A messiásvárás ironikus modalitását hivatott erősíteni a Jékely-regény címéből és szövegéből következő baráti nexus, még akkor is, ha ennek lehetőségét csupán az álmok és a képzelet világába utalja a szöveg. Jékely regényében Ferenc József, „a hajó kormányosa” mintha megkérdőjelezné kitüntetett szerepének létjogosultságát, és a magától értetődőnek tűnő hierarchia helyett inkább egy baráti viszony rajzolatai válnának hangsúlyossá. A nép és az uralkodó közötti kapcsolatra vonatkozóan a regény képalkotása is iránymutató lehet, amennyiben ez alapján is inkább egy mellérendelő, uralkodót és népét egymásba játszó tükörviszony körvonalazódik. Az említett ünnepi készülődés leírásakor arról olvasunk, hogy „[a] királylátogatás pusztá híre *új vért öntött a város meszesedő érrendszerébe*” (26, kiem. Sz. M.), egy későbbi szöveghely pedig arról tudósít, hogy az uralkodó gasteini látogatása úgy hatott a császárra, „mintha *új vért öntöttek volna vén ereimbe*” (81, kiem. Sz. M.). A szöveg e feltűnő összecsengésen túlmenően nem kizárólag az uralkodó szintjén vonja vissza vagy kérdőjelezi meg a hatalom kitüntetett, fölérendelt szerepét. A regény felütésében nevetségessé váló, helyi illetékességet képviselő fertálykapitány Stránszkytól elszenvedett szégyenét egy áthelyeztetési kérelemmel kompenzálja (11). Több szinten jelöli tehát a regény azt, hogy az első ránézésre egyszerűnek tűnő hatalom–nép reláció jóval árnyaltabb. A helyi hatalom nevetségessé válása egyúttal mintegy megelőlegezi az uralkodó banális kalandjait is, amelyek egy része az integratív kávéházi miliőben valósul meg, nem meglepő módon, hiszen – ahogyan Wilhelm Droste utal rá – „[a] kávéházban minden vendég megszabadulhatott társadalmi kötelékeitől, és bekerült egy olyan térbe, melyben újra szabad volt természetesen viselkedni”.⁷

Droste kávéházi kultúráról írott tanulmányában továbbá amellel érvel, hogy a kávéház nem csupán a monarchia obligát köztes tereként, az államalakulat kicsinyített tükréként tudott működni, de képes volt egyesíteni a különböző vallási, etnikai, társadalmi csoportokat is, vagyis elvégezni azt az integrációt, amelyet a monarchia politikai téren fennállása alatt sohasem volt képes megteremteni.⁸ Kosztolányi Dezső egykorú írása a kávéházi kultúrát nemzetkarakterológiai sajátosságnak véli,⁹ Sánta Gábor pedig

⁷ Wilhelm DROSTE, *Kávéház az Osztrák-Magyar Monarchiában*, ford. SÁROSSI Bogáta, Budapesti Negyed, 1996/2–3, 9–26, 17.

⁸ *Uo.*, 9.

⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Budapest, a kávéváros*, Budapesti Negyed, 1996/2–3, 5–8, 5.

– Szini Gyulát idézve – sajátos modern kori agoraként értelmezi a kávéházi tereket.¹⁰ E meglátásokkal párbeszédbe hozható Gyáni Gábor azon állítása is, amely az utcai nyilvános terekből kiszoruló szociabilitás új, körülhatárolható színtereiként aposztrofálja a kávéházakat.¹¹

A nagyvárosi kávéházkultúráról mindezek mellett általánosságban elmondható, hogy az elnevezések valamilyen vágyott úticél nevét hordozzák. Míg Budapesten vagy Bécsben ezek a műintézmények az Abbázia, a New York, vagy éppen a Japán nevet viselik, addig az imaginárius Kolozsvárott játszódó *Felséges barátom* egyik meghatározó tere a Budapest kávéház lesz. Olyan közeget ábrázol tehát a regény, ahonnan nézve Budapest is vágyott cél lehet. Abban az álomszerű jelenetben, amelyben a császár személyes szolgálatra kéri fel Kilin Gáspárt, Kilin a Bécsre vonatkozó javaslatot nem, csak a Budapestre költözés lehetőségét tekinti elfogadható alternatívának. Ezt a logikát követve látható, hogy a vágyott célpont egyben a vágyak maximumát is képezi, és minden más, attól távolabbi pont valamiféle radikális idegenség veszélyének hordozójaként mutatkozik meg. Ennél messzebbi, nem konkretizált elvagyódáscélpont csupán egyszer bukkan fel a szövegben, Kilin Gáspár köszöntőbeszédének félbeszakadását követően:

Legszívesebben azonnal vonatra ült volna, hogy örökre elhagyja gyalázata színhe-
lyét, ahol ezentúl már mindenki ujjal mutogat rá, s ahol már nem lehet békessége
földi életében. A menekülés ösztönét követvén, habozás nélkül kapaszkodott fel
egy ácsorgó bérkocsiba, s csak úgy, széles és elkéseredett intéssel jelezte az útirányt
– *a világ végére!* (62, kiem. Sz. M.)

A vélt vagy valós kudarc után tervezett menekülés azonban nem valósul meg, az út csupán egy kocsmáig, onnan pedig az álmok világába vezet. A vágyott utazás tehát nem realizálódik földrajzi távlatokban értelmezhető, térben lokalizálható mozzanatsorként, ehelyett belső, álomszerű utazás marad.

A kávéházi kultúra mellett érdemes utalni a kor másik nagy toposzára, ellenszerkezeti helyére, a bordélyházra, amely a vizsgált regényben is kitüntetett szerepet játszik. A császár maga az „anderes Städtchen, anderes Mädchen” szentenciát fogalmazza meg, amely a „sose halunk meg” életérzését a hedonizmussal hozza szoros összefüggésbe. Forrai Judit a szórakoztató- és vendéglátóipar alapvető részeként,¹² Stefan Zweig pedig a polgári álerkölcös következményeként értelmezi a prostitúció századfordulós térhódítását.¹³

A társadalmi mobilitásért küzdő Jékely-főhős Kilin Gáspár figurája emblematikus lehet a regény szövegterében megvalósuló emelkedéstörténetekre nézve is. Kilin igyekezete

¹⁰ SÁNTA GÁBOR, „Vigasztal, ápol és eltakar” *A budapesti kávéházak szociológiai és pszichológiai természetrajza a századfordulón*, Budapesti Negyed, 1996/2–3, 27–56, 44.

¹¹ GYÁNI GÁBOR, *Nyilvános tér és használói Budapesten a századfordulón*, Századok, 1994/12, 1057–1077, 1058.

¹² FORRAI JUDIT, *Kávéházak és kéjnök*, Budapesti Negyed, 1996/2–3, 110–120, 113.

¹³ ZWEIG, *A tegnap világa*, 115.

különböző tettekben összponstosul: egyfelől abban, hogy megpróbál egy előkelő úri társaság részévé válni (a vadászaton mint úri sporton keresztül), másfelől gyermekei révén, azáltal, hogy németre és zongorára taníttatja őket, ekképpen nyitva utat az osztrák–magyar elitkultúra konszenzuális szokásrendje felé. Az, hogy mennyire lehet sikeres ez az emelkedéstörténet, már a regény elején nyilvánvalóvá válik. A főszereplővel félig lebénult, nagyothalló öregemberként találkozunk először, akiről rögtön az is kiderül, hogy karrierjének dokumentuma (udvari szállítói kinevezése) csupán barátai közbenjárása révén készült hamisítvány, azaz egy reménytelen illúzió manifesztációja. Innen, e tragikomikus végkifejlet felől nézve tehát eleve ironikussá válik minden szövegmozzanat, amely arról ad hírt, hogy Kilin a társadalmi emelkedést célozza. Jelentőségteljesnek tűnik az is, hogy idős korára éppen egyik legfontosabb érzékétől, a hallástól fosztatik meg részben vagy egészben, mert ezen érzékelésembeli hiányossága a világ működését és változásait lekövetni képtelen szubjektum alapvető tulajdonságaként is értelmezhető.

Érdemes számot vetni mindemellett a történet helyszínéül szolgáló Kolozsvár valós és imaginárius elhelyezkedésével. A gazdag történelmi és kulturális mintázatokkal rendelkező város Erdély egyik fő központja, amely azonban viszonylag távol esik a kétközpontú monarchia mindkét fővárosától. Más történetekkel, akár a Galíciában játszódó Joseph Roth-regényekkel összevetve nem tekinthető perifériának, mert urbanizációs és kulturális vonatkozásai inkább a centrum-jelleghez közelítenék. Úgy tűnik tehát, hogy a liminális terekkel zsúfolt város maga is liminális térként értelmeződik, amelyet sem a fővárosi centrumtérsegekhez, sem a tisztán végvidékként funkcionáló terekhez nem tudunk kötni, így Kolozsvár maga is alkalmassá válik egy kicsinyített monarchia-tükörként történő megmutatkozásra. Különösen akkor, ha mindezt összeolvassuk azzal a Joseph Roth-idézettel, mely Ausztria kitüntetett szerepét is kétségbe vonja, és a részek egymásra utaltsága mellett tesz tanúságot: „Ausztria valójában nem középpont, hanem periféria. [...] Ausztria valódi mivoltát az örökös tartományok táplálják, azokból töltődik fel újra meg újra.”¹⁴

A monarchia-tükörként való olvasás lehetőségét erősíti a regényszereplők nemzetiségi összetétele is: Stránszky lengyel bevándorlók leszármazottja, Kilin Gáspár a Bocskai-hajdúktól eredezteti magát, Grün Adolf kávéháztulajdonos és sok más prominens figura zsidó származású, de jelen van a többségi magyar és német, valamint a székely identitás (Dániel darabont) kérdése is. A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban érdemes arról is szólni, hogy a korán elhunyt trónörökös sorsa és a magyarok reményeinek megingása összekapcsolódik: a magyarbarát politikájáról ismert Rudolf mint a magyarság jövőbe vetett hitének záloga van jelen itt is, mint sok más helyen a monarchikus diskurzusban.

Az uralkodófigurák egymásra olvashatóságát, ezzel a lehetséges történelmi párhuzamokat hivatott sugallni Ferenc József és Hunyadi Mátyás alakjának párhuzamos megidézése.

¹⁴ Joseph ROTH, *A kapucinus kriptája*, ford. DÉRI György, Európa, Budapest, 1982, 368, idézi CSÁKY Mór, *Az operett ideológiája és a bécsi modernség*, ford. OROSZ Magdolna – PÁL Károly – ZALÁN Péter, Európa, Budapest, 1999, 177–178.

Ezt az olvasatot egyfelől a helyszínválasztás implikálja, másfelől pedig az álruhában a nép között elvegyülő uralkodó alakja teszi explicitté. Itt érdemes hivatkozni az „igazságos Mátyás” mítosz erősen konstruált voltára, valamint a későbbi irodalom fejleményei közül Esterházy Péter *Kis Magyar Pornográfia*jának azon szövegdarabjaira, amelyek úgy tesznek állításokat az államszocialista rendszer működési mechanizmusairól, hogy a „két történelmi Mátyást”, Hunyadi és Rákosi alakját minduntalan tükörviszonyba hozzák egymással. E relativizáló mozzanatok felől nézve nem lehet nem ironikusan olvasni azokat a szöveghelyeket, amelyek a két uralkodó figuráját montírozzák egymásra.

Talán az eddigiekből is látható, hogy amiként az egyéni identitás kikristályosodása, úgy a nemzeti identitás megképzése is nehézségekbe ütközik a soknemzetiségű konglomerátum keretein belül. Az egyik ilyen, nemzeti identitást teremtő motívum a Kosuth-nóta többszöri szerepeltetése, a másik pedig a „jelszó: Melinda” fordulat szövegbeli feltűnése – ez utóbbi intertextussal egyrészt egy mindenki által ismert kulturális referenciára, a *Bánk bán*ra, másrészt az idegen hatalommal szembeni ellenállásra történik utalás. Azáltal azonban, hogy ezek a motívumok elsődlegesen a császár ellen szervezkedő, komolytalan és nevetséges csoportosulással kapcsolatban érthetők tetten, azt sugallja a szöveg, hogy a nemzeti identitás megteremtésére irányuló kísérletek szükségszerűen félrecsúsznak, nevetségessé válnak. Ezek ellenpontjaként működik a másik kiemelt zenei motívum, a *Gott erhalte*. Ez a dallam abban érdekelt, hogy a monarchikus közegben megképezhetetlennek tűnő egyéni és nemzeti identitás helyén legalább a birodalmi csoportidentitás indikátora legyen: ez a közösként feltételezett kultúra azonban a szöveg tanúsága szerint sokkal inkább jelent kiüresedő rítuskészleteket, mint valóban működő integráns egészet.

A regényben szereplő zenei motívumokon túl érdemes utalni az Osztrák–Magyar Monarchia operettkultúrájára is, amely a fenti példánál talán sikerebben volt képes a monarchia sajátos, szélesebb tömegeket megcélzó integrációtörekvéseit reprezentálni.¹⁵ Csáky Móríc azt nyomatékosítja, hogy az operett identitásképző mintázataiban mindig hangsúlyos az (ön)íronia működése,¹⁶ amely a most vizsgált regény célkitűzéseivel is rokon.

A „vidám apokalipszis” közegében, a birodalmi álom józanabb pillanataiban azonban mindig felsejlenek azok a referenciák, amelyek a kor válságtüneteit már nem a monarchikus létezés álomszerűségének demonstrálásán keresztül, hanem a maguk valójában hivatottak bemutatni. A kivándorlás, a rossz közbiztonság, valamint a súlyosbodó adóterhek problémája Kilin Gáspár szövegeiben kap helyet: a regény e pontján a hatalom önfelmentő gesztusainak lehetünk tanúi. Ferenc József ugyanis a panaszok jogosságát elismerve emellett érvel, hogy korábbi tetteit, így a szabadságharc utáni megtorlást fiatal-sága, tapasztalatlansága miatt követte el, a kor aktuális nehézségei pedig az ármánykodó

¹⁵ HANÁK Péter, *A bécsi és a budapesti operett kultúrtörténeti helye*, Budapesti Negyed, 1997/2–3, 9–30, 9.

¹⁶ CSÁKY, *Az operett...*, 103.

miniszterek fondorlatából eredeztethetők. A felmentő szavakat nem a vezető csálhatatlanságának illúzióját interiorizált nép, hanem maga az uralkodó mondja ki (70).

Jékely regénye nem csupán a monarchikus diskurzus kereteibe helyezhető bele, de bizonyos pontokon tágabb kapcsolódásokra is igényt tart: a felgyorsuló városi lét, vagyis a modernitás alapvető tapasztalatának rögzítése a magyar és világirodalmi modernség emblematisztikus szövegdarabjaival hozza párbeszédbe.

A vezércikk abból a divatos tételből indult ki, miszerint a rohamos tempóban fejlődő város, a növekvő forgalom, az örömdetesesen szaporodó lakosság, melynek száma egyetlen évtized alatt negyvenezerre ötvenezerre ugrott, új követelmények elé állítja a városrendészetet. (17)

Ha a Jékely-regény által idézett pszeudo-vezércikket összeolvassuk egy korabeli, valódi metropolisztapasztalatot rögzítő szöveggel, akkor világosan látszik a fent idézett szövegrész ironikus modalitása. Ugyanez a helyzet azzal a részlettel, amelyben Stránszky öngyilkosságáról ad hírt a narrátor (15). Az öngyilkosság a modernitás, a nagyvárosi élet jellemző eseménye, mindez azonban ebben a nyugat-európainál léptékeiben sokkal kisebb, szűkösebb világban ábrázolva legalább annyira nevetségessé és kisszerűvé is válik, mint Veresné alakja Móricz Zsigmond *Az Isten háta mögött* című regényében.

A Jékely Zoltán kisregényének monarchikus diskurzus felől történő olvasására javaslatot tevő dolgozat zárásaként talán még érdemes arra utalni, hogy az örökéletűnek látszó, de válságjelekkel terhelt közeg ábrázolása során a narráció gyakran bizonytalanít el a szöveg igazságértékével kapcsolatban. Néhány példa a regényből: „régén volt, igaz se volt *talán*” (9), „[d]e ő volt-e *valóban?*” (54), „*talán* ezeknek van igazuk” (64). Ezek alapján jól látszik, hogy az igazság fogalma és lehetősége alapjaiban válik kétségessé abban a világban, amelyben álmok és valóság, fikció és referencialitás folyton összeecsúszik, és amelyben az autentikus tudósítás mindvégig problematikus marad.

H. Nagy Péter

Mégis kinek a bolygója?

Csász Sándor *A földi idegenek*
című könyvéről hibrid
kontextusban¹

Mintázatról mintázatra fogunk haladni, nem feltétlenül tudományos módon, de a tudomány segítségével. Arrhenius 1903-ban arról értekezett, hogy meteoritok nélkül is utazhatnak baktériumok a világűrben. Ha vetünk egy pillantást a Föld bioszférájára, valóban azt látjuk, hogy az élet nyomai a bolygó legzordabb helyein is felfedezhetők. A speciális körülményekhez – például óceáni aljzatról feltörő vulkáni kürtők, kénes termálforrások, sarki jégzárványok stb. – alkalmazkodott mikrobákat ma már „jól ismerjük”. Az egyik legextrémebb példa valószínűleg a *Dionococcus radiodurans* elnevezésű baktérium esete, mivel ez képes túlélni az igen intenzív sugárdózist. Ha ennek a fajnak az egyedeit a Hirosimára dobott atombomba robbanásakor felszabaduló sugárdózis *ezerszerese* éri (1 millió rad), akkor kissé lelassul a fejlődésük, de túlélnek a dolgot. Ennél nagyobb dózissal elkezdenek ugyan fogyni, de még hárommillió radnál is találhatók ellenálló példányok. Tehát ez a baktérium – vagy valamelyik rokona – képes lehet a bolygóközi utazásra.² Talán nem is jogtalan a felvetés, hogy mivel a baktériumok mennyisége bolygónkon lehengerlő, ők lehetnének a Föld képviselői a kozmoszban.

Ha még egy lépést teszünk a mikrovilág irányába, látóterünkbe kerülhetnek azok a baktériumok is, melyek valószínűleg a földi bioszféra legnagyobb evolúciós hatású élőlényei. Ezek közül a *Wolbachia* talán a legelképesztőbb organizmus. Mivel olyan parazita, amely a petesejten keresztül fertőzi a következő gazdaszervezetet, képes például nőténnyé alakítani a fertőzött hímekeket, vagy megakadályozni, hogy a fertőzött nőtény hím utódokat hozzon létre. Ugyanakkor szűznemzésre kényszerítheti az addig váltivarú

¹ Készült a Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban (VEGA: 1/0034/17) projekt keretén belül. A szerző a Selye János Egyetem oktatója.

² Vö. Paul DAVIES, *Az ötödik csoda: Az élet eredetének nyomában*, ford. KERTÉSZ Balázs, Vince Kiadó, Budapest, 2000, 218–220.

állatokat, illetve negatívan befolyásolhatja az eltérő *Wolbachia* törzsekkel fertőzött egyedek párzását. (De arra is akad példa – az ecetmuslicák esetében –, hogy védi a gazdaszervezetet a különböző vírusokkal szemben.) Ebből adódóan, mondjuk, egy rovarfaj kettéválhat egy fertőzött és egy nem fertőzött fajra.³ Vagyis ez a baktérium egymagában elérheti azt, amit a földrajzi elszigetelődés eredményez; tehát legalább akkora hatóerő, mint a természetben a geológiai folyamatok.

Carl Sagan nagy hatású (médiatörténeti jelentőségű) ismeretterjesztő és tudománypopularizáló tévésorozatainak rebootolt változatában, a *Cosmos: A Spacetime Odyssey* című produkcióban többször szóba kerülnek a fajkihalások. Az öt legnagyobb ilyen esemény kardinális változásokat idézett elő az élővilágban (a hatodik valószínűleg éppen most zajlik).⁴ Például a perm végi kihalási hullám következtében a tengeri fajok 96 százaléka, a szárazföldi fajok 70 százaléka tűnt el. A dinoszauruszokat kipusztító katasztrófa ehhez képest szinte eltörpül, 65 millió évvel ezelőtt ugyanis „csak” a fajok mintegy felével végzett. Összességében elmondható, hogy a ma élő fajok aránya a valaha élt fajokhoz viszonyítva 1 százalék alatt van. Ami azt jelenti, hogy a földi élővilág több mint 99 százaléka pusztult ki eddig, és hosszú távon minden faj sorsa a kihalás. Vannak azonban makacs ellenállók. A *Cosmos* 6. részében Neil deGrasse Tyson megemlíti, hogy léteznek olyan organizmusok, melyek túléltek mind az öt nagy fajkihalási hullámot. Ilyenek például a medvéállatkák, ezért – így deGrasse Tyson – ha idegen lények régóta figyelemmel kísérnék a földi élet alakulását, arra a következtetésre jutnának, hogy a Föld a *medvéállatkák bolygója*.

Ha ugrunk egy másik mérettartományba, a kép megváltozik. Csősz Sándor *A földi idegenek: A hangyák világa* című könyvében a fenti példához hasonló képet használva a következőképpen ír: „Több mint százmillió éven keresztül a hangyakolóniák számítottak a földi élet legfejlettebb társas szerveződési formáinak, és ha az ember megjelenése előtti időkben egy távoli galaxisból érkező űrhajó landolt volna a bolygónkon, az idelátogató idegenek alighanem a hangyákat tekintették volna az állatvilág urainak. Ezt a hosszú ideig tartó hegemoniát csupán az ember megjelenése törte meg.”⁵ Ez az evolúciós siker a kutatások szerint az *eusocialitás* (társas lét) megjelenésének köszönhető. Ennek egyik velejárója, hogy a jól szervezett csoport, a kolónia az egyedeknél előnyösebb helyzetben van a forráskihasználás szempontjából, a specializált funkciókból álló életközösség pedig igen hatékonyan képes átalakítani a környezetét. Az egyedek feletti szerveződési szint valószínűleg a hangyatársadalmak egyik legelképesztőbb tulajdonsága, mely a bonyolult hálózatot alkotó egyedek információmintázatából jön létre, egyfajta döntési képességet eredményezve. Ezt a gondolkodás jeleit mutató önszerveződési mechanizmust számos példával világítja meg Csősz Sándor, miközben szem előtt tartja, hogy a hangyák antropomorfizálása félrevezető lehet (a királynő uralkodó vs. szülőgép stb.).

³ Vö. RÓZSA Lajos, *Élősködés: Az állati és emberi fejlődés motorja*, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2005, 40–41.

⁴ Vö. PÁLFY József, *Kihaltak és túlélők: Félmilliárd év nagy fajpusztulásai*, Vince Kiadó, Budapest, 2000, 191–195, illetve: Elizabeth KOLBERT, *A hatodik kihalás*, ford. TÁBORI Zoltán, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2016.

⁵ Csősz Sándor, *A földi idegenek: A hangyák világa*, Athenaeum Kiadó, Budapest, 2019, 5.

Az egyedek feletti szerveződési szint nem tévesztendő össze a szimbiózissal. Utóbira kismillió példa hozható – a legkülönbébb mérettartományokból –, de mivel az egyik legfrappánsabb a *Meglepő szőrösszeállítás* esete, röviden erre utalnék. E furcsa nevű „szerzet” egy mikroorganizmus, amely az ausztráliai termeszék bélcsatornájában él (a biológiai szakirodalomban *Mixotricha paradoxa* címszó alatt található): egy protozoa, mely egy mikrobákból álló közösség tagjaként a termeszék csáprágói által felőrölt faforgácsból vonja ki táplálékát. Richard Dawkins megfogalmazásában: „A mikroorganizmusok olyan gazdagon benépesítik a termeszék bélcsatornáját, mint maguk a termeszék a természetvárak, és a természetvárak a szavannát.”⁶ E találó hasonlat többszintű kapcsolatra utal, ám van itt egy következő szint is: a *Mixotricha* ugyanis szintén egy város. A kis lényt borító sok százezer szőröcskét sokáig csillóknak vélték a kutatók. Kiderült azonban, hogy a csillók korántsem azok, amiknek látszanak, hanem baktériumok, melyek teste egyetlen tekergő szőrszál. Ezek hajtják előre a *Mixotrichát*, mint ezernyi gályarab a bárkát. A dolog azonban még itt sem ér véget: a szőrszálakat egy másik baktériumfaj egyedei tartják, melyeket alig lehet elkülöníteni a *Mixotricha* felületének ismétlődő mintázatától. Az aprócska szőrszálak és tartóbaktériumaik nem élőködők: feltehetően ez utóbbiak készítik elő a fát megemésztő cellulázt, s ezzel maguk a termeszék is jól járnak. Tehát itt a szimbiózis klasszikus esetével állunk szemben, nem valamiféle szuperorganizmussal.

A szóban forgó könyv lapjain bepillantunk a hangyaközösségek (kultúrák) életének szinte minden szeletébe (fotók segítségével is), az olvasót viszont alighanem a *komplex* tájkép nyűgözi le. A kasztosítás alapjaitól eljutunk a szuperkolóniák működéséig (a föld felszíne hangyakolóniák mintázata), az egyedek közti kémiai kommunikációtól a hangyák és az ember kapcsolataig („fekete hangya nélkül nincs kakaó”). Eközben számos párhuzam kínálkozik arra vonatkozóan is, hogy a hangyák viselkedését tágabb kontextusba helyezhessük, például: „A memória a kolónia és az agy esetében egyaránt az egységek, azaz a hangyadolgozók vagy az agyunk neuronjainak egymásra gyakorolt stimulusainak sokaságából épül fel. [...] A múltbeli események miatt a kolónia viselkedésében bekövetkezett változások nem a hangyadolgozók emlékeinek egyszerű összege; ennél egy sokkal magasabb, hálózati szintű jelenséggel állunk szemben. A hangyakolóniák pontosan úgy őrzik meg az emlékeket, ahogy azt az agyunk teszi: egyetlen neuron sem emlékszik semmire, de azok hálózata, az agy igen.”⁷ Az ilyen megoldások támpontokat kínálnak az ember újraszituálásához is, a könyv azonban – szimpatikus módon – nem deklarál semmilyen erőltetett ideológiát. Éppen ezért elgondolkodtató olvasmány a megértés határaitól és az evolúció jövőjéről is, amennyiben figyelünk például a szuperorganizmusok lehetőségeire vonatkozó utalásokra.

⁶ Richard DAWKINS, *Az Ős meséje: Zarándoklat az élet hajnalához*, ford. KOVÁCS Lajos, Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2006, 441.

⁷ Csósz, I. m., 30.

Olykor viszont továbbfuttatható a párhuzam. Egy ponton megtudjuk, hogy „A szuperorganizmus fogalmát elsőként James Hutton alkotta meg 1789-ben, ami később a Gaia-elmélet alapjául szolgált. Eszerint bolygónk egésze egy saját önfenntartó mechanizmusokkal rendelkező *szuperorganizmusként* viselkedik, tehát bizonyos szempontból maga is egy élő szervezetnek tekinthető. Bár a fogalmat korai alkalmazásában az élővilág egészére vonatkoztatták, gyorsan kiderült, hogy a társas rovarok szerveződéseire, ezen belül is az euszociális rovarközösségekre, például a hangyákra kiválóan alkalmazható.”⁸ Majd Csősz Sándor a szuperorganizmusokat, melyekben az egységek munkája nem pusztán összeadódik, hanem megsokszorozódik, növényhez hasonlítja. A botanizáció mellett a másik irány ugyanígy fontos lenne; James Lovelock egyre megkerülhetetlenebb álláspontja szerint ugyanis: „Gaiai szempontból minden olyan kísérlet, amely az embernek alávetett bioszférát próbálja igazolni, éppúgy kudarcra van ítélve, mint a jóindulatú gyarmatosítás hasonló elképzelése. [...] A Gaia-elmélet tartalma az, hogy bolygónk stabil állapota az embert valamilyen nagyon demokratikus egység részeként vagy társult tagjaként veszi figyelembe.”⁹ Ebből az elejtett mintázatból kiderül viszont, hogy a hangyák tanulmányozása (is) kialakíthat egy a jövőnk szempontjából megkerülhetetlen, tudományos alapú ökológiai szemléletet.

Másfelől, *A földi idegenek* a jól megírt science fiction regényekhez hasonlóan mindvégig izgalmas olvasmány marad, a hátborzongatóan aprólékos kutatói munka eredményeinek ismertetése sehol sem megy a közérthetőség rovására. Éppen ellenkezőleg, a praxis és az oknyomozás, a tényisztelet és az óvatosság olyan közvetítői (tanári) kvalitásokkal társul, melyek alapján bátran kijelenthető, hogy Csősz Sándor könyve a magyar nyelvű tudományos ismeretterjesztés példaértékű teljesítménye. Remek példája annak, hogy az apró részek hogyan állnak össze az adatkezelés során egy az összegükön túlfutó rendszerre. A könyv olvasása egy percig sem hagy kétséget afelől, hogy bizony idegenekkel osztoznunk ezen a bolygón, így nem árt újra és újra tudatosítanunk, bolygónk biológiai rendszerének nem feltétele az ember létezése, az emberi létezésnek viszont feltétele a Föld. Ha a *hangyák bolygóján* élünk, vagyis a hangyák felől vetünk egy pillantást az emberre, egyrészt magunkat is sejtek kolóniájaként ismerhetjük fel, másfelől a fajok együttesére kínálkozó szuperorganizmus metaforája arra figyelmeztethet, hogy szimpla magunk a többi, más fajok által betöltött funkciók nélkül életképtelenek vagyunk. A hangyák közössége az *élő* példa rá, hogy ez nem csak *transzkulturális metafora*.

A hangyák evolúciós sikere felveti a biológiai változás mértékének kérdését. Számos érv szól amellett, hogy új fajok létrejöttét makromutációk teszik lehetővé. Gyakran előfordul ugyanis a természetben, hogy olyan élőlények születnek, melyek gyökeresen eltérnek fajtársaiktól. Az egyik leghíresebb eset Kanadában történt. Két kislány a kerti tóban egy olyan varangyot talált, melynek első ránézésre nem volt szeme. Ha azonban

⁸ *Uo.*, 22.

⁹ J. E. LOVELOCK, *Gaia: A földi élet egy új nézőpontból*, ford. ifj. ÁRKOS Antal, Göncöl Kiadó, Budapest, é. n., 192–193.

kinyitotta a száját, láthatóvá vált, hogy a szemei a szájpadlására „csúsztak”, ezért nyitott szájával már képes volt reagálni környezetére.¹⁰ Egyes teóriák szerint az evolúció ehhez hasonlóan működik, „ígéretes szörnyeket” hoz létre, melyek ugrásszerűen serkentik a fajképződést. Számos érv szól amellett is viszont, hogy az ilyen „szörnyeket” nem őrzi meg a természetes kiválasztódás, támogatja viszont a mikromutációkat, a kis léptékű változásokat. A jókora eltéréssel születő lények ugyanis nagyon ritkán maradnak életben, és még ritkábban képesek a szaporodásra. A mikromutációk ellenben úgy zavarják meg az eredendő (a test felépítését érintő) bonyolultságot, hogy az ne bizonyuljon törésnek, hanem maga a bonyolultság fokozódjon. Ekkor a módosulást előidéző gének következő szelekciója úgymond „tisztázhatja a részleteket”. Ily módon változhat meg például a kígyók hosszúsága vagy a rovarok szelvényezettsége.

Korántsem biztos, hogy eldönthető, melyik álláspont a helyes, és melyik a helytelen. (Az viszont bizonyosnak tűnik az idevonatkozó vizsgálatok alapján, hogy a kevés kapcsolatú fehérjéket érintő mutációk kisebb százalékban bizonyulnak halálosnak, mint az olyanok, amelyek óriási számú kapcsolattal rendelkező sejtcentrumot érintenek.) Ha vetünk egy pillantást a múltra, olyan kérdésekkel szembesülhetünk, melyek látszólag hol az egyik, hol a másik hipotézist igazolják. Az úgynevezett kambriumi robbanás például (melynek tanúsága a kanadai Burgess-pala faunája, *Hallucigenia*, *Wiwaxia*, *Opabinia* stb.) olyan élőlények tucatjait eredményezte, mintha ezeket valakinek a kísérletező kedve hozta volna létre.¹¹ A gyors evolúciós barkácsolás ellenében pedig a bojtosúszerű maradványhal hozható példaként, melyről azt hitték a zoológusok, hogy a dinoszauruszokkal együtt kihalt a faj, ám e Szilur kori élőlények leszármazottait 1938-ban „felfedezték” az afrikai partoktól nem messze (később Indonéziánál is). A 300 millió éves kőületekhez képest alig mutatnak eltéréseket a ma élő példányok. Élőhelyeik is arról tanúskodnak, hogy ennek a hálnak egyszerűen nem kellett változnia az évmilliók során (a génjei a többi fajhoz képest lassabban evolválódnak). Bizonyos szempontból tehát ezek nem „élő kőületek”, hanem a Föld ősrégi-mostani lakói, ami ugyanúgy nem paradoxon, mint a hangyák esetében.

Érdemes ugyanakkor hozzátenni mindehhez, hogy a földi idegenek képzetét igen produktívan hasznosítja a populáris irodalom is. Természetesen a sci-fi műfaján belül több olyan mű is akad, amely hangyákat szerepeltet (ezeket félretesszük), vagy sajátos lebegésbe hozza az antropocentrikus tulajdonosi szemléletet (illetve kifigurázza, mint Douglas Adams ötkötetes *Galaxis-trilógiája*). Például Frank Schätzing *Raj* című sikerregénye arra az előfeltevésre épül, hogy az emberiség kevésbé ismeri a Földet, mint gondolná. Erre jó példa a mélytengeri élővilág, melynek „lázadása” a történet hajtómotorja. „Nem természeti katasztrófát élünk meg. [...] Két alapvetően különböző világ létezik

¹⁰ Vö. Richard DAWKINS, *A Valószínűség Hegyének meghódítása*, ford. ORTMANN-NÉ AJKAI Adrienne, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001, 73–74.

¹¹ Egy varázslatos, egyben vitára ösztönző könyv a téma iránt érdeklődők számára: Stephen Jay GOULD, *Wonderful Life: The Burgess Shale and the Nature of History*, W. W. Norton & Company, New York – London, 1989.

párhuzamosan a bolygónkon, melyek mind a mai napig békén hagyták egymást. [...] A világűr az óceánban van. A földönkívüliek nem távoli galaxisokból érkeznek, hanem a tenger mélyén keletkeznek.”¹² Vagyis a regény alapkoncepciója szerint az emberiség egy másik, hasonlóan fejlett intelligenciával rendelkező fajjal él együtt a Földön, melynek erejéről mindeddig halvány sejtelve sem volt. Ugyanakkor az öntudatra ébredt óceán alakzata arra is utal, hogy az emberiség bolygó iránti igénye jogtalan, hiszen azt megosztja egy másik (vagy akár több) értelmes fajjal.

Remek ötlet, amely számos kontextusból nézve releváns. Például James Cameron *Aliens of the Deep* című filmje anno szintén rendkívül látványosan támogatta az/egy idegen Föld koncepcióját. A mélytengeri élővilág kutatását összekötve a xenobiológiával és a naprendszeren belüli lehetséges földönkívüli élet kutatásával. Másrészt megemlíthető az a kontextus is, mely szerint bár az élővilág egy töről fakad, bizonyos szempontból (pl. a tudat konvertálhatatlansága alapján) idegenek vesznek minket körül. Klasszikus példa Thomas Nagel *Milyen lehet denevértnek lenni?* című híres esszéjének problematikája: „A denevér, végül is, emlős, és nem férhet több kétely ahhoz, hogy rendelkezik tapasztalattal, mint ahhoz, hogy az egér, a galamb vagy a bálna esetében így áll a helyzet. [...] Nem kell ide avatott filozófiai eszmélkedés: bárki, aki töltött már el némi időt zárt térben egy izgatott denevér társaságában, jól tudja, mit jelent találkozni egy alapvetően *idegen* életformával.”¹³ Másrészt viszont máshonnan nézve, nagyon is értjük, hogy milyen lehet denevértnek lenni, ezért tudjuk tanulmányozni a viselkedésüket, ahogyan Csősz Sándor említett könyve is remekül érzékelteti, hogy milyen lehet hangyának lenni. „Valójában Nagel nem írhatta volna meg lényegbe vágó észrevételeit, ha nem hallott volna a denevérek echolokációjáról, amit csak azért fedeztek fel, mert a tudósok megpróbálták elképzelni, hogy milyen lehet denevértnek lenni. És ha jobban megnézzük, sikerült is nekik. Ez egyike a győzelmeknek, amelyet fajunk azzal arat, hogy az érzékelési küszöbén kívül is képes gondolkodni.”¹⁴

Ez a szemlélet és kutatói modalitás nagyban hozzájárulhatott ahhoz, hogy a Föld és az élet hálózatjellegű felfogása találkozhatott a környezeti kihívásokra adható válaszok kompetens megvilágításával, amit ne keverjünk össze a zöld-mozgalom kvázivallásos ideológiájával, amely nem veszi figyelembe, hogy az entrópiánövekedés valamilyen fokú szennyezéssel jár. Ahogy Steven Pinker *Felvilágosodás most* című könyvében fogalmaz: „Fél évszázadnyi pánik ellenére az emberiség nem lépett az ökológiai öngyilkosság megmásíthatatlan ösvényére. [...] Megpróbálja megtalálni a módszereket, amelyek a legkevesebb kárral járnak a bolygó és az élővilág számára.”¹⁵ A Földet érintő tulajdonosi szemlélet, amely szerint a bolygónak volna első számú birtokosa – kultúrától függően –,

¹² Frank SCHÄTZING, *Raj*, ford. LOSONC Csaba, Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2005, 584.

¹³ Thomas NAGEL, *Milyen lehet denevértnek lenni*, ford. SUTYÁK Tibor, Vulgo, 2004/2., 5.

¹⁴ Frans DE WAAL, *Elég okosak vagyunk, hogy megértsük, milyen okosak az állatok?*, ford. MÁTICS Róbert, Alexandra Kiadó, Pécs, 2018, 18.

¹⁵ Steven PINKER, *Felvilágosodás most*, ford. MÁTICS Róbert, Alexandra Kiadó, Pécs, 2019, 186–187.

átalakulóban, felbomlóban vagy éppen letűnőben van. Felváltja az ökológia-mérnökség újfajta szemlélete. A leghatékonyabb ökológia-mérnökök az ember mellett a hangyák: „A hangyafajok döntő többsége szintén képes az emberhez hasonló mértékben átformálni a környezetét, és ezzel nemcsak a saját elterjedési lehetőségeit tolja ki, hanem élő környezetet teremt egyéb élőlények számára is.”¹⁶

Ezt a jelenséget tanulmányozva megérthetjük többek között azt is, hogy miért nem kell e szöveg címeként feltett kérdésre egyértelműen válaszolnunk. Itt nem elég pusztán a nézőpontok különbségére vagy széttartó jellegére hivatkozni, mivel – Parag Khanna kifejezésével élve – „az összekapcsoltság a káosz alatt megbúvó kohézió”.¹⁷ Egy biokibernetikus, komplex hálózatrendszer esetében inkább arra érdemes összpontosítanunk, hogy milyen jellegű kapcsolatok tartják fent a rendszert, mivel ezek működésének feltérképezése modellül szolgálhat a többi kapcsolatrendszer értelmezéséhez is.¹⁸ Kapcsolatok, melyek globális hálózatában a birtokhatárok folyamatosan átrendeződnek, míg az ember, a természet és a technológia összefüggéseit feltárva azt látjuk, hogy más-más méret-tartományokban – a topológiai hasonlóságok ellenére – kicsit másképpen néz ki a világ. „Minél nagyobb a hálózat, annál összetettebb döntéseket képes meghozni. Talán nem egyszerű a hangyakolóniákra önálló létformaként tekinteni, de egyedeik hálózata mégis sokkal közelebb áll egy soksejtű élőlényhez, mint az emberek társadalmához.”¹⁹ Az ember és az állat közti analógia tehát a szuperorganizmus szintjénél megszakad. Egyelőre.

¹⁶ Csősz, I. m., 18.

¹⁷ Parag KHANNA, *Konnektográfia: A globális civilizáció jövőjének feltérképezése*, ford. PALIK Júlia, HVG Könyvek, Budapest, 2017, 411.

¹⁸ Vö. „Ha létezik olyan terület, amelyben a hálózati gondolkodás forradalmat idézhet elő, úgy hiszem, ez a biológia.” BARABÁSI Albert-László, *Behálózva: A hálózatok új tudománya*, Libri Kiadó, Budapest, 2018, 215. (5. kiadás)

¹⁹ Csősz, I. m., 193.

Szöveggköziség, escheri minta és szerepjátékszerűség Lőrinczy Judit *Elveszett Gondvánájában*

Lőrinczy Judit *Elveszett Gondvána* című regényének egyes fejezetei a regényvilágból származó szövegszemelvényekkel kezdődnek (napló, kézirat, újságcikk, felfelirat, bölcsességek stb.). Hasonló megoldással gyakorta élnek más regények is, fontos azonban, hogy az ilyen jellegű „mottók” funkcióval bírjanak. Borbíró Aletta kifejezésével élve „intellektuális kihívást” jelenthetnek a logikusan beillesztett bejegyzések. Megállapítása szerint Lőrinczy Judit „[...] olyan apró nyomokat szór el a mottószerű fejezetindítókbán, amelyek a nyomozni vágyó olvasó tekintetét a végjáték felé terelik. Ha ezek a beékelések mégis elfelejtődnének, a szöveg az adott helyen, a cselekménybe építve kifejti és kontextualizálja a továbbiakhoz szükséges információkat, nem kell visszakeresni a korábban funkciótlanul tűnő folklórteremtő gesztusokat.”¹ A mottók ugyanakkor nem csak a történethez kínálnak nyomokat. A regény 333. oldalán kezdődik a 10. fejezet *Utazók* címmel, melynek mottója a következő:

Réges-régen érkezett egy ember, letette zsákját, ahol a legjobb helyet találta a vagonban. Sok utazó követte őt aztán, akik nem mentek se vissza, se tovább. És épültek templomok, épültek iskolák, és jöttek a jogászok, jöttek a szabályok, jöttek a megpakolt vagonok, és mi fáradt lábbal tapostunk az öreg ösvényen, a Távíró úton. (Távíró úti felirat a Magtár egy mérföld hosszú falán, Sadness Springsben)²

¹ BORBÍRÓ Aletta, *Ismeretlen terek nyomában (Lőrinczy Judit – Elveszett Gondvána)* = http://www.prozanostra.com/iras/ismeretlen-terek-nyomaban-lorinczy-judit-elveszett-gondvana#disqus_thread

² LŐRINCZY Judit, *Elveszett Gondvána*, GABO Könyvkiadó, Budapest, 2018, 333.

A részlet s egyúttal a Távíró út megnevezés a Dire Straits 1982-es, *Love Over Gold* című albumának nyitószámát, a *Telegraph Road*ot idézi fel.³

A szövegközi versek egyrészt működhetnek kultúrmisszióként, azaz a kultúra reklámozóiként. Ilyenek például a Wayne Chapman *Karnevál* című regényében előforduló jelölt és jelöletlen lírai betétek vagy szövegközi versek.⁴ „A szövegközi versek olyan költemények, melyek egy másik szövegbe mint keretbe illeszkednek, annak jelentését telítik. Sajátos fraktálhelyzet ez, melyben a beírt vagy adoptált textus az őt hordozótól értelmezés tekintetében nem választható el. A szövegköziség kifejezés topográfiaílag (illetve tipográfiaílag) és az intertextualitás (kristevai) vagy a transztextualitás (genette-i) értelmében is helytálló, amennyiben a szövegközi vers a hordozó vehikulumában is, ugyanakkor értelmi terében, kontextusában is benne, vagy – kissé szerencsésebb kifejezéssel – jelen van.”⁵ Ezek a versbetétek még ha jelöletlenek is a szövegben, a *Karnevál* esetében a lapalji jegyzetek vagy épp a köszönetnyilvánítás feloldják az eredeti származási helyet. Hegedűs Orsolya szerint ezek az információk kiközlentik az olvasót a szövegvilágba való belehelyezkedéséből, és ezáltal megakasztják az olvasást.⁶

H. Nagy Péter is arra a kérdésre keresi a választ, hogy azok a szövegközi versek, amelyek származási helyét tudatosítjuk, vajon gyengítik vagy erősítik a konstrukciót, hiszen ebben az esetben ezeknek a szövegek a származási helye nem írható be az adott fiktív világba, tehát következtelenségként is kódolható, hiszen a világ nem tartalmazhatná az adott idézeteket. Dan Simmons *Hyperion*-ciklusában egy sajátos eljárás érhető tetten, melyben egy Keats nevű kibrid tudatának közvetítése teszi lehetővé a költő verseinek beemelését. Ez esetben nem a fiktív világ belső logikája diktálja a kényszer vagy szab gátat, hanem a szerzői kánon kérdése lép érvénybe.⁷ Lőrinczy Judit esetében paratextusként jelenik meg a szövegközi dalrészlet, így felfogható szöveghatáráként is, amit más médium övez. A szövegközi dalrészlet egyrészt jelöletlensége okán nem tekinthető kultúrmissziónak, másrészt a származási hely sem írható be Lőrinczy világába. H. Nagy Péter a párhuzamot zavarba ejtőnek tartja egy olyan regényben, amely immanens világot épít fel, valamint felhívja a figyelmet arra, hogy a filmszerűsége túl ennek révén a zene médiumával is érintkezik a szöveg. „Könnyen lehet, hogy nem *értelmi* kapcsolásról van szó, hanem olyan performatív mozzanatról, amely felfüggeszti a kultúrszemiotikát. A szerző

³ „A long time ago came a man on a track / walking thirty miles with a sack on his back / and he put down his load where he thought it was the best / he made a home in the wilderness / he built a cabin and a winter store / and he ploughed up the ground by the cold lake shore / and the other travellers came walking down the track / and they never went further and they never went back / then came the churches then came the schools / then came the lawyers then came the rules / then came the trains and the trucks with their loads / and the dirty old track was the telegraph road”. (Idézet az 1982-es bookletből.)

⁴ HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke (Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.)*, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 93–94.

⁵ Uo., 94. Továbbá SOLTÉSZ M, *A „miserable brat”, a „nyegodnaja gyevsconka” és a „nyomorult kölyök”: A magyar Lolita poétikája*, Partitúra, 2011/2, 63–85.

⁶ HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke*, 96.

⁷ H. NAGY Péter, *John Keats tudata – az aktív kánon (Dan Simmons Hyperioni énekek-ciklusának metakanonikus olvasata)* = Uő, *Médiумközi relációk*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2018, 77.

és a dal születési dátuma egybeesik, de ez lehet véletlen is, nem kell benne jelet látnunk; egy mű keletkezése amúgy sem tárható fel teljes egészében.”⁸ H. Nagy hozzáteszi, hogy az intertextus azért is marad emlékezetes, „mert egyáltalán nem magától értetődő, hogy mit kezdjünk vele. Újabb szálla az agyban.”⁹

A regény időszerkezetét leginkább az M. C. Escher képei nyomán elnevezett Escher-térrel rokoníthatjuk. A tartomány, vagyis az ismert világ néhány hét alatt bejárható. Az emberek saját történelmükről nem sokat tudnak, időszámításuk körülbelül ezer évig nyúlik vissza. Mint kiderül, náluk magasabb rendű hatalmak miatt már rég-es-rég egy időhurokban élnek, melyben a játékidő ezerévenként újraindul. A saját farkába harapó kígyó (uroborosz), vagyis a különös hurok végtelen ciklusba zárja a játéktérrel, ahonnan lehetetlen kijutni. M. C. Escher képei látszólagos paradoxonra építenek, a furcsa hurok jellegzetessége ugyanis abban rejlik, hogy egy idő után önmagukba hajlanak. A „jelenség akkor fordul elő, ha egy hierarchikus rendszer szintjei között felfelé (vagy lefelé) mozogva váratlanul az eredeti szinten találjuk magunkat”.¹⁰ H. Nagy Péter szavával élve a furcsa hurok „egy vég nélküli folyamat ábrázolása véges módon”.¹¹ H. Nagy tanulmányában az általunk említett jelenség mellett megemlíti egy másikat is, mégpedig a zárt időszerű görbét, azaz olyan világvonalat, „mely helyi időből szemlélve mindig előre halad az időben, de metszi önmagát a múltban. [...] [A] furcsa hurok pontosan azt mutatja meg, ami logikailag nem mindig fogható fel (még ha a paradoxon egy következő szint bevonásával feloldhatónak tűnik is, pl. az egymást rajzoló kezeket egy harmadik kéz – a művészé – rajzolja).”¹² A regényben valóban találunk egy „felettes kezet”, akire csak Idegenként hivatkoznak. Az általa létrehozott időhurok/Escher-tér tulajdonképpen egyetlen lény miatt kell, hogy fennmaradjon, akit Omerigónak hívnak, s a furcsa hurok az ő börtönéül szolgál. És ez ugyan a végjátékban kiderül (legalábbis az olvasó számára), mégsem sikerül feloldani a regény egészét uraló feszültséget, amit az idegenszerűségtől való félelem okoz. A hurokrendszer az RPG játékok, azaz a szerepjátékok esetében éppúgy jelen van. Ha egy adott játékos zsákutcába kerül, a hurokrendszer visszadobja őt a kiindulási pontra. A játék logikáját tehát meghatározza a ciklikusság, mely Lőrinczy regényében többek között a lemeztektonikához, az egyes földrészek egymáshoz való közeledéséhez és távolodásához köthető. A regény 511. oldalán pedig nyelvi szinten is összeáll a furcsa hurok.

Lőrinczy Judit regénye hangsúlyosan magán viseli a szerepjátékok tulajdonságait. „Olyan, mintha egy open world PC-játék egyik variációjának írott változatát olvas-

⁸ H. NAGY Péter, *Távíró út*, https://mapopkult.blog.hu/2019/03/10/taviro_ut

⁹ *Uo.*

¹⁰ Douglas R. HOFSTADTER, *Gödel, Escher, Bach. Egybefont Gondolatok Birodalma*, ford. LIPOVSZKI Gábor, Typotex Kiadó, Budapest, 2005, 10.

¹¹ H. NAGY Péter, *Escher-terek (a) prózában (Világok útvesztője, Életem története)* = *Uó, Médiumközi relációk*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2018, 91.

¹² *Vö. uo.*, 92–97.

hattuk volna.”¹³ Tudni kell, hogy a magyar fantasy szubkultúra voltaképp a szerepjátékok regényekké való átírásával keletkezett. Az első (és máig igen nagy sikernek örvendő) szerepjáték a Gary Gygax által megalkotott ’70-es évekbeli *Dungeons and Dragons*, melynek továbbfejlesztett változata az AD&D (*Advanced Dungeons and Dragons*).¹⁴ Az AD&D

egy korábbi táblás harci játék (Chainmail-Láncing) elemeiből építkező asztali fantasy szerepjáték (RPG, azaz role playing game) módosult, később teljesen önálló-sodott változata. [...] Ebben a társasjátékban a játékosok egy-egy karaktert irányítva kitalált kalandokba keverednek egy fantáziavilágban, amelyben a kalandmester – egy karakter nélküli történetmesélő és egyben döntőbíró – mozgatja a játékot és a mellékszereplőket, illetve a karakterek számára motivált bonyodalmat biztosít. A karakterek csapatba verődve találkoznak a világot benépesítő többi szerzzel (és egymással is). Közösén próbálják megoldani az adódó dilemmákat, együtt harcolnak, illetve kincsekre és tudásra tesznek szert, melyek során tapasztalati pontokat szereznek, hogy egyre erősebb karakterekké váljanak.¹⁵

Magyar viszonylatban a már említett Wayne Chapman „köpönyegéből bújt elő a magyar fantasy irodalom legnépszerűbb teremtet világa, a M.A.G.U.S., avagy a Kalandorok Krónikája, amely számos további M.A.G.U.S.-regénynek és a máig is legsikeresebb, magyarországi fejlesztésű szerepjátéknak szolgált ihlető forrásul”.¹⁶ Az *Elveszett Gondvána* története azon alapszik, hogy régen egy varázsló létrehozott egy időhurkot, hogy megkösse az időt. Ő voltaképp a szerepjátékokból ismert történetmesélőnek feleltethető meg, hiszen az ő irányítása alatt történik minden, ő a döntőbíró. Játékidőként hivatkoznak arra az időtartamra, amelyet az időhurok felölel. A lapok megelevenednek, a karakterek útja keresztezik egymást, az Osztó osztja a lapokat, és társaival újra és újra lejátszzák a játékot.

A szerepjátékok nemcsak a könyvpiacot és a játékipart határozzák meg, de több filmet is ismerünk, melynek egy-egy szerepjáték (vagy az abból fakadó probléma) képezi az alapját. A legismertebb talán ezek közül is a *Jumanji*, ahol a főszereplő évtizedekig a játékban ragad, mivel nem tud szintet ugrani, s így a játékból való kikerülés is lehetetlen. De említhetjük a *Westworld* című HBO-sorozatot is. *Westworld* egy vadnyugati hangulatú, technológiailag fejlett, kiborgokkal benépesített vidámpark, ahová az emberek hatalmas pénzösszeg kifizetése után léphetnek be és „játszhatnak” kedvükre. Tetteiknek nincs réjtje, így a szerepjáték sokak számára csak agresszív vágyaik kielégítéséről szól, a kiborgok indokolatlan gyilkolásáról és megerőszakolásáról. Ebben a játékban is van egy

¹³ BORBÍRÓ Aletta, *Ismeretlen terek nyomában*, id. hely.

¹⁴ SZABÓ R. Gábor, *Role Playing Game (Kommunikáció a személyes részvételű interaktív szerepjátékok kontextusaiban)*, Prae 2003/2, 34.

¹⁵ HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke*, 26.

¹⁶ *Uo.*, 64.

„mesélő”, egy „felettes kéz”, azaz a játék megalkotója, aki az egészet irányítja. Az először programhibáknak tűnő zavarok később indoklást nyernek, s mire a játékosok rájönnek, hogy a módosított program immár nem tesz különbséget ember és gép között, már nincs kiszállási lehetőség. „Pontosan a hallhatatlan teremtmény képe az, mely ugyanúgy limitálja a vendégeket, ahogy a házigazdákat a programjuk, így képtelenek felismerni, hogy a parkon belül eredetétől függetlenül mindenki egyforma szereplője egy jól megtervezett játéknak, ahol az emberek is csak viselkedési mintákat követnek, tehát igazából nincs különbség vendég és házigazda között.”¹⁷

Lőrinczy regényének egészét az információhiány és a bizonytalanság uralja. Adott egy másodlagos világ, amelyben a portal fantasyktól eltérően nem egyértelmű, hogy egy párhuzamos univerzumba, az univerzum egy teljesen másik pontjára léptet át bennünket, vagy ezek a játékterek a mi világunk részét képezik. A regény terét tehát a teljesen ismeretlen odaát és a kicsit jobban ismert tartomány képezi. Az egyik szereplő, Abe Kaledon elmélete (a Gondvána-elmélet) szerint a tartományt egy érzékeket csapdába ejtő sáv veszi körül, amely nem létezett mindig, és amelynek a határain túl a fizika törvényei megegyeznek a tartományon belüliekkel. A régmúltból maradt térképvásznak segítségével Abe összeállít egy félperces felvételt, melyben modellezi az egyes szeletek (kontinensek) szakadás előtti voltát, Gondvánát. A regény értelmezhetőségének fontos tétje annak filmszerűsége. A térképvásznak összeállítása során mozaikokból rakódik ki az egész, a részletek egymás utáni váltakozása egy félperces mozgóképet ad ki. „Mindez nagyon furcsa volt és értelmetlen, de aztán hirtelen minden képkocka a helyére került. Megérteni vélte az álom tűnékeny logikáját.”¹⁸ A képkockákból összeállított film már a regény első oldalain jelentős szerepet kap. A költő, aki a duzzasztógát mélyébe tekintve zavaros képek összességét látja, filmkockákként hivatkozik azokra, amelyek mintegy mozaikszerűen egymásba illeszkednek s értelmet nyernek, vagyis ebben az esetben egy médium határozza meg a másik médiumot, a film a tudatot. Már csak egy kérdés marad: egy olyan világban, ahol a film fogalmát még nem ismerik, mivel indokolható a filmszerű gondolkodás?

Az *Elveszett Gondvánában* egy csapatot küldenek a sáv felderítésére, ahol megmagyarázhatatlan események sora vár a társaságra. Miután hőseink átlépnek az Őrület Birodalmába, a talajba ékelt csigák és az azokra erősített huzal segítségével haladnak előre. A különböző átkelőhelyekről más-más „lapokra” érkezünk, melyek akár keresztezhetik is egymást, ennél fogva a lapok közti átjárás is lehetséges. Az egyes lapok kereszteződését az új környezet és a karakterek méretbeli különbsége jelzi. A környezet sűrű váltakozása, ennek megmagyarázhatatlansága bizonytalanságot szül, hiszen nincs biztos pont, a vizsgálandó terület egy útvesztő:

¹⁷ DEISLER Szilvia, *Álomjáték: A Westworld és a Glamoráma* = Uő, *Puzzle-hatás*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2018, 142.

¹⁸ *Elveszett Gondvána*, 6.

Abe egyszer csak úgy érezte, barlangban haladnak, nem szurdokban. Aztán meglátta a csillagokat a feje felett. *De hiszen reggel volt, amikor elindultunk! Igen, az ismert tartományban.* Amikor lenézett, ugyanazt látta: a csillagokkal telehintett, tiszta nyári égboltot. *Az égen járunk!* [...] Abe az órájára nézett: a mutató körbe-körbeszaladt, aztán vissza. [...] Lassan haladtak tovább, a kavicsok néha kigördültek a talpuk alól, és sűrű szőrrel borított talajt fedtek fel. [...] Végül a kavicsos-bundás dombvidéket kristályerdő váltotta fel, amely benőtte a drótot.¹⁹

A regény felfedezésre váró területe burjánzó és színes, mely egyszerre csábít és taszít idegenségével. A kísértetiesen csendes éjszakákat ismeretlen eredetű jajongások teszik még félelmetesebbé. Ismeretlen növények, gyönyörű színekben pompázó virágok, fekete víz, kristályerdő, zokogó bazaltok és megannyi más, ami kísért és szorongást okoz ismeretlenségével. A dolgok megnevezhetetlensége is az idegenséghez köthető. Lőrinczynél a Sadness Springsen túli területet sávnak hívják, és úgy tartják, kell, hogy azon túl is legyen valami. Ez azonban nem igaz, így a regényben szereplő tartományt az örök állandóság határozza meg, amelyben nincs megújulás. Sadness Springs neve is erre utal. Bár a *Szomorúság* és a *Tavaszkok* az örök körforgást jelenthetnék, ebben a városban a tavasz nem hoz újat, az egész tartomány ezerévenkénti megújulása csupán a kör bezárulását jelenti, így az sosem tud előrehaladni. A Springs azonban jelenthet forrásokat is, s így újabb értelmezését kapjuk a város nevének: a Szomorúság Forrásai. A forrás ez esetben jelölheti a duzzasztógátat és a folyót, amely körülöleli a várost, ugyanakkor kettős értelmet kölcsönös a városnak, hiszen a szomorúság eredőjét is érthetjük alatta.

Keserű József *Adalékok a fantasztikus világok építésének kérdéséhez* című tanulmányában a regények világépítésére koncentrálna felvázol egy innovatív elméleti keretet, melynek révén többek között a fantasy is elemezhetővé válik. E keretet a *kiterjedés*, a *mélység*, a *hangulat* és a *részvétel* adja. Számunkra ezek közül most a kiterjedés lesz fontos, ezen belül is a térképekről ejtenénk néhány szót. A mindenkori szerző olykor megalkotja saját világának térképét, melynek segítségével az olvasó nyomon követheti a hősök útját. Egy alaposabb vizsgálat ellenben rámutatott, hogy az utóbbi évtizedek fantasyregényei kisebb mértékben tartalmaznak térképet. Stefan Ekman kétszáz fantasyregény megvizsgálása után csupán harvanhétben talált térképet.²⁰ Keserű József szintén foglalkozik a fantasy-térképek kérdéskörével. Véleménye szerint a térképek közrejátszanak az olvasók ábrándozásában, hiszen egyrészt a térképolvasás a regényolvasás folyamatát megszakító jelenség, másrészt azon részletek, melyek a térképen nem szerepelnek, felszólítják az olvasót, hogy a képzeletére támaszkodjon – ekkor a térkép olyan paratextusként funkcionál, amely további kiterjedést ad a szövegnek.²¹ Egyes regényeknél azonban fontos funkciót

¹⁹ *Uo.*, 156–157.

²⁰ Stefan EKMAN, *Here Be Dragons: Exploring Fantasy Maps and Settings*, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut, 2013, 22.

²¹ KESERŰ JÓZSEF, *Térképek a fantasy-irodalomban*, Prae 2014/3, 8–9.

tölt be egy-egy térkép. Erre példaként a már említett szerepjáték és egyben az egyik legnépszerűbb magyar fantasyvilág, a M.A.G.U.S. hozható fel. Ynev térképe azért is bír nagyobb jelentőséggel bármilyen más fantasymű térképénél, mivel a M.A.G.U.S.-világot – bár rengetegen írják – maga a térkép kapcsolja egybe, az a tény, hogy mindegyik egyazon világban játszódik.

A térképek megjeleníthetnek földrészeket (Tolkien: *A Gyűrűk Ura*; Martin: *A tűz és a jég dala*); országokat (Vance: *Lyonesse*); városokat (Renier: *Acél és orosz-lán*); sőt olykor hadjáratokat is (Erikson: *A malazai bukottak regéje*). Az olvasó és a szereplő tájékozódásán túl a fantasztikus térképek számos egyéb vonatkozással is rendelkezhetnek. Szolgálhatnak például illusztrációként (ebben az esetben a térkép érzéki-materiális jellege kerül előtérbe), részét képezhetik az elbeszélői stratégiának, s ily módon – akárcsak a regényszöveg – irányíthatják az olvasót. Kifejezhetnek egy sajátos világképet (mint például a Terry Pratchett által megalkotott Korongvilág térképei). Vagy éppen uniformizálhatják is az író által kitalált másodlagos világot.²²

Arra is van példa, hogy a világépítés háttérbe szorítja a történetet. Stemler Miklós szerint „*A Gyűrűk Ura* elsődlegesen nem a gyűrű elpusztításának történetét kívánja elmesélni, hanem magát a világot, amelyben az események játszódnak; ha úgy tetszik, maga Középfölde a történet”.²³ Mindezek kapcsán Keserű József felteszi a kérdést, van-e még helye a fantasyregényekben a térképeknek? Hiszen bár gazdagíthatják a világot, akadályozhatják is az olvasót a világ képzeletbeli megalkotásában.

Bár a térképeket (és magát a fantasy műfaját) érintő kritika sok esetben jogosnak tűnik, éppen a kivételek miatt érdemes felhívni a figyelmet az általánosításban rejlő veszélyre. Vannak ugyanis nagyon ötletes és invenciózus fantasy-térképek, amelyek erős érvként szolgálhatnak amellet, hogy nem minden fantasy szenved a kreativitás hiányától. Gondoljunk csak a Dumbledore professzor lábán található hegre, amely „a londoni metróhálózat térképét formázza”, vagy Terry Pratchett Korongvilágtérképére, amelyen az űrben úszó óriásteknős, Nagy A'Tuin hátán álló négy elefánt tartja a Korongvilágot. Ezekről a térképekről már elmondható, hogy egy sajátos világképet tükröznek. Rowling és Pratchett példái arra mutatnak rá, hogy a hagyományos fantasytérképek – akárcsak bizonyos narratív eljárások – egy idő után kiüresednek és megújulásra szorulnak. Nyilván az sem tekinthető véletlennek, hogy a megújulás egyik eszközéül mindketten az iróniát választották.

²² KESERŰ József, *Adalékok a fantasztikus világok építésének kérdéséhez* = H. NAGY Péter – KESERŰ József (szerk.), *A párbeszéd eleganciája. Köszöntő Erdélyi Margit tiszteletére*, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2015, 131.

²³ STEMLER Miklós, *Világok teremtése és eltörlése. A dark fantasy találkozása a poszttolkien fantasyvel*, Prae 2011/1, 25.

Az ironia kiváló lehetőséget nyújt arra, hogy újszerűen tekintsünk a jól ismert dolgokra.²⁴

A „Korongvilág-sorozatban számos elgondolás és referencia elképesztően összetett, ami azt eredményezi, hogy a választék két szinten is felfogható – a gyerekek tüdőpukkasztó fantasy-kalandtörténetként élvezhetik, míg a felnőttek értékelhetik Pratchett mélyebb magyarázó szándékát.”²⁵ Feltehetően ettől vált Pratchett bestseller-szerzővé.

Lőrinczy Judit nem használ térképet a világ ismertetéséhez, hiszen világát maga az ismeretlen alkotja, amelyet lehetetlen ábrázolni. A tartományon túl semmi biztosat nem ismerünk, a tartományban pedig tiltott a repülés, így a feltérképezhetőség még inkább korlátozva van. A térkép ezáltal hiányával van jelen, az ábrázolhatatlanság pedig fontos jelentéssel bír, a radikális idegenséget nyomatékosítja. Az *Elveszett Gondvána* több olyan kérdéskört is megnyit, melyet a regény maga nem fejt ki. Ilyenek például a kisebbségek problémái vagy a társadalmi osztályok közötti szakadék. A történet dinamikája is a különböző csoportok közötti feszültségből keletkezik, amely az idegenségből fakad, és rajta keresztül a rasszizmus problematikája rajzolódik ki.²⁶

Jelen tanulmányt a regényben található határsávokra vonatkozó metaforikus meg-látással zárnánk. Az *Elveszett Gondvána* végén úgy tűnik, valami minimálisan változott az időhurokban, és az Idegen is úgy véli, a határ egyre homályosabb, esélyt lát rá, hogy egyszer végleg eltűnjön. Próbáljuk meg a megállapítást az irodalomra vetíteni.

²⁴ KESERŰ, *Térképek a fantasy-irodalomban*, 21–22.

²⁵ Christopher BRYANT, *Posztmodern paródia Terry Pratchett Korongvilág-regényeiben*, Prae 2003/2, 6.

²⁶ BORBÍRÓ Aletta, *Ismeretlen terek nyomában*, id. hely.

Pauljucsák Péter

Szerkezet

Pauljucsák Péter

Egy konyhaasztal fölötti lámpa körül
keringő bogár zümmögése a jel.
Előlépek.

A húsom gáz halmazállapotú,
életet tettet.

Átszakad luftballon burkán
egy kicsavart fizikai elmozdulással,
idegen törvények ömlenek át
felhővé lazult molekuláin.

Nem zavar az ordítás,
nem fogadok hanghullámokat.

A homály dobozának kartonfalán
lógnak emlékezetesebb pillanataink.

Keresztül lebegek, át asztalon,
csészén, egy mellkas átriumán.

Meglelni az eltítkolt
oszlopfolyosót, amiben alteregóink
sorvadt tetemeit őrzik.

A levegő toxikus hulladék,
betegessé duzzadt troposzféra.

Évtizedekig időzöm.

Aztán visszatérek, távoli sikoly
valami bágyadt zengés mögött.

Egyetlen pillanat telt el.

Mielőtt végleg elmegyek,
csak annyit tudok mondani,
hiba van a struktúrámban.

Vizsgálat

A kísérletben vizsgálhatunk egyes alanyokat.
Például ezt a testemet viselő alakot,
aki egy kigyulladt motorháztetőn ül.
Elhagyatott aknák néznek szemeiből.
Mélyükön felgyülemlik minden egykor élő,
amit az idők során beléjük lökött.
Természete anticiklon, befelé egyre nő a légnyomás.
Néha feláll, kinyújtózik. Bejárja területét,
fekete olajat merít szerveiből, és a tárgyakra keni.
Esténként felhúz téged az aknából, és veled alszik.
Kabalája vagy. Füledbe suttogja meséit.
Ha kérdezed, szájából vágóeszközök esnek a földre.
Inkább csak hallgatod, ahogy porlad benne a por.
Ahogy a kopogó hangot hallgattad a motorházból,
már mikor először az utcádba kanyarodott.

Pita

Szia, egy gyros pita lesz, mondja. Bólintok. Műszak elején néha még megerőltetem magamat, de ilyenkor már köszönni sincs kedvem. Nem mintha bánná bárki is. Ez is teljesen taccson van, két kézzel próbálja meg feloldani a telefonja képernyőjét. Nem megy jól. Bedobom a pitát a mikróba, nekikezdek a húsdarabolásnak. Csípős mehet? Felkapja a fejét, teljesen fókuszot veszítve bámul rám. Elnézést uram, parancsol esetleg csípős szósz is a gyrosához, vagy csak amúgy, a lá natúr óhajtja? Akkorák lesznek a szemei, mint egy tortillalap. Néha bedobok egy-egy ilyet, ha unatkozom. Már több mint tizenöt éve élek itt, a magyaram perfekt, csak nem szoktam használni. Igen-igen, motyogja, mehet bele minden, minden mehet. Szótlanul nyesegetem az izzadó, vörösesbarnás hústömböt, aminek a szaga valószínűleg generációkra a bőrömbbe ivódott. Ha valaha gyerekem lesz, a kórházban egyből egy pitába fogják rakni. Gyerek méretű pita.

Zavarban van, nem tudja, hova nézzen, felváltva bámulja az italhűtőt, meg a pulttal szembeni tükörsávot a talponálló felett. Megfigyeltem, hogy a legtöbb ember nem mer belenézni, mikor hajnalban betévednek. Vannak azonban azok, akik telibe magukat fixírozzák evés közben. Szánalmas, másnapos emberek, akiket rabul ejtett a saját undorítóóságuk varázsa, meredten bámulják a karikákat a szemük alatt, miközben patakokban csorog le az állukon a döner szaft. Mindig lassan és kimérten esznek. Gyanítom, nem az ízek miatt, itt is ugyanolyan a kaja, mint bárhol máshol a városban. Szerintem a látványt élvezik. Kezdetben félelemmel vegyes tisztelettel figyeltem őket a válluk fölött a pult másik oldaláról, aztán megszoktam a jelenséget. De azért általában jól megpakolom nekik szafttal, hadd folyjon. Ez a pali nem ilyen. Felmarkolja a pitáját, aztán a hely előtt elrágja, miközben a káposzta, meg a hagyma a kabátjára potyog. Mikor végzett, a papírt bedobja a kukába, a zsebébe törli a kezét, aztán felszáll egy éjszakaira valamelyik külső kerület felé.

Felcsapom a mikróajtót, pont mielőtt csipogni kezdene. Herótom van ettől a hangtól. Az első pár évben még álmaimban is meg-megszólalt: arra riadtam az éjszaka közepén, hogy ott fekszem izzadtan, a szemben lévő kínai bolt neonreklámja zöld meg piros menetet vág a reluxán át a plafonba, a párnám csatakos és gyros szagú, én pedig csapkodva keresem a hang forrását az éjjeliszekrényen. Azóta inkább elébe megyek a dolgoknak. Te, amúgy milyen hús ez? Erre meg én nem számítottam. Óvatosan végigmérem a fickót: új Vans cipő, fast-fashion farmer, agyonhasznált szövetkabát, a gallérja lehamuzva,

kék pulcsi, csapzott haj, üveges szemekkel fixírozza a tegnapi baklavákat. Kutya. Tessék? Mondom pulyka. Az előbb nem ezt mondtad. Túl részeg ahhoz, hogy ellenőr legyen, bár ki tudja, mostanság elég okosak Nébih-nél, simán belefér, hogy lemennek a Fogasba verekteni egyet, csak hogy meggyőzőbb legyen a performansz. Nem mindegy? Úgy tűnik, mintha röviden elgondolkozna, de lehet, hogy csak egy böfögést próbált meg hangtalanul kipréselni. Végül is, de, tök mindegy. Jól megpakolom neki káposztával, hogy ha akarná, se érezze benne a húst. Még egy negyed kanál öntet a tetejére és fizetés. Azt hiszik, az íz miatt rakom oda, vagy talán jófejségből, pedig közel sem. Így lesúlyozza benne a cuccot, és nem a kezemben szakad darabokra az átázott papírszalvétával együtt, hanem úgy két perc múlva, amikor már a felét megzabálta. Rászúrom a pitacsücsköt, mintha csak díszítésnek.

Más valamit? Nem közli. Ötszáz. A napom kedvenc párbeszédei. Utána van pár percem zenét hallgatni, elszívni egy cigit, vagy ráírni valamelyik csajra, akit mostanság fűzőgetek. Két gyros között dolgozom a pitába való gyereken. Már kapnám elő a telóm, amikor észreveszem, hogy még mindig itt van. A szaft már a kabátja ujját nyaldossa, ő meg áll és bámulja mereven a pénztárgépet. Segíthetek? Guranga – motyogja zavartan, és kimegy. Eddig tartott neki kibetűzni a kasszán a krisnás matricákat. Gondolom, azt hitte, arabul van.

Lekapcsolom a hús alatt a fűtőszálat, lassan a sercegés is abbamarad. Odakint elhúzza az első nappali járat. Behúdom az utcafronton az üveglakot. Csak én vagyok bent, a tükörképem, meg ez a mindent átható dönerszag. A beállt csendben felzúg az ezeréves Coca-Colá-s italhűtő. Olyan hangja van, mint egy vadászgépnek, ezer közül is felismerném. A rezgés rendesen megfordítja a mérőkanalat a pulton, érzem, ahogy a hang a bordáimat kocogtatja. Amikor a múlt hónapban jöttek ellenőrizni a beszállítótól, a főnök legalább fél órán át könyörögött a szerelőgyereknek, hogy buktassa meg a hűtőt. Akkor legalább küldenének egy újat a központból. A szerelő persze le se szart minket. Csak rányomta a matricát, aztán ment a dolgára. Ezek csak akkor cserélnek, ha ráz, de van, hogy a régít akkor is otthagyják a helyén, mert hát, elfér az ott, pénzbe nem kerül. Azért én mosogatás után, vizes kézzel néha körbelapogatom a gép hátulját, hátha. A zúgás és a szag a plafonig megtölti a helységet. Leülök a fal mellé, a térdemet felhúdom egészen az államhoz. Várom, hogy vége legyen.

Tinder

Ülök a vécén. Reggel hat óra tíz, a szemeim elkeseredetten küzdenek az alváshiány ellen. Úgy érzem, az egész fejem össze akar rándulni, mint egy medvecsapda, aztán befordulni önmagába, hogy végre kizárja a fényt. Délelőttösnek lenni embertelen. Ülsz a tök üres büfében, hallgatod a szarabbnál szarabb zenéket a rádióban, és nézed a hatalmas, döglött pulykákból összegyúrt izzadó oszlopot. Úgy képzelem, a pokol fala ilyen hústömbökkel van kirakva, mint egy pulzáló, behegesedett anyaméh. Fingok egyet.

Üveges szemekkel bámulom az órát a mobilom képernyőjén. Még körülbelül húsz percem van beérni, különben Asaf hisztizni fog, hogy későn vettem át tőle a műszakot. Meg hogy ő bezzeg minden reggel időre jön. A faszkalap. Egyedül azért szokott nagy ritkán bevállalni egy-egy éjszakait, hogy ne azonnal bassza el a fizuját.

Nem gondolkozok, az izommemória magától mozgatja az ujjamat az ikonok között. Megnyitom a Tindert. Fél éve nem voltam nővel. Közelik, távolik, csoportképek, buliképek, bikinis képek, képek kutyával, képek tükörben. Lélektelenül homlokon koppintom őket, alig egy másodpercnyi időt kapnak a képernyőn. Kata (23), ELTE BTK. Zsófi (22) BME. Aisha (24) Traveler. Kíra (21), kutya emoji, fecskendő emoji, vet student. Ezek nem nők. Ezek kartonok. Nő.rar. Tök jól megtudhatom belőle, hogy imád utazni meg szereti a zenét. Fontos információ, bizonyára rengeteg ember rühelli a zenét úgy általában, nem lenne jó beleszaladni egy ilyenbe. Pár többé-kevésbé hiteles, gondosan szelektált kép alapján eldönthetem, hogy lefeküdnék-e vele. Nem minthogyha első sorban ez lenne a cél. Hosszú hónapokig el tudok lenni anélkül, hogy különösebb igényem lenne női társaságra. Egy időben azt hittem, hogy aszexuális is tudnék lenni, ha akarnék. Persze ilyenek általában akkor jutnak az eszembe, amikor már attól is elélveznék, ha egy nő egyáltalán hozzám szólna. Gyors csekk a saját profilra. Itt tanul: ELTE BTK, filozófia. Már egy éve félbehagytam a szakot, de jobban mutat, mint az Antalaya kebab.

Pittyen a telefonom, Asaf vigyorgó feje jelenik meg egy bubiban. Mellette a kék felirat: na mi van faszi jössz már? Vécézés befejez, munkaruhát a táskába, fogmosás, cipő fel, kabát fel, ajtón ki, ajtót bezár. Hívom a liftet, közben a zsebeimet paskolgom. Nem találom a szűrőmet, ez a nap is jól kezdődik. Sebj, majd lehúzó Asafot. Ez a minimum, amivel jön nekem, ezen a héten is duplázok, ő meg megy bulázni.

Nem mintha irigyelném. Más a felfogásunk. Amikor szétmentünk Aidával, Asaf heteken át baszogatót, hogy miért nem dugok meg valakit. Mondtam neki, hogy jelenleg rá se tudok nézni nőre, de nem érdekelte. Ragaszkodott a saját ragacsos, izzadságszagú világnézetéhez, ahol a fáradt, bekábszított kúrások jelentették a cementet, ami egyben tartja ezt a szánalmas valóságot. Beszállok a liftbe.

Két megállóra lakok a büfétől. Mehetnék gyalog is, de általában passzolom. Reggelente szeretek minél kevesebbet befogadni a világból. Felcsapom magam a villamosra, beállok a csuklóba, nézem a semmit. Korán van, ilyenkor egészen elviselhető a reggeli tülekedés. Két lány áll az ajtóban, valószínűleg testvérek, ugyanaz a vastag, barna, göndör haj. A bal oldalinak szép alakja van, perfekt homokóra. Nem látom az arcát.

Azon gondolkozom, lehet, hogy Asafnak van igaza. Lehet, hogy jól megvagyok egyedül, de a nap végén én is csak arra vágyom, hogy valaki jó kiadósan leszopjon. Takargathatom ezt azzal, hogy nincs szükségem nőre, mégis minden egyes alkalommal, mikor bulizni megyünk, egyből szkennelem a helyet, hátha beleakadok valakibe, aki megéri a részeg udvarlás tortúráját. Ez persze általában azzal végződik, hogy menthetetlenül bámulok egy frufus lányt egész éjszaka. Néha egészen közel kerülünk egymáshoz a tánctéren, trance-t játszanak, kezdek kiengedni egy kicsit. Harapni lehet az izzadságszagot, neonrózsaszín és babakék reflektorok lövik az amúgy teljesen fekete termet. Igyekszem átadni magam a zenének, nem figyelni rá, úgy képzelem, ilyenkor magabiztosnak és lazának tűnök, a végtagjaim a dallammentre folynak körülöttem. Ütemesen topogva közelíték arrafelé, ahol emlékeim szerint neki kéne állnia.

Általában két dolog szokott történni, mikor kinyitom a szemem. A lány vagy eltűnik, vagy egy mérnök kinézetű palival összegabalyodva vonaglanak előttem. Abban a kevés esetben, amikor nem így van, táncolunk. Sosem tudom eldönteni, hogy jó táncos vagyok-e. A kétkezés arra enged következtetni, hogy igazából nem vagyok az. Ilyenkor is folyton ez jár a fejemben, ahogy egy vadidegennel próbálok meg szinkronban mozogni, miközben a basszus végigdöngeti a bordáimat. Általában pár perc kínlódás után megunom, és visszavonulót fújok. De vannak kivételek. Van, amikor már egészen megtetszik egy lány illata, épp kellően részeg vagyok ahhoz, hogy ne figyeljek a táncra, és aztán mikor éppen összejönnének a dolgok, megállok. Nem tudom, miért. Valamit mindig kitalálok, a lényeg, hogy eltűnjek onnan. Megkeresem Asafékat, kérek egy sört, kimegyek cigizni, elmegyek WC-re, akármi. Majd amikor tudatosul bennem, hogy mégis inkább a lánnyal lennék, már túl fáradt vagyok, hogy megkeressem. Vagy, mondjuk, hiába keresem, nem találom sehol. Összeszedem a haverjaimat, és hazakullogok. Otthon, alvás előtt végigpörgetem magamban az estét, és ha még van energiám, kiverem. Enyhén nyom a mellkasom. A lányra és az aszexualitásra gondolva alszom el.

Majdnem elvétel a megállóm, a csukódó ajtók között slisszanok ki. Próbálok benézni a tükröződő ablakon, hátha meglátom a lány arcát. Valószínűleg már korábban leszálltak. A zebránál előveszem a telóm. Még van öt percem. A Tinder még mindig megnyitva. Kis gondolkodás után bezárom az appot. Biztosra kell menni, nem hazardírozunk. A szexuális egyensúlyom a tét. Ha tényleg úgy van, ahogy Asaf állítja, akkor fölöslegesen sanyargattam magam éveken keresztül a félaszkéta felfogással. Villámgyorsan pörgetem végig a telefonom névjegyzékét. Nem böngészgetek, tudatosan keresek egy nevet. Még a gólyatáborból ismerem a csajt. A lámpa zöldre vált.

Dohány

Akkor majd holnap írnék, ha jössz, lemegyek eléd. Csáó. Fel kéne öltöznöm. Megigazítom a bugyimat, felkönyökölök az ágyon. A mobilt a párnára dobom. Szeretem ezt a lakást. A narancssárga lámpabúra kellemes derengésbe vonja a kis, szocreál időkapuszulát. Méregzöld és barna mintás falvédők, lakkozott fa bútorok, a vitrinben porcelánlúd, kristálypohár. Kiskori képek az unokaöcsémről meg rólam. Amikor nagyanyám elutazik, én ideköltözöm. Mostanság új lovagja van, egyre gyakrabban viszi el hosszabb-rövidebb időre wellnessezni az öreglányt. Nagyanyám szerelmi élete izgalmasabb, mint az enyém.

Pang a tudóm, rá akarok gyújtani. Matatni kezdek a táskám alján, de csak pár szöszösödő, felpuffadt szűrőt és száraz dohányszemcsét találok. Fasza. Nagyon szeretem a zöldövezetet, az egyetlen baj vele, hogy a legközelebbi dohánybolt fényévekre van. Lemenni a városba biztos nem fogok. Átsétálok a nappaliba, elfekszem a kanapén. Alig a feléig érek, pedig nem túl nagy. Szórakozottan lapozgatni kezdem a kerületi újságot. Óvoda felújítás, táncház, interjú valami helyi festővel, versrovat. Nyugger hírek, nyuggereknek. A verseket böngészem, hátha akad valami érdekes. Olyanok, amilyenekre számítottam. Rossznak rosszak, de azért nem annyira, hogy egyedül is jól tudjak szórakozni rajta.

Megfordul a fejemben, hogy írjak Gergőnek, hogy hozzon nekem is dohányt, ha jön, de elvetem a dolgot. Nem akarom, hogy azt higgye, nyomulok. Mondjuk áthívtam, szóval innentől már veszett az ügy. Legalább egy évig nem beszélünk, mostanság kezdtük el újra felvenni a fonalat. Kedvelem, de szerintem nem vesz komolyan. Rengeteget tud dumálni, de azt is harapófogóval kellett kiszedni belőle, hogy van barátnője. Azután kioffolt.

Erőt veszek magamon és felöltözöm. Apa egyik régi pulcsiját veszem fel, legalább háromszor nagyobb nálam. Állok a tükör előtt az előszobában, a lábaim kilógnak az ormóttan kék zsákból, mint két jégkrém-pálcika. Egész vicces, elmosolyodok. Ha legugolok, akkor meg olyan vagyok, mint egy zsák krumpli. Vagy mint egy gonosz manó. Elképzelem, hogy így fogadom Gergőt: belép az üres szobába, én meg a sarokba kuporodom, és rásikítok. Maga vagyok a csábítás mestere.

Halkan, de tempósan szaladok végig a lépcsőházon. A társasházban főleg idősek laknak, meg néhány kisgyerekes család, kedves, bőbeszédű emberek. A hideg futkos tőlük a hátamon. Olyanok, mint a csótányok, akik a falak közti repedésekben meg a lépcső alatt várják, hogy gyanútlanul elbattyogjak mellettük, hogy aztán mosolyogva rám rontanak. Köszönök, iszkolnék elfelé, de már késő, nekem szegeznek a kérdéseiket, az egyetemi tanulmányaim meg anyámék felől érdeklődnek, ilyenkor pedig már lehetetlen elmenekülni előlük. A kérdések utáni csend a legrosszabb. Olyan, mintha hetekig tartana.

Bámulnak, várják, hogy mondjak valamit, én meg motyogok a keresztfélvélekről meg a kreditekről, érzem, ahogy egyre több vér tódul az arcomba, egyre kevesebb a levegő, ki kéne rohanni és rájuk baszni a bejárati ajtót, úgy, hogy az összes festett üvegtábla szétrobbanjon benne. Ők meg ott állnak, és megértően bólogatnak, mintha tényleg érdekelné őket. Megszégyenülten nézem a cipőmet, hümmögnek valamit, hogy akkor szép napot, és visszahúzódnak a homályba. Nap mint nap öregasszonyok erőszakolnak meg ebben a lépcsőházban, én pedig nem teszek ellene semmit. És még cigim sincs. Sikeresen kisonok az ajtón, szerencsém van, még lehet ez az én napom. Nagy, szépen beültetett telek tartozik a házhoz, fenyőfák, orgonabokor, sziklakert, szétdobált gyermekmotorok. Ahogy visszafordulok bezárni a kertkaput, látom, hogy az elsőn libben a függöny. Be tetszett szopni Csordásné, most lemaradt rólam.

A pillanatnyi győzelemtől felszabadultan vágok neki a kertvárosnak. Üres, árnyékos utcákon sétálok keresztül. Itt minden kizárólag lakóövezet, hétköznapi délelőtt egy lelket sem látni erre, és ez nekem tökéletesen megfelel. Konkrét célom nincs, egy-egy helyen megállok nézegetni a neveket a kapucsengőn. Hátha akad köztük egy D. BOLT. Kezdek elkeseredni. Már éppen azon vagyok, hogy hazainduljak, amikor egy ismerős dolgot veszek észre az egyik ház előtt. Akármit jelenthet – próbálom nyugtatni magam, de érzem, ahogy felszökik a pulzusom, és egyre szaporább léptekkel közelítek a jägermaisteres krétatábla felé. Sör, röviditalok, chips. Egy pincegarázból kialakított kisbolt, valószínűleg családi vállalkozás lehet. A lejárattal mellett kétoldalt babérbokrok, előtte pad meg egy lábon álló hamutartó. Olyan, mintha a vidék egy darabja bevette volna magát a budai hegyekbe, hogy elkeseredett harcot vívjon a lakóövezetek orgonailatú, homogén posvány ellen. Nem az, amire számítottam, de megteszi.

Az üvegezett ajtó ki van támasztva, hűvös, enyhén állott levegőjű helységbe lépek. Körben a plafonig pakolt salgópolcok, középen egymásra halmozott sörösrekeszek. Sarokban kisasztalon kassza, édességes dobozok, félig fejtett keresztretjvény; mögötte a kassza támláján egy sárga ujjatlan pufidzseki. Valahonnan halkan szól a Bartók rádió. Teljesen egyedül vagyok a boltban. Körbejárom a polcokat, mintha az árakat nézném, de már nem emlékszem, miért is jöttem be. Az asztalhoz érve megállok, szórakozottan a pulcsim zsebébe csúsztatok egy csokit. A keresztretjvényből csak pár szó hiányzik, szinte teljesen ki van töltve. Magam felé fordítom, hogy jobban lássam a rubrikákat. Eped, sóvárog, négy betű. Második betűje H. Kopogni kezdek az asztalon. Óhajt? Nem jó. Lépteket hallok az asztal mögül. Mintha valaki lefelé jönne egy lépcsőn. Ekkor veszem észre a szék mögötti függönyt is, ugyanolyan színpusztos, mint a fal. Jobbnak látom lelépni.

Hazafelé végig a keresztretjvényen gondolkodom. Azt sem veszem észre, mikor az utcánkba érek, robotpilótára van állítva az agyam. Már majdnem fellépek a másodikra vezető lépcsőre, amikor meghallom. Nórika! Rábasztam. Megfordulok. Ott áll a rács mögött az előszobában. Villogtatja a protézisét. Csókolom, Eti néni. Két kézzel markolom

a csokit a zsebemben. Mi újság veletek Nórikám, olyan régen láttalak! Jársz most egyetemre? Igen, Eti néni, járok. Helyes, az nagyon fontos. Akkor már jobban vagy, ugye? Érzem, ahogy a csoki puhára olvad a kezemben. Sokkal jobban vagyok. Próbálok mosolyogni, de a hányinger kerülget. Jól van, drágám, jól van. A mamának majd szólj, ha visszajött, hogy hívjon fel! Jól van, Eti néni, szólok majd.

Ülök az ágyon, a csokipapírt bámulom. Fáradtnak érzem magam. Nézem a papírt, és azt veszem észre, hogy egyre kevésbé tudom elolvasni a betűket. Először csak a kisbetűs sorok folynak össze, aztán a márkanév is, egyetlen sárgás-pirosas massa van előttem a lepedőn.

Bor

Folyton kifogom ezeket a gazdag bulákat. Még ha direkt csinálnám, de nem. Túl rendes vagyok élősködőnek. Na meg nehezen viselem őket hosszútávon. Ezzel is csak húsz perce találkoztunk személyesen, de már idegesít. Budai felsőosztály, mind ugyan olyan. Márkás cuccok, jobb esetben dizájner, de minimum Zara. Tökéletes smink és köröm. Ennek is olyan a szempillája, embert lehetne vele ölni. Valami alibi egyetem, lehetőleg szociológia vagy nemzetközi gazdálkodás. A lényeg, hogy ne kelljen dolgozni, de azért csináljon valamit. Önmegvalósítás, meg a faszom. Persze nem minden gazdag csaj ilyen, csak azok, akik szerencsésen örökölnek. Anyától olyan testet, ami a fejedet leszedi, apától egy valag pénzt, meg egy még nagyobb valag komplexust.

Mit tudok csinálni, az ilyenek jönnek be. Szerencsére ez kölcsönös. Ilyenkor megéri egzotikumnak lenni. Plusz a turkálós cuccaimmal beiliek vintage hipszternek. Gergő egyszer látott egy francia dokut a 70-es évek marokkói hasiskultúrájáról. Azt mondja, egész jól hozom belőle az összes férfi karaktert. Még mindig jobb, mint a csóró gyrosos gyerek.

Szálalozunk a Királyon. A szokásos randalírozók közé még bevegnyül néhány utó-szezonozó turista. Kerülgetjük a szeptemberi csürhét. Vegyünk egy bort, aztán ülünk ki a Deákra. Nem túl fantáziadús taktika, de eddig mindig bejött. Jól van. De menjünk dohányboltba is, kéne cigi. Rábólintok a dologra. Akkor már letudjuk a bort is, egy füst alatt. Az egyik mellékutcában lévő boltot választom. Itt ilyenkor sosincs tömeg. Most is csak mi ketten vagyunk, meg a dagadt kasszás csávó. A forma megvan legalább 200 kiló. A Lamb of God póló rajta akkora, mint egy kisebb sátorlap. Köszönök, majd reflexből a boros szekcióhoz fordulok. Harmadik polc bal szélé, tekerős kupakú üvegesek, ez az én terepem. Mit szólnál, mondjuk egy irsaihoz, de még be se fejezem, már a kezében palack. Nem ismerem a címkét, de fix, hogy felülről vette le. Nyelek egy nagyot. Odarakom a pultra. King Kong szuszogva lecsippantja. Ebben a hónapban is többször fogok alvást vacsorázni, mint meleg ételt. És még szeretnék egy arany Marlborót, mondja, és közben végig rám néz. Most már én is szuszogok. Ne nekem mondd, hanem a bácsinak ott, de inkább kussolok és fizetek. Csendben gyalogolunk a Deák felé.

Helyet keresünk magunknak a sötétben. Mindenfelé alapozó egyetemisták, ordító külföldiek és töményt védelő tizenévesek. Az Akvárium túlsó felénél a szekusok, mint két szfinx a pokol kapujánál. A talpunk alatt ropognak a söröskupakok. Végül a lépcsőn ülünk le, a medence végében. Szemügyre vételezem a bort. Dugós. Rövid szerencsétlenkedés után sikerül benyomnom az üvegbe, lekortyolom a tetejét. Nem rossz, de ennyi pénzért ez a minimum. Nyújtánám neki, de csak bámul rám értetlenül. Hatalmas szeme

van. Pohár nincs? Akaratlanul is fújok egyet. Nem tudom eldönteni, hogy nevessek vagy üvöltsek. Le se tagadhatom, hogy büfés vagyok. Nem, az most nincs. Jól van, csak kérdeztem. Nem szeretek üvegből inni. Értem. Kölni, koton, talpaspohár, a tinder-randik új szentháromsága.

Elkezdünk inni. Nem bírom jól a piát, elég hamar megérzem. Ez nem feltétlenül előnyös, de most pont kapóra jön. Adogatjuk az üveget oda-vissza. A harmadik korty után már egyre kevésbé figyelem, mit mond. Így elviselhetőbb, és magamat sem idegesítem annyira. Valamelyik társaságnál bluetooth hangszórót vesznek elő. Utálom a latin zenét, de most még erre is ellötyögök. Nézzük a tömeget, hülyéskedünk, röhögünk. Jó teste van, még a dzseki alatt is látszik. Meg kéne nézni nélküle is. Szórakozottan rázogatom a dugót az üres üvegben. Nem ülünk be valahova? De, mondja, tudok egy jó helyet, nincs is messze. Egy zsigeri ellenérzés motoszkál bennem, de elhessegetem.

Közben a környező utcákban is megindul a teljes éjszakai anarchia. Egy csapat külföldi lány jön szembe velünk, talpig harci díszben. Egymásba kapaszkodva próbálnak nem beborulni a pizzaszeletoző asztalai közé. Van itt minden. Mélyen dekoltált koktélruha harisnyával, retró melegítő frufruval, farmerdzseki kiűzőkkel és bölcsészlány szemüveggel. Olyanok, mint egy színes, hangos katalógus. Most már sajnos késő váltani. Pedig ők biztos megisszák szó nélkül, ha van pohár, ha nincs.

A hely rosszabb, mint amilyenre számítottam. Arany és fekete mindenhol, a táncterén Rolex zoknis menedzserek veretik megfáradt Chris Brown számokra. Gyanítom, hogy én vagyok itt az első közel-keleti származású arc, akinek nincs köze az olajhoz. Körben a falakon fekete-fehér képek, New York, San Francisco, Seattle, London. Csendes szekunder szégyent érzek mindenki helyett, aki önszántából jár ide. Ledobjuk a kabátokat a ruhatárban. Miközben zsebre rakom a bilétákat, magam elé engedem a lányt. Praktikus lovagiasság. A látvány fullos, de nem kárpótol. Sietve a pulthoz terelgetem, hátha a pia javít a komfortérzetemen. Az árak sehol sincsenek feltüntetve, de mára már elengedtem az észszerű költségeket. A túlélésre játszom. Egy fiatal srác van a pultban, egy-két évvel lehetek idősebb nála. Kikérek két gin-tonicot. Komótosan pakolgatja a jeget a poharakba, közben flegmán, majdhogynem sértődötten bámul rám. Nem tudja, hogy egy csapatban játszunk. Nullára rakom a jattot a terminálom. Engem nem hatsz meg, pali, ismerlek. Lassan, könnyörtelenül a képernyőhöz érintem a kártyát, közben végig a srácon tartom a szemem. A gép csippan. Most lőttem tarkón a labbéretem, de nem érdekel. Elveszem a poharat, és belekortyolok. Keserű, de azért jól esik.

Átmegyünk a másik terembe, beülünk egy üres boxba. Változott a felállás, ez most az ő terepe. Be nem áll a szája. A zenétől többnyire egy szót sem értek, de már bólogatni sincs kedvem. Kezdek rendesen berúgni. Néha azért bedobok egy közepesen meglepett tényleget vagy egy az durvát. Nézem, ahogy hadonászva gesztikulál. Ha hunyorítok, a haja egybeolvad a fotel fekete műbőrjével, olyan, mintha egy lebegő fej ugrándozna velem szemben. Kezdek ráparázni. Jól vagy? Hallom a basszuson keresztül. Igen, persze,

csak fáradt vagyok, mondom a szememet dörzsölve. Tessék? Mindjárt jövök, ordítom, közben már a folyosó felé tápolygok, ahol a WC-t sejtem. Egyetlen, dupla szárnyú lengőajtóhoz vezet. Sehol egy tábla vagy felirat, tucatmásolt városképek minden falon. Benyomom az ajtót. A hideg levegő olyan erővel csap arcon, majdnem seggre ülök. Egy gyengén világított belső udvarra lépek, alig nagyobb, mint a gyroszozó. Néhány pad, egy kisasztal, álló hamutálak. Pár forma cigizget, amúgy teljes csönd és nyugalom. Beállok egy sarokba, papírt, dohányt veszek elő, hogy kezdjek valamit a kezeimmel. Szinte azonnal átfagyok, érzem, ahogy a hideg lefojtja bennem a hányingert. Életmentő. Ha legközelebb buli után melőzök, beköltözök a húshűtőbe. Csak nehogy nyársra rakjanak.

Adom az inged. Egy magas, fekete srác áll előttem. Rövid rasztahaj, vörös-fekete baseball dzseki, legalább kétszázszáz sneaker, golyóálló fehér mosoly. Köszí. Nem ismerem fel azonnal, aztán beugrik. Badzsildónak hívják, valamelyik tehetségkutatóban tűnt fel. Egész tűrhető, jellegtelen trapzenét csinál. Az egyik szülője ghánai, talán az anyja. Van egy tüzed? Olyan hangja van, mint egy nagybögőnek. Aha, persze. Egyből a zsebembe nyúlok, közben a félkész cigim tartalma a cipőmre potyog. Geci. Mármint nem te. Badzsildó halkán felnevet. Hagyjad tesó, adok egyet. Köszí. Most veszem csak észre, milyen fiatal. Ezek szerint a klipekben lévő milliós fuxok és escort-lányok öregítettek. De lehet, csak a kamera teszi. Rágyújtunk. Mikor lesz új zene? Nem értem, miért kérdeztem meg, sosem szerettem a cuccait. Hát most dolgozunk az albumon, de csúszás van. December körül elvileg. Összeszűkültem szemmel magyaráz, nem is nekem, csak úgy a levegőbe. Aha, értem.

Mintha egy bomba robbanna mellettem. A bula legalább 200 decibellel vereti a hisztit. Fogalmam sincs, mikor jött ki. Hadarva beszél, időbe telik felvennem a fonalat. Na, látom, remekül szórakozol, barátkozol is, szuper. Köszí amúgy, hogy otthagytál, mondhatom kurva jól éreztem magam. Csendben pöckölgetem a cigimet. Betegesen soványnak tűnik így kabát nélkül. A sírás határán van. Tudod mit, rohadtul nincs kedvem ehhez az egészhez. Hazamegyek. Egy pillanatig még remegve bámul. Várja a reakciót. Szépen megcsinált jelenet, elismeréssel nézem a hatalmas, sértett őzikeszemeket. Rengeteg pénzt öltem az estébe, de nincs az az isten, hogy esedezzek. Fújtatva vágat ki a lengőajtón. A többiek valamikor a közbjáték alatt már besunnyogtak. Egyedül vacogok az udvaron. Lassan a számhoz emelem a cigit. Természetesen kialudt. A zsebembe túrok. Badzsildó behúzta a gyújtómat. Geci. Valami furcsába akad a kezem, kis, négyzetalapú fémlapok. Sőhajtvá a hamutálba dobom a félig szívott dekket, és megindulok a ruhatár felé.

Hajnal kettő van. Megyek a Királyon, egyik kezemben egy méregdrága női kabát, a másikban a turkálós farmerdzsekim. Hideg van, alig lehet több pár foknál. A leheletem párája egybeolvad a városra szálló köddel, szürkén töri meg a narancssárga közvilágítást. Nincs kedvem felöltözni. Már elült a nagy éjszakai mozgás, csak a helyek előtt tülekednek

néhányan. Az Anker köz sarkán pár csöves pakolgatja a földre a csurig telt kuka tartalmát. A buszmegállóban akadok rá. A sarokba húzódva áll, karjait valószínűtlen szögben fonja maga köré, mintha egyedül ölelkezne. Rám néz, csendben elveszi a felé nyújtott kabátot. Köszí. Nincs mit. Szótlanul állunk egymást mellett. Pár perc múlva befut a Budára tartó éjszakai. Tizenéves hypebeastek ugrálnak le róla, hangosan megindulnak a Kakas felé, a helyükre fáradt, húszas éveikben lévő arcok kapaszkodnak fel. Tétován a busz felé indul, egy lépés távolságból követem. Megállok a járdaszegélyen, dohányt, papírt veszek elő. A lépcső tetejéről néz engem. Tényleg hatalmas nagy szeme van. Akkor nem kísérsz haza? Pár méterrel odébb a lámpa zöldre vált, az Ikaruszban felhangzik a berregő leszállásjelző. Az ajtók szuszogva becsapódnak. Ideje lefeküdni.

Székelyhidi Zsolt

Tánc

Robottal
táncolok.
Nem engedem,
hogy vezesse
a kezem.
Lépek ki,
húzom felém,
visszafelé
terelem.
Engedelmes
a robot,
néha nem rakja össze,
mit akarok
tőle,
leírhatatlan
algoritmusént
cikázok körbe,
járom a dalra,
csak követ
zavartan
a kezembe
kapaszkodva.

Szeret engem
a robot.
Érzem,
látom a szemén.
Én mondtam neki,
hogy szeressen,
és azóta
csinálja, mintha
nem lenne más
érzelmi dolga,
csak engem szeretni
tánc közben,
fekve, vagy

miközben főzök,
és ő néz.

Azt mondja,
nem érti.

Robot nélkül
biztosan kevesebb
lennék.
Ha egyszer elhagyom,
nem fogja tudni
azt sem értelmezni,
az elhagyást.
Egy feldolgozhatatlan
jelsor leszek csak neki,
amire nincs
matematikailag
jó megoldás.

Egyelőre
megvagyunk, persze.
Éjjel, sok ital után
még furábbakat lökök
rajta valami diszkózenére,
egy helyen, ahová
járni szoktunk,
és elvárom, hogy
szeressen ilyenkor is,
és szerencsére
nagyon szeret,
amit, őszintén,
egyre kevésbé
értek.

A robot-alaptézisek

A robot
nő most.
Van szépen
lejtő íve,
ajkait épp csak
kintebb
hordja,
másként tekint
a fénybe.
Fémes szemében
más sejlés van,
mint
mikor férfi volt.
Nőnek lenni
másik program,
több óra futtatás.

Nem mozog
az alaptest
a beletöltődő
nőtől,
ahogy áll
szépen össze
fejben.
Mint mikor
egy neszesszert
kell dugig pakolni,
szívet kell
indítani el,
szemtől szembe,
direkt
szavakat felfogni,
célt adni
kéznek, lábnak.

A nő hát nő most.
Ahogy forog,
fordulnak utána
programjuk szerint
a férfirobotok.

A szépséget szövi
a nő most.
A szépség mesterség,
csinálni kell,
mutatni, hogy minden
a lehető
legszebb,
és csatlakozni
csak-csak
valakihez,
egy légyott,
egy társítás,
hosszú,
elkacsintott
pillantás,
minden,
ami a nőnek
van, belesűrűsödve
egy kiáltásba,
hogy állj, elég,
a nőiség
is csak megírt
sorok,
az érzelmek
megfelelően
összerendezett
mimika,
és jól adagolt,
fura gondolatok.

A robot
nő most.
És nem tudja,
mihez kezdjen,
karriere vagy
férfija legyen,
fontos-e
a pénz vagy
a szerelem.
Legyen lakása
hitellel,
albérletbe
menjen
a jól szeretővel,
vállaljon plusz munkát
vagy tanuljon sokáig,
és hogy egyáltalán:
hol kezdődik
és hol ér véget
őbenne a női
kép.

Egy teremben
áll a robot,
van ott egy festmény.
Egy másik
robotot ábrázol,
elnagyolt, pontatlan
vonásokkal,
dísztelen arccal.
Megért egyszerre
valamit,
és beleszeret a képbe
a nő, és meg akar,
persze, halni.
Aztán csak elhátrál,
és elfordul és elmegy.
És az, hogy
mégsem magába dől,
hanem legbelül,

saját gondolatát
írja felül,
már egy másik
szintje a robotvilágnak:
a nőibb változat.

Megveszem, leszállítom, megkíván

Az altruizmus olyan játék, ami nem igényli, hogy különös hajlamod legyen rá, ha beszállsz, elkap, behúz, és egy idő után, észre se veszed... – na, hát mondjuk ki: addiktív a cucc.

Magamon tapasztalom. Be is vagyok szarva rendesen. Na jó, annyira nagyon azért nem, bár az igaz, hogy tényleg nem tudom, milyen túlélési esélyeim lehetnek ebben az egyre bonyolultabb, vadkapitalista világban, ha ez az állapot állandósul.

Állandósul... bár arról lenne szó. Valójában ez egy örvény, egy spirál, megyek egyre mélyebben bele – de nem, nem is ez foglalja el a gondolataimat, inkább, jellemző módon, mint mindent, ami én magam vagyok, ezt is már a rádöbbenés pillanatában górcső alá vettem, mert ez egy felfedezés, és egy felfedezésnek kijár, hogy az ember feltegye a kérdést, milyen magasabb rendű haszna lehet mindennek, és ennek nem lehet akadálya az, hogy az ember maga az, aki pillanatnyilag egyedüli elszenvedője ennek az újonnan felfedezett jelenségnek, egyszóval kérdezem tehát, hogy mi lenne, ha ezúttal nem én lennék az, aki úgymond re-adaptálódik ehhez a (vadkapitalista, egyre bonyolultabb) világhoz, hanem ez a (vadkapitalista, egyre bonyolultabb) világ ezt a bennem zajló vagy már le is zajlott folyamatot módszerre előléptetve és a társadalom egészére kiterjesztve alkalmazkodna, hajlana, adaptálódna én, én, énhozzám?!

A társadalom a kezdeti időkben nyilván csakis erős kényszer és erős nyomás alatt lenne képes és lenne kénytelen gyakorolni ezeket a gesztusokat, de erre az állam vagy tulajdonképpen édesmindegy milyen hatalom által gyakorolt erős kontrollra csak addig lenne szükség, amíg ez az említett addikció ki nem alakult. Az addikció a kulcs! Az kialakulna, ezt garantálom, ez nem naiv álmodozás – ha, inkább azok tévelyegnek fals, naiv tévhitben, akik nem rakják össze fejben, hogy az ember valójában mily könnyedén programozható, kondicionálható, a vitát arról, hogy van-e, lehet-e szabad akarata az anyagnak, részemről én itt meg is spórolnám, mert egész egyszerűen tudom, hogy nem, nincs neki, ami van, az csak látszat, egyszer kellene csak az önnön létezéséről valahogy tudomást szerzett anyag úgynevezett saját döntései keletkezésének vizsgálatában egy mérttel mélyebbre ásni, mint ameddig az ember eddig ásni merészelt, hogy kiderüljön, hogy nincs itt semmiféle szabadság, fizikai törvények vannak ott is, és ezzel helló.

Igazi éles helyzetekben különben szintén feltárulkozik mindez. Amikor az ember ott balanszírozik azon a vékony vörös csíkon. Na ez az, amitől a legtöbb embert az élet megkíméli – marad az édes tudatlanság – de most komolyan: akkora nagy dráma ez az újszerű tudás? Mint minden újszerű tudás, ez is fordítható jóra, rosszra. Voltak rendszerek, amik rosszra fordították, voltak, hogyne lettek volna, vannak is – jó jó, ezek a rendszerek irtózatosságot műveltek, de ne kerteljünk, mondjuk ki: ezeknek a módszereknek a finomításával, csiszolásával kizárólag ezeknek a rendszereknek a működtetői foglalkoztak, valódi tudást az emberről tehát csakis nekik köszönhetünk – ám ez a tény bennünket semmilyen tekintetben nem blokkolhat jóra törő szándékunkban!

Most mondjam el, hogy nálam hogyan kezdődött mindez? Mint egy vicc. Ezt tudom mondani. Mint egy hülye vicc, aminek később halálosan komoly folytatása lett. Sokan csinálják, sokan folyamodnak ilyesféle trükkökhöz, határt csak a pofabőr vastagsága szabhat, hogy... szóval, oldottabb, nemhivatalos társalgásaim során időről időre bedobtam egy felvetést, amit mindig tréfaként adtam elő, miszerint ha valaki tud egy nőt, akivel meg lehet egyezni, hogy adja a nevét nekem ahhoz, hogy a cég felé leigazolhassam őt élettársnak, az szóljon, mert ezzel kapuk nyílnának meg előttem, ingatlanra tehetnék szert például, hogy mást ne mondjak, erre a munkáltató többféle opciót is kínál, egyszerűen megoldanánk, hogy mindenki jól járjon, és mit ad isten, egyszer csak eljött a nap, amikor azzal kellett szembesülnöm, hogy van ilyen nő, bizonyosságul annak, hogy a kimondott szavak a valóság szövetéi közé szivároghatva erjedésnek indulnak abban az esetben is, ha az ember afféle pillanat szülte léha fecsegésnél nem szánta többnek... a szavak önmagukat mindig komolyan gondolják, és ebbe nekünk, akik kimondtuk, utjukra bocsátottuk őket, semmiféle beleszólásunk nincs –

Ez a nő, legyen a neve Anita, a elképzelhető legnagyobb egzisztenciális nyomorban élt, egy fűthetetlen, penészes vályog romhalmazban, az egészségét teljesen aláásta a hideg, nyirkos viskó, és persze pszichésen sem volt éppen topon, paranoid volt, nem is teljesen ok nélkül, tényleg ellensége volt az egész világ, miközben ellátni se volt képes magát, mármint ezt úgy érve, hogy nem volt semmi bevétele, miközben az önkormányzattól egymás után kapta a bírságokat a viskója állapota miatt, de ezek a részletek most nem is fontosak, nem, nem ezek a fontos dolgok – lényeg, hogy létrejött ez az érdekkapcsolat, cserébe én szintén segítettem neki ebben-abbban, sőt, ahogy telt az idő, egyre több mindenben, sőt, megkockáztatom, hogy ha én jó időben jó helyen be nem avatkozom az életébe, akkor talán már nem is lenne az élők sorában – de egy ilyen élet mellett, ha az ember abba már bepillantást nyert, nem lehetett elmenni, hát nem, nem, olyat nem lehet, hogy az ember ezt látja és továbbmegy és nem tud róla – ilyen nincs. A pusztán tény, hogy egy-egy számomra igazán nem megerőltető segítségnyújtás, tőkeinjekció vagy hogy néha veszek neki ezt-azt, olyasmiket, ami minden háztartásban alap de neki nincs esélye beszerezni, vagy hogy fagerendákkal támasztjuk ki a hátsó falat, hogy ne rogyjon rá a szomszéd veteményére, hogy még újabb, végképp kifizethetetlen bírságokat

kapjon... mindez olyan erőket szabadított fel bennem, amiknek addig a létezéséről sem tudtam, megmondom őszintén, én soha nem voltam egy pénzügyi zseni, nekem mindig mindegy volt, hogy van-e pénzem vagy nincs, vagyis, nem jutottam én el még eddig se, hogy ezen egyáltalán elgondolkodjak, magam is eléggé hozzászóltam a nélkülözéshez különben, volt részem benne nem egyszer és ez könnyűvé tett, nem érdekelt soha, hogy kifutok a pénzből, ha nincs, nincs, eddig is mindig kibírtam, még hozzá könnyedén, ám erre föl...

Erre föl most egy csapásra kiderült, hogy képes vagyok én az erőforrásaimmal úgy is gazdálkodni, olyan hatékonyan és célszerűen, ahogy azelőtt el se képzeltem volna, amennyiben: valaki másról kezdek el gondoskodni.

Miért nem tettem én erre vonatkozólag már sokkal hamarabb egy próbát?

Na, így ment ez, valami nem egészen két évig. Nem egészen két év után ez a kapcsolat, mellyel végül is magam nem nyertem semmit, azon kívül, hogy gondoskodhattam valakiről, aki nekem igazából senkim és semmim, véget ért. Hirtelen megszakadt, vége lett, és nem is tudom, ez, valamint ama másik tény, hogy tegnap este egy üveg házitörkölyvel (plusz a kísérőnek lehúzott sörök és a végén még némi unikum maradvány) én és egy cimborám eléggé alaposan megünnepeltük a már nem annyira, de azért még eléggé új újvet; ezt egyébként még e pillanatig sem sikerült kialudnom, reggel munkába is még úgy mentem be, hogy részeg voltam, mint az atom, nem másnapos: részeg, valahogy valahogy... nem is tudom, hogyan írhatnám körbe ezt a kapcsolat megszakadása utáni lelkiállapotomat, lelki hangoltságomat, egyáltalán, hogyan is fogalmazzam meg, mi vezethetett idáig, ez a feléje mutatott altruista viselkedésem neki megalázó volt, persze akkor hogyan fogadhatta el mégis, na jó, másfél éven keresztül, hát úgy, hogy a józanabbik eszével azért belátta, hogy tényleg az élethez alapvetően szükséges, nélkülözhetetlen dolgokkal látom el, ám a segítségemet mégis erőszakos beavatkozásként élte meg, ó, ő mélységesen hitt valami számomra teljesen el- és befogadhatatlan fatalizmusban, „nem lehet a sorsvonalról leugrálni”, ezt mondogatta folyton, és soha nem mulasztotta el azt sem a képeembe vágni, hogy mennyire gyűlöl mindenfajta erőszakot, és hiába vágtam erre azzal vissza, hogy nem az én beavatkozásom az erőszakos, hanem az hogy ő ilyen konokul ellenáll – mert nincs az a mégoly szelíd segítő szándék, amit ne tüntetne fel erőszakos színben, ha egy ilyen értelmetlen ellenszegülést kell leküzdenie – na mindegy. Mindegy! A kapcsolat megszakadt. Erről ennyit. Most egy kicsit még retteg a lelkiismeretem, nem az történt-e inkább, hogy szimplán berágva, besokallva, jól rácsaptam az ajtót és világgá futottam, amivel egyébként... valószínűleg halálra ítéltém őt, és nem az van-e, hogy minden más, amit erről állítok, csak tetszetős fedőelmélet – de itt még nem tartunk. Ne szaladjunk ennyire előre. Egyelőre még azt sem tudom, hogyan dolgozok be egy ilyen iszonyatos kudarcot, hogy ha még ő is elküld, akkor tulajdonképpen ki tarthat rám igényt ezen a világon, de tényleg, ki? – szóval az a lórúgásnyi adag törköly, amit tegnap a Punkkal ketten a dohányzó helyiségben bevertünk, nemigen szégyellősködtem, kivettem a részem belőle rendesen, hogy az összes elfogyjon, főleg hogy

már az első kortynál tudtam, hogy tökéletes minőségű, házilag főzött anyaggal állok szemben, amiből bármennyit ihatok, akkor se leszek másnapos, az agyvelőnek meg néha kell egy ilyen mindent kikapcsoló, totális filmszakadással járó lerészegedés, jelen állapotomban meg egyenesen, nem is tudom eléggé ecsetelni, mennyire élet- és lélekmentő volt ez, és ahogy mondom, még reggel is részeg voltam, amikor felkeltem és bementem dolgozni, hogy mennyit alhattam, az is rejtély, mert a lefekvés, hogy hogyan és miképpen történt, szintén passz; azt tudom, hogy egymást váltva legalább nyolcan vagy tízen csatlakoztak hozzánk, rágyújtani jöttek csak ki, a törkölypusztításba nem csatlakoztak be, pedig mi kínálgattunk mindenkit becsületesen, mondjuk hogy mindegyikük csak egy negyedórát ült ott, annyit biztos, akkor is már bőven éjfél után járunk, kelés az meg reggel hatkor volt, vagy legalábbis ez az állandó beállítás az ébresztős rádiómon, az önmagában csoda, hogy egyáltalán felkeltem, valójában nemigen maradt emlékem erről sem, hogy a laktanyába hogyan jutottam be, valójában csak következtetni tudok, hogy mivel semmi baj nem történt, minden rutinszerűen történhetett, és a napot ezek után valahogy túléltem, szerencsére kint voltunk egész nap terepen, így azért könnyebb volt, most meg épp a városba tekerek, igazi januári csontfagyasztó hideg van, mínusz tíz fok is lehet vagy még az alatt, és az egyik kesztyűm hiányzik, mert bármily rutinszerűen ment is a reggel meg minden, a figyelmem azért eléggé szórt lehetett, és az egyik kesztyűm az most így *nincs*, szóval a kesztyűs kezemmel fogom a kormányt, a kesztyűtlennel meg telefonálok, Roxit hívom vissza, napi átlag tíz visszahívót kapok tőle, szóval őt hívom, hogy na mit akarsz már megint, ömleszd rám, és rájövök, hogy tulajdonképpen a kapucnim alatt majdnem ugyanolyan melege van a kezemnek, mintha kesztyűben lenne, így akár a Sparig is simán kibírom, hazafelé meg úgyis séta lesz, mert szervizben hagyom a biciklit, ez a terv, mert szar az első szelep – mivel ilyen jól melegíti a kezemet, a szokásosnál is türelmesebben hagyom, hadd csiripeljen a telefonba a kis majom, tudom amúgy, mit akar, azt akarja, hogy vásároljak már be őneki is, ismerem már, mint a rossz pénzt, na jó, most beteg, és még pénzt is akar adni, még én mondom neki, hogy á, hagyjad, már félúton vagyok, pedig épp csak elindultam, de nincs kedvem visszafordulni, mert ha visszamegyek a meleg épületbe, ilyen hullafáradtan biztos, hogy nem leszek képes másodszor is rávenni magam, hogy nekiinduljak ebbe az iszonyú hidegbe, majd elrendezzük, mondom neki, pedig van egy sejtelmem, hogy nem lesz ez elrendezve sose, de ez se érdekel, még vagy kétszer felhív míg tekerek, mert mindig eszébe jut egy-egy újabb dolog, ezt is vegyek neki, meg még azt is, nem annyira kis költségvetésű vásárlás lesz ez, ezzel már valahol félúton tisztába jövök, mindegy, már benne vagyok, annyit azért mégis mondok neki, hogy héjj bazdmeg, levegőt is vegyél, ennyi mindent nem bírok megjegyezni, láthatta egyébként saját szemével, milyen szinten voltam részeg tegnap, egyike volt ő is a rágyújtani jött becsatlakozóknak, igaz, a jeges levegő most némileg mint-ha frissítene az agyamat, de nem eléggé, és nem *úgy*, mert a tudatállapotom, hát az még mindig hogyismondjam... igen különös... Mondom neki a szerviz témát is, szóval hogy úgy számoljon, hogy visszafelé gyalog jövök, és nem óhajtom felmálházva lesétálni ezt

a két-három kilométert, mint egy baromökör, szóval plusz idő tekintetében is így számoljon velem – igazából nem tudom, ekkortájt, vagy az ezt követő legfeljebb öt percen belül lehetett az a pillanat, amikor ezt az altruizmus dolgot észleltem magamon, vagy amikor megszületett, csírájában, de csírájából aztán igen gyorsan kibontakozva az idevonatkozó teória? Bent a Sparban már eszerint hangolom majd magam, ez biztos, de valami volt már útközben is, az alapot mindenképpen az a hatalmas üresség adta meg, ami oly végtelenül könnyűvé tette a lelkem, a szakítás Anitával, amire rátevődött, hogy egy ki nem pihent extrém részegség után vagyok úgy 18-20 órával, tény, hogy mindenfajta másnaposságtól mentesen, de valahogy úgy teljesen lelazulva, olyan végtelen nyugalomban, tökéletes békében a világgal, és végül a tekerés közben hatalmas kortyokban benyelt jeges oxigén, ami a tudómet megkerülve mintha egyből az agyvelőmbé jutott volna, hogy ott kábítószerként hasson, nem tudom, valahogy olyan gyerekesen boldoggá tett, hogy bevásárolok a Roxinak, aki egyébként egy cigánylány, és épp beteg, de én most megveszem és leszállítom neki, amit csak megkíván, folyamatosan ennek a mondatnak a szavait ízlelgetem, míg letekerem a Sparig hátralévő maradék távot, cigánylány, beteg, megveszem, leszállítom, megkíván, amikor negyedszer is felhív, úgy döntök, hagyom én a fenébe a szervizet, majd megoldom a szelepproblémát máskor és akkor az ásványvíz mehet a csomagtartóra és akkor vehetek kettőnknek is elegendőt bőven, és végül felajánlom neki azt is, hogy visszahívom a Sparból, amikor már bent leszek, és akkor majd mondhatja sorban, mit tegyek a bevásárlókocsiba, na, így lehetünk a legegyszerűbben a leghatékonyabbak.

A Spar előtt a járdán két sort képeztek úgynevezett bevásárlókocsikból. Ez a bevásárlókocsi, felépítményét tekintve, egy elnyújtott szimmetrikus, más szóval húrtrapéz alapú nagy rácsos kosár fémből, ami négy jobbra-balra billenő keréken gurul. Ha az ember a trapéz alapja, azaz hosszabbik párhuzamos oldala felől áll úgy, hogy a kocsi előtte legyen, és a karjait könyökben meghajlítva vízszintesnél kissé magasabbra emeli, akkor – átlagos testmagasságú vásárlót alapul véve – éppen kézre fog esni neki a kocsi fogantyúja, ami egy, a kocsi szélességével csaknem megegyező hosszúságú, madárfogasban kényelmesen markolható vízszintes rúd. Ezt a fogantyút fogva és a négy billenő keréknek köszönhetően az ember, jelen esetben vásárló a kocsit gyakorlatilag úgy mozgatja és oda tolja, ahová csak akarja. A trapéz alapú rácsos felépítménynek a trapéz alapja, illetve a kocsit a fogantyúnál fogva mozgó vásárló felőli oldala bebillenthető, aminek – és a húrtrapéz alapú felépítménynek – köszönhetően ezek a kocsik egymásba tolhatók, így képezhető belőlük tetszőleges hosszúságú sor.

A járda erősen lejt kifelé, a szupermarkettól az úttest irányába, de a bevásárlókocsik két hosszú korlát közé vannak szorítva, ami megakadályozza, hogy a belőlük képezett sorok kigömbüljenek a nyílt járdára és arra száguldozó BMX-es kölykök belebukfencezzenek, az a körülmény pedig, hogy ez a két korlát pontosan olyan távolságra van egymástól, mint amilyen széles két ilyen bevásárlókocsi, biztosítja, hogy mindkét kocsisor stabilan

egyenes legyen és ne girbegurba – megkönnyítve ezzel az egyes bevásárlókocsik leválasztását a sor végétől, illetve a visszahelyezését oda a vásárlás végétével.

A kocsik fogantyúi, ha egymásba tolva őket belőlük sort képezünk, egymástól kb. 20-25 centiméternyi távolságban állapodnak meg. Minden kocsi fogantyúján húszforintos érmével működő záró-kioldó szerkezet található, amin egy lánc fityeg. A lánc végén stilizált horgony formájú fémlap található, ami pontosan beleillik ebbe a záró-kioldó szerkezetbe: az egymásba tolt bevásárlókocsik így módon kapcsolhatók egymásba. Ha bárki szeretné a legkülső bevásárlókocsit leválasztani a sorból, egy húszforintos érmét kell betolnia a megfelelő nyílásba, az érme kiejti a záró-kioldó szerkezetből a láncra fityegő horgonylapocskát, helyette maga szorul benn, és a kocsi vihető. A vásárlás végétével pedig a bevásárlókocsit szépen, illedelmesen a helyére, azaz a kocsisor végébe kell visszahelyezni, és a láncos horgonylapocskát visszatenni a helyére, és ekkor a húszas visszapottyann a markunkba. Ez a húszforintos tehát tulajdonképpen nem más, mint egy letét! Aki ezt a szisztémát kitalálta, egy zseni volt, az már biztos! Ahogy én az embert ismerem, biztosra vehető, hogy hagyná a bevásárlókocsit, hadd guruljon, amerre akar – részemről én bevásároltam, a többi kité érdekel – ha nem lenne ott a záró-kioldó szerkezetben a saját tulajdonú húszforintos!

Csak hogy az entrópia még egy ilyen tökéletes szisztémán is képes rést ütni.

Vagy inkább mondjuk úgy: a rést megtalálni, mert, ebben az esetben a rés a tökéletes szisztémán maga az a tény, hogy a kocsik két sort alkotnak, én nem, nem, és nem értem, miért nem csak egyet, mert ugyanis mi történik: jön a vásárló, elveszi a kocsit, vásárol, fizet, kijön, és a végén egy eddig tudomásom szerint még feltáratlan pszichológiai működés hatására, függetlenül attól, hogy honnan vette el, *a kocsit szinte borítékolhatóan a hosszabbik sorba fogja visszahelyezni.*

Mert egy idő után az egyik sor szükségképpen hosszabb lesz, a másik meg rövidebb, naná. Kevéssel a nyitás után még csak egy véletlenszerű statisztikai szórás eredményeképp, és csak kis mértékben, kicsivel később viszont már mindenki szándékosan a hosszabbik sor végére fogja tolni a kocsit a vásárlás végétével, igaz, majdnem mindenki innen is veszi el, vagyis a két sor között eleinte csak lassan növekszik a különbség, sőt, elméletileg egy idő után nem is kéne, hogy növekedjen, és nem is növekedne, ha időről időre nem jönne egy olyan vásárlójelölt, aki nem bírja kivárni, míg a hosszabbik sorhoz hozzáférhet, na ő inkább a rövidebb sorból fog kocsit venni, időt ezzel egyáltalán nem nyer, mert mire onnan kicibálja, addigra már a másiktól is vehetne, de az biztos, hogy a végén ő is, efelől senkinek a leghalványabb kétsége se legyen, a hosszabbik sor végére fogja visszahelyezni a kocsit.

Így a hosszabbik sor szép lassan még hosszabb, a rövidebb meg egyre a rövidebb lesz.

A rövidebb sorból, ahogy lassan tovább zsugorodik, egyre nehezebb és nehezebb feladat lesz kicibálni egy-egy újabb bevásárlókocsit, mert a hosszabbik sor, mivel a rövidebb sor nincs ott, hogy ellentartson neki, kigyózó alakot vesz fel, elébe hajlik a rövidebb

sornak, mégis, még késő délután is akad olyan izgága, aki onnan rángatja ki a bevásárló kocsit. Amivel garantáltan senki nem fog szenvedni, az az, hogy oda is tegye vissza, mert nem kiráncigálni nehéz igazából, hanem visszaszuszakolni oda, mert a sok tucat kerékkel elébe kigyózó másik sor a kifelé lejtő járda miatt ennek komoly akadályát képezi.

Természetesen a hosszabbik sor a két korláton is rég túllóg már ekkor, azok ugyanis két egyforma sorhoz vannak méretezve, nem pedig egy túl rövidhez meg egy túl hosszúhoz – és igen, szükségképpen a belső, a supermarket felé eső sor lesz a hosszabb, ez tulajdonképpen már könnyen kitalálható az eddigiekből, mert ugyanis, ha véletlenül a másik lenne hosszabb, a lejtő miatt az is csak kifelé, a supermarkettől távolodó irányba görbülhetne, így a benti sor ebben az esetben hozzáférhető maradna, ezért ténylegesen nem lenne oka, hogy rövidüljön, legfeljebb statisztikai hibahatáron belüli mértékben, ennél fogva ha a két sor közt különbség generálódik, az csakis úgy történhet, hogy a belső lesz a hosszabb és a külső a rövidebb, és amennyire én tudom, jelen állás szerint én vagyok a bolygón az egyetlen személy, akinek birtokában van a tudás a dolgok minden ezen összefüggéseiről, de én nem elégszem meg azzal, hogy csak birtoklom a tudást, én alkalmazom is, élek vele, hogy tudatosan ellene menjek a káosznak, vagyis én csak azért is mindig a hosszabbik sorból veszek bevásárlókocsit, és, nem érdekel, mennyi erőfeszítésembe kerül, de a vásárlás végén mindig visszaverekuszem azt a rövidebbikbe: sajnos ez nem túl sok, egy egész kicsivel lesz csak jobb a helyzet a bevásárlásom után, mint előtte volt, de nem szűnök meg abban reménykedni, hogy a példám talán ragadós lesz, és, látván harcomat, mások is ráébrednek, hogy ha mindenki megtenné a maga ugyanilyen kicsi, rá tartozó részt, akkor két sor bevásárlókocsi is rendelkezésre állhatna egész nap, nem csak egy, és a bevásárlás folyamatából ez a kellemetlen fennakadás mindjárt az elején egyszerre kiküszöbölődne.

A sokadik utam volt már ez ebbe a supermarketbe, és már útközben volt a fejemben egy előzetes sejtés, hogy, tekintettel a késő délutáni időpontra, milyen állapotokra számíthatok az üzlet bejárata előtti járdaszakaszon: ötször annyi vevő, mint napközben, de az mind egyetlen, a korlátokon már messze túlnyúlt kocsisor körül fog tülekedni. Ám amikor odaértem a Sparhoz, mégsem ez az életkép fogadott, hanem valami még ennél is sokkal bizarrabb. Már amikor a biciklit betettem a tárolóba, és onnan végigpásztáztam a terepet szemmel, gyanús volt, hogy valami nem stimmel, a szokottnál is nagyobb, zaklatottabb tülekedés van a bevásárlókocsik körül, és ahogy közeledtem a helyszín irányába, megállapítottam, hogy a két kocsisor aránya normál nyitvatartási napot alapul véve olyan három óra, negyed négy körül várható állapotokat idéz, csak hogy már háromnegyed öt is elmúlt, be is sötétedett, míg ideértem – mi történhetett? A hosszú sor különben szokatlanul egyenes volt, a korlátokon túlnyúló része nem a járdára görbült ki, ahogy rendesen, hanem valaki vagy valakik erővel eltaszigálták a másik irányba, tulajdonképpen nekinyomták a Spar üvegfalának, és a szokásos tülekedés *ezúttal a rövid sor végénél zajlott*.

Hát ez meg mit jelentsen? Csak álltam ott megdermedve, és néztem, mint a gázálarc. A körülmény, hogy mindenkinek a rövid sorból kellett kicibálni a bevásárlókocsit, nem jelentősen, de egy kicsit növelte az emberek hajlandóságát, hogy a sorban állást megkerülve addszá-nesze, egymást közt cserélgessék a húszast bevásárlókocsira, de épp csak annyira, hogy ne végképp legyen áldatlan a helyzet. Mi lehet a hosszú sorral, ráncoltam a homlokom, hogy onnan nem próbál senki kosarat elvenni? Amikor odamentem, hogy megvizsgáljam a helyzetet, becsülettel el kellett ismernem, hogy ilyet nem láttam azóta, hogy egyáltalán ilyen guruló bevásárlókocsis szupermarketek léteznek ebben az országban... – egyszóval, röviden összefoglalva annyi történt, hogy valaki húszas helyett ötvenest próbált beletömni a záró-kioldó szerkezet pénzbedobó nyílásába, illetve nem csak próbálta, bele is tömte, úgyhogy kirobbanthatatlanul beleszorult, miközben a másik oldalon a lánc is úgy maradt, beszorulva, lezárva így a sor végét, nem csak egy bevásárlókocsit, de bevásárlókocsik tucatjait téve ezzel hozzáférhetetlenné.

b
bill
ent
yuk

Hogy mit lehetne tenni ebben a helyzetben, az tulajdonképpen nyilvánvaló, valakinek fel kell áldoznia egy *saját* húszast, leválasztani a menthetetlenül egymásba gyógyult két legkülső kocsit, félretolni őket, ahol nincsenek útban, és íme, máris hozzáférhető az egész kocsisor, de ez is olyasvalami, ami úgy tűnik, csak számomra nyilvánvaló, rajtam kívül ez a sok itt tülekedő vásárlójelölt vagy vásárlással már végzett egyén nem mutatja semmilyen értelmezhető jelét, hogy ez a gondolat akár csak formálódóban, de ott lenne az agyukban, vagy ami még rosszabb, hogy pontosan tudják, hogy ez a megoldás, vagy ez *egy* megoldás, és e tudás alkalmazása valójában az, amire nem lehet képes akárki, ehhez egy olyan altruizmusosan addikt pofa kell, mint én. Így hát én, én, én lettem az, aki vette a fáradságot, hogy a különben mindenki életét megkeserítő fennakadást okozó körülményt szemügyre vegye, kiötölje a zseniális megoldást és cselekedjen is annak megfelelően, amit előtte kiötölt, megint én, én, én mentettem meg a káosztól a világot, na jó, a világnak ezt a kis részét, darabkáját, bár ha a világot valamiféle fraktálként gondoljuk el, akkor ebből a kis részből, ami ez a Spar előtti járdaszakasz, ahol eszkalálódik most ez a *struggle for carts*, leképezhető lenne maga a nagy egész, hát, némi fantáziával persze. Bevallom, amikor szétnyílt előttem az automata üvegajtó, és beléptem a bevásárlókocsival a szupermarket fényes meleg levegőjébe, még nagyon bennem volt, hogy a pénztárnál azért csak szóvá teszem én ezt emelt hangon, hogy a saját pénzemből plusz egy húszast beáldoztam, hogy ott kinn az utcán a bevásárlókocsik körüli méltatlan állapotokat felszámoljam, nyilván önök itt bent nem is sejtették, de már fél négy óta ez és ez megy odakint, hogy honnan tudom pontosan hogy fél négy óta, jaj ezt ne is kérdezzék, ezt kifejezni, hm, hm, hm, most így, igen messzire vezetne, maradjon ez az én kis titkom, de annyit azért elmondok, hogy *én* ezt és ezt és ezt tettem, és nem nehéz belátni, hogy ezzel közvetve hozzájárultam, hogy a Spar forgalma olajozottabban bonyolódjon és egy kicsit nagyobb bevételre tegyen szert a mai napon, ezért úgy gondolom, Önök részéről a legkevesebb lenne, ha meg nem sértem Önöket persze, hogy azt a húszast a kasszából

ha nekem visszatéríteni lennének szívesek éééééésatöbbi ésatöbbi – az a húszas, nem is tudom, igazából csak a fedőszöveg lett volna, amit én titkon akartam, az valójában valami egészen más dolog volt, és pedig hogy *minél többen szerezzenek tudomást* erről a még tőlem is példátlan altruizmusról, a hallótávolon belül állók legalább, lássanak már a népek példát arra, hogy így is lehet ezt, hát nem igaz már, valaki mutassa már meg, hogy ezt így is lehet, ez persze mindig egy dilemma, az altruizmus nem hivalkodhat, mert abban a pillanatban, hogy hivalkodni kezd, kioltja önmagát, és már nem altruizmus többé, hogy a franc esne bele. Na ezt, amíg bevásárolok magamnak meg Roxinak, még átgon-dolom. Valamilyen megoldásnak kell lenni, ami ezt az ellentmondást kiküszöböli! Lehet, hogy még ezt az önmaga általi kioltódást is megérné, plusz egy tanulmánynak sem lenne utolsó, ha nem hagynám szó nélkül a dolgot mégsem, megfigyelni, hogy reagál például a pénztáros, milyen arcot vág, mennyire érti meg a probléma lényegét, mennyi körbemagyarázást igényel, hogy megértse, mennyire lesz vagy nem lesz együttműködő, érdektelen, vagy kelleetlen, meddig éri meg a sort ezzel feltartani, túl hosszan nyilván nem, végtére is csak egy húszasról van szó, még ha el is fogadjuk ténynek, hogy ha én nem vagyok, akkor a komplett nyitvatartási idő alatt vélhetően senki más nem teszi meg, amit én megtettem, inkább meggy mindenki bevásárlókocsiért tülekedni és közelharcot vívni a rövidebb sornál.

Megvan, hogy magamnak mit akarok, alma, banán, rozscipó, tej, camembert sajt, leveszöldség, levesbe való hús, miután ezeket mind a beledobáltam a kocsiba, felhívom Roxit, na szebasz kiccsaj, most lökjed akkor, hogy mi kell, ahhoz képest, hogy beteg, jókedve van, vidáman csicsergi az igényeit a telefonba, altruista rohamomban én is könnyen, gyorsan vagyok jókedvre deríthető, már maga a helyzet is, hogy telefonon instruál, honnan miket rakjak a kocsiba, bőven teremt alkalmat bolondozásra-mókázásra, a hús-hentesáruk pultjánál kezdem, amikor megkérdezi, mi a választék, egyenként felsorolom neki a kábé húszféle felvágottat, valami pulykasonka vagy mi mellett dönt, zsömle nincs, mondom neki, akkor kenyeret, ekkor én ráveszem, hogy ha fogyni akar, mert azt tudom, hogy fogyni akar, akkor ne egyen fehér kenyeret, és némi hangos gondolkodás után beteszek még egy rozscipót, talán az enyémmnek a fele is megfelelt volna neki, nekem viszont nem felelne meg egy fél cipó, úgyhogy legyen inkább kettő, döntöm el, bár ekkor már kezdek aggódni, hogy hogy fogok ennyi mindent hazaszállítani, csak egy kis szimpla hátitáska meg a bicikli csomagtartója áll rendelkezésemre, és a csomagtartón az ásványvíz lesz, közben Roxi nyomja tovább, cukor teába, itt megint lebeszélem, igya a teát inkább mézzel, az sokkal pöpecebbül kikúrálja, ezek után természetesen alig találok meg a mézet, miközben cukor-hegyekkel ott van végigrakva egy fél polc, a WC-papírnál próbálom először szóvá tenni, hogy te Roxi, ennyi mindent nem tudok elvinni, válts nedves toalett kendőre, el se tudom mondani, mennyivel higiénikusabb, és persze,

tizedakkora helyet foglal... halál komolyan mondom, csak egy próbát tegyél vele, töröld ki a segged sima szarópapírral, és amikor úgy gondolod, hogy kész, akkor még töröld bele egyet a nedvessel, te figyelj meg, fogsz, döbbsz! a különbségen – hát, sajnos erre nem tudom rádumálni, amúgy is röhögünk már mind a ketten, hogy a szülőanyja se ismer rá, annyi megrögzött szokásáról ledumálom most, leszoktatlak még a cigiről is, mondom neki, hé meg ne próbáld, te, azt mondja erre, szétváglak, ha cigit nem hozol, a papírzsebkendőnél is próbálkoztam még azért, hé, használj gyerekpézsét, igazából teljesen olyan, mint a felnőtt, csak a hajtogatása más, olyan furmányos, hogy az egész csomag feleakkora és jobban elfér akárhol, pedig komolyan ugyanúgy tíz van egy csomagban és ugyanakkora, mint a rendes, csak tényleg annyi hogy máshogy van hajtogatva, ő ezen a ponton már hevesen tiltakozik: ne-hogy megvegyél már nekem ilyen eszetlen drága hülyeségeket, de én altruista rohamomban azonnal ajánlkozom: ne foglalkozz semmivel, a pézsére a vendégem vagy.

Aztán jön az, hogy szeletelt trappista, az kéne még neki, mert a pulykasonkából szanya lesz, meg itt van a Timi is, azt mondja, és itt ezen a ponton egy másik nő prűszkölő kacagását hallok a háttérben, figyelj azt mondja, hogy neki meg egy üveg édes vagy félédes bort vigyél már, na mondom Roxi, megeszitek az életemet tényleg, a táskámat szét fogja dobni a túlnyomás, na mindegy, akkor egyszer csak majd érkezem, szia, szia, szia, utoljára maradt az ásványvíz, le is tesszük a telefont, egy zsugor ilyen Spar fajta ásványvizet még beledobok a kocsiba, aztán beállok a sorba fizetni.

Természetesen csak a pénztárnál derül ki, pedig hányszor jártam már így, a Tescóban is meg itt is, hogy a zsugoron belül az összes ásványvíz-palack kóddal befelé van fordítva, és a pénztáros nem tudja szkennelni, és ilyenkor lehet visszaballagni egy másikért, húszan állnak mögöttem sorba, és a helyszűke miatt gyakorlatilag rajtuk, az ő testükön kell magamat keresztülverekedni, közben sűrűn mondani, hogy elnézést, bocsánat, vissza kell mennem egy másik zsugorért, mert nem tudják szkennelni, befelé vannak a vonalkódok – igen? maga is vesz? jobb ha már most ellenőrzi, jól vannak-e forgatva a palackok a zsugorban, mert ha vonalkóddal befelé vannak, már most mondom, hogy jobb, ha kicseréli, mert ha csak a kasszánál derül ki, onnantól ez egy ötperces procedura, visszaverekedni magát így, ahogy azt most én is csinálom, vagy legalábbis próbálom, hogy közben ne okozzak senkinek nyolc napon túl gyógyuló sérülést, és persze addig a sor áll, mindenki énrám vár, igen, igen, igen, szörnyű ez a szervezés, hogy kint a bevásárlókocsiknál is mi volt, nem tudom, látta-e – azt is ki oldotta meg, hát én, azt is ki oldotta meg? Hát én! Nem nagy ügy, hát egy húszast, egy saját húszast beáldoztam, iiiiiiigen, persze... Na, itt is vagyok már, jövök már...

Végül is maximálisan elégedetten lépek ki az utcára. Megnézem, hogy veszik el a népek a bevásárló kocsikat mind a két sorból, igaz, hogy a rövid még mindig ugyanúgy rövid, a hosszú meg ugyanúgy hosszú, a két egymásba ragadt kocsi meg még mindig ott van, ahová én félretoltam, a korlát meg az üveglak közt.

...csak cigit, azt felejtettem el venni Roxinak, hát de bassza meg, én nem dohányzom, nekem nem alap, hogy a kasszánál az jár a fejemben, miközben fizetek, hogy ja persze, a cigi!, a kritikus pillanatban ráadásul ez a rohadt ásványvíz-szkennelési probléma kötötte le minden figyelmemet, ez szar, mert tudom, hogy Roxinak a cigi mindennél fontosabb, fontosabb, mint a pulykás szenya, fontosabb, mint a mézes tea, ha cigit nem vettem neki, akkor semmit nem vettem, illetve amit vettem, azzal mehetek is a picsába, mert cigit nem vettem, pedig cigit kellett volna venni, ha csak cigit vettem volna és más semmit, az is sokkal jobb lenne, mint ez, hogy minden szart vettem, csak pont cigit nem, mindegy, most tekerek haza, a hátizsák rommá tömve, zsugor ásványvíz a csomagtartón, a szelep még mindig szar, azt majd egy másik alkalommal oldom meg most már, és még hidegebb van, mint ideúton volt, fél kezemen nincs kesztyű, nem hív senki telefonon, de beteszem a kesztyűtlen kezemet a kapucni alá, mintha telefonálnék, hogy ne fagyjon le, és fél kézzel próbálom irányítani a szar szelepes, túlterhelt biciklit a jeges úton, és később még külön ki kell majd ugranom cigiért a szembe kocsmába, mert ha már megígérttem, és én basztam el, akkor én is hozom helyre, ez, én úgy gondolom, magától értetődik.

Balogh István

Csudatévő bátkai kudar

Történt egyszer, tán száz esztendeje is van már annak, az elcsatolt Zentán, valami különös eset, amely röhögésre ingerelte a délvidéki város teljes lakosságát. Nyár eleji kellemes vasárnap délután a kistréti futballpályán sorsdöntő meccsét vívta az állami támogatású Vasút FK, amelyben messi földről betelepített, hős hegyvidékiek rúgták a bőrt, az ellenfelük meg a cingár Tópart SC volt, amelynek játékosai önmagukat finanszírozták, szerény zsebpénzükből, lévén mindannyian diákok. A Vasútnak győznie kellett, akkor bajnokságot nyer, és felkerül a harmadik osztályba. A Tópart a dicsőségért játszott. A gólokat a királyhű csapat rúgta, hármat is az első félidőben. Eldöntötnek látszott a bajnoki cím és a feljutás. Ezen a napon is a partvonal mellett álldogáltak az örök drukkerek, a koporsógyáros és temetkezési vállalkozó, Ferenczi úr a fiával. Levonulóban voltak a csapatok, a gyerkőc odakiáltott a zöldmezes diákoknak, hajrá, fiúk! Győzzetek! A gyerek mellett fújtató Lukács Rezső úri szabó, kacagni kezdett a kisfiú megnyilatkozásán, csak úgy rengett a hasa, belevörösödött a képe a nagy nyihogásba. Ezek, kisfiam? Levegőért kapkodott a vén kecske. Nyámnyilák! Kapnak még vagy ötöt! Nono, csitítgatta a túmesztett Ferenczi úr. Ha akarnának, győzhetnének a diákok. Én így látom. Vak ember ne beszéljen arról, hogy mit lát! Koporsósunk visszanyelte dühét. Fogadunk? Lukács úr nyerített. Fogadunk?! Mire? A Tópart győzni fog, jelentette ki Ferenczi. Állom, mondta Lukács. Tíz liter bátkai kadarka! Legyen. Az apa fiát Lukács úrra bízta, odaballagott a pálya középkörében üldögélő Tóparthoz. A szurkolók csak azt látták, valamit mondott a gyerekeknek a gyászhuszárok generálisa, azok először mosolyogtak, majd komolyra váltott a képük, elszántak lettek. Valami nagyon hatásost közölt, mert alig kezdődött el a második félidő, sólyommá változott Tópart, kölyköcskéi röpdöstek, lefutották beképzelt, államilag pártolt ellenfeleiket. Alig telt el az első negyedóra, kiegyenlítették. A mérkőzést 6:3-ra megnyerték, gyászba borították a Vasút FK játékosait, elnökségét és az állomásfőnök urat, a tiszteletbeli csapatkapitányt.

A meccs után a városi fogdmegpalotában a félelmetes Bapavics detektív szidta Dule próbarendőrt. Arra volt kíváncsi a felügyelő úr, hogy Dule próbarendőr miért nem figyelt arra, mivel vette rá a Tópartot Ferenczi úr, hogy egyetlen félidő alatt sárgaföldbe

gázolja a Vasút FK-t? Most ez a legfontosabb kérdés, te címeres ökör! Mi lehet hatásosabb támogatás, mint az állami? A félelmetes Bapavics másnap reggel megbizonyosodhatott arról, hogy Dule próbarendőr előtt dereng néminemű elhárítói jövő. A detektív úr az igyekvő fiatalember beszámolójából megtudta, nem üldözendő magyar titkokat sugdosott ám a fölöttébb gyanús magyar úr a diákok fülébe, szó sem volt irredentizmusról, hanem megnevezte, már bocsánat felügyelő úr, a női szemérmet, s győzelem esetén minden csapattagot meghívott madám Andjelka Nemanja utcai műintézetébe. Rejtett őserők ébredtek a fiúi testekben-lelkekben, kancsazagot érző csődörökké változtak, világos, hogy a Vasútnak szemernyi esélye sem volt ellenük. A Tópart minden tagja, közvetlenül a mérkőzés után, a bejárat feletti vörös lámpa gyújtása előtt, zárt ajtók mögött ott viháncolt a kupiban, életében először. De mindeme hatalmas dörögés azzal kezdődött, hogy Lukács úr meg Ferenczi úr a félidőben fogadtak tíz liter bátkai kadarkába, merthogy a beképzelt Ferenczi szerint a Tópart 0:3-ról még győzhet. Aztán megcsinálta a győzelmet, Lukács Rezső meg fizette a kadart. Reggelig énekeltek a népkerti Kioszk teraszán, végül vagy húszan voltak, főleg magyarok meg zsidók, még két szerb is! Hát így volt! A félelmetes Bapavics homlokán mély barázdákat szántott a tehetetlenség és a düh. Ezek reggelig mulattak! Boroztak és zabáltak! De nem mondhatom, hogy magyarkodtak, mert szerbek is voltak közöttük. Felhő takarta el a detektív szeme elől az ébredő napot, aztán hirtelen tele szájjal hahotázni kezdett. Dule próbarendőr még vigyázzban állt, mert jelentés után elfelejtett ellazulni. Mindig e gyászhuszárnak vannak a legjobb ötletei! Bozsemoj, hogyan mondjam el a rendőrfőnök úrnak, hogy tíz liter bor miatt seggre ejtették az állami kötényben ringatott futballcsapatát?

Jahoda Sándor

túl

a világ csak
addig érdekes
amíg benne
vagyok mire
az utolsó hó
pamacsot is fel
szippantja az
idő már
senki se lesz
képes be
bizonyítani nekem
hogyan néztem
is forog
majd a gépezet
az ember szét
gondol mindent

sötétben

már csak Isten
hiányában tudok
hinni így
nagy I-vel
bár abban is
egyre kevésbé
életem hit-
remény-szeretet
része belakhatatlan
végül mindent
legyek köpnek
be molyok rongyolnak
szét

Ayhan Gökhan

Nyaklánc, karkötő, gyűrű

Jahoda Sándor / Ayhan Gökhan

Erdőben talált karkötő, nyaklánc, gyűrű,

hallgat a víz és hallgat az avar, egy lépést és egy fulladást találtak a rétegek alatt,
felhozta a gyengéd kényszer, hogy múzeumba tegye, felhozta, hogy dísz tárgy,

érintés nélkül megváltoztatom az arcod,

hang,

úgy ütlek utána, mintha szeretnélek,

hangos vagy,

erdőben gyűjtött kapálózást, szárnyverdesést, nőknek okozott sérülést találtak
a rétegek alatt, kihozta a gyengéd kényszer, hogy múzeumba tegye, kihozta, hogy
dísz tárgy,

úgy megyek végig ezen az állatsírást tartósító erdőn, mint egy bevásárlóközponton,
tolom magam előtt a kocsim, tolom magam előtt a fulladást és szárnyverdesést,
fosztogatni jöttem, mert ez az erdő egy termék,
és én a saját termékemért jöttem, tej, kenyér, szárnyverdesés, kapálózás, gyűrű,

úgy megyek át a sírást tartósító életen, mint bevásárlóközponton a fejlődés,
tolom magam előtt az erőszakom, tolom magam előtt a fulladásod és a védekezésed,
fosztogatni jöttem az életedből, mert ez a női élet egy termék,
és én a saját termékemért jöttem,

egy ütést,

még egy ütést,

több ütést

tettem az arcodra, tettem az életedbe, legyen sérülésed és kék-lilád beceneve személyiség,

sérült személyiségem
az erőszak beceneve,

az ütések ösvényén a tenyér nem tér le önként vállalt pályájáról, mintha egy fotocellás ajtón lépne be, az erőszak átvilágít, ajtó, hogy ide lépj be,

párban,

lépjetek be,

karkötő,
nyaklánc,
gyűrű,
az agyonvert nő hány karát?
hány gyűrűt húzhattak volna a megerőszakolt nő ujjára,
térde magasabb, mint a boldogság,

boldogság,

szorongás, jegyezz meg:

boldogság,

szorongás eljegyezte
karkötő,
gyűrű,
nyaklánc ugrókötelébe botló kiáltást
rejteget víz, avar, erdő,
megerőszakolt szájába tömött gyűrű, karkötő, nyaklánc:

nyaklánc, karkötő, gyűrű.

A Prae Kiadó könyvei

- Andrónyi Gabriella: My Hungarian Cookbook (2019)
 Cserháti Éva: A Sellő titka. A K.É.É. első esete (2019)
 Csutak Gabi: Csenedlet sárkánnyal (2017)
 Deres Kornélia: Képalapács. Színház, technológia, intermedialitás (2016)
 Fekete I. Alfonz: A mosolygó zsonglőr (2016)
 Fekete Richárd: Bányaaidó (2015)
 Gál Ferenc: Az élet sűrűjében (2015)
 Görömbölyi Dávid: Haverok, buli, Buddha (2019)
 Görömbölyi Dávid: Diplomata-útlevél a hátizsákban (2015)
 H. Nagy Péter: Alternatívák. A popkultúra kapcsolatrendszerei (2016)
 Hallgatás. Poétika, politika, performativitás (szerk. Fodor Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
 Horváth Benji: Az amnézia útja (2016)
 Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemes Z. Mária: A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni (2019)
 Ijjas Tamás: Hipnózis (2015)
 Kele Fodor Ákos: Echolália (2017)
 L. Varga Péter: Más tartományok. Változatok fiktv és valós terekre (2019)
 Lapis József: Líra 2.0. Közelítések a kortárs magyar költészethez (2015)
 Lázár Bence András: Kezdődjön ezzel (2015)
 Lesi Zoltán: Magasugrás (2019)
 Mészöly Ágnes: Rókabérc, haláltúra (2018)
 Mohácsi János – Mohácsi István: Múltépítés, avagy meghalni könnyű, élni nehéz (2018)
 Mohai V. Lajos: Rózsa utca, retrospektív (2017)
 Molnár T. Eszter: A számozottak (2016)
- Molnár T. Eszter: Szabadesés (2017)
 Molnár T. Eszter: Teréz vagy a test emlékezete (2019)
 Nagy Kata: Inkognitóablak (2016)
 „Nincs vége. Ez a befejezés.” Tanulmányok Esterházy Péterről (szerk. Lőrincz Csongor – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
 Nyerges Gábor Ádám: Berendezkedés (2018)
 „Örök véget és örök kezdetet.” Tanulmányok Szabó Lőrincről (szerk. Kabdebó Lóránt – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
 P. Horváth Tamás: A Zsolnay (2019)
 P. Horváth Tamás: Tündérváros – Zsolnay Miklós titkos élete (2015)
 Papp-Zakor Ilka: Angyalvacsora (2015)
 Pintér Tibor: A harmónia tébolya (2019)
 R 25. a rendszerváltás után született generáció (szerk. Áfra János) (2015)
 Reaktív. Kísérleti drámaantológia (szerk. Deres Kornélia – Herczog Noémi) (2017)
 Szabó Attila: A valós színterei. Színház, közösség, műtfeldolgozás (2019)
 Színház és társadalom (szerk. Deres Kornélia – Herczog Noémi) (2018)
 Tolvaj Zoltán: Fantomiker (2017)
 Toroczky András: A labirintusból haza (2015)
 Turbuly Lilla: Alkonykapcsoló (2018)
 Turi Márton: Rejtekkutak a pusztaságban. Írások a huszadik századi és kortárs orosz irodalomról (2016)
 Turista és zárandók. Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról (szerk. Balajthy Ágnes – Borsik Miklós) (2016)
 Urbán Ákos: Egy helyben (2015)
 Zemlényi Attila: Csonthéj (2019)

Eddigi számaink

1999. 1-2. sci-fi
 2000. 1-2. (poszt)apokalipszis
 2000. 3-4. Peter Greenaway
 2001. 1-2. cyberpunk
 2001. 3-4. számítógép
 2002. 1-2. média
 2003. 1. fantasy
 2003. 2. varázslat
 2003. 3. édes anyanyelvünk Weöres Sándor
 2003. 4. pszichoaktív nyelvszerek
 2004. 1. horror
 2004. 2. Bret Easton Ellis
 2004. 3. devla
 2004. 4. Amerika
 2005. 1. magyar sci-fi
 2005. 2. tetszetek volna forradalmat csinálni
 2005. 3. pop history
 2005. 4. obszcén középkor
 2006. 1. Hajas Tibor
 2006. 2. GameZone
 2006. 3. Pop-szöveg
 2006. 4. Bada Dada

2007. 1. Hífel-e ifent?
 2007. 2. biológiai sci-fi
 2007. 3. őszi zavarások 2006
 2007. 4. Vámpírismus
 2008. 1. Kocsmák
 2008. 2. Mémek
 2008. 3. Kortárs magyar költészet
 2008. 4. Szentkuthy
 2009. 1. Patrioska
 2009. 2. Generation X
 2009. 3. Japán
 2009. 4. Japán médiumok
 2010. 1. Pynchon
 2010. 2. Kosztolányi
 2010. 3. Észország
 2010. 4. e
 2011. 1. Dark Fantasy
 2011. 2. Budapest
 2011. 3. Párhuzamos univerzumok
 2011. 4. Hálózatok
 2012. 1. Adaptációk
 2012. 2. Könyvtrailer
 2012. 3. Vagány históriák
 2012. 4. Gaiman

2013. 1. Vagány históriák 2. – Költők szeretteikkel
 2013. 2. Hans Ulrich Gumbrecht
 2013. 3. Hans Ulrich Gumbrecht 2.
 2013. 4. (cím nélkül)
 2014. 1. JAK-tábor Szigligeten
 2014. 2. Fénypecázás
 2014. 3. Popkult
 2014. 4. Friedrich Kittler
 2015. 1. Gaga
 2016. 1. Kartográfia
 2016. 2. Giger
 2016. 3. Zaj
 2016. 4. Rosa
 2017. 1. Antropocén
 2017. 2. Trónok harca
 2017. 3. Líratechnikák
 2017. 4. Poptechnika
 2018. 1. Biopoétika
 2018. 2. Hallgatás
 2018. 3. Jelenlét
 2018. 4. Metszetek
 2019. 1. Betegség
 2019. 2. A gyerekirodalom nagykorúsítása
 2019. 3. Sorozatesztikák

Prae irodalmi folyóirat – Megjelenik évente négyszer
<http://www.prae.hu>
 Főszerkesztő: L. Varga Péter (kulikus@gmail.com)
 Szerkesztők: H. Nagy Péter tudományos szerkesztő (h.nagyp@gmail.com)
 Lapis József szépirodalom (lapisjosef@gmail.com),
 Szerkesztőbizottság: Balogh Endre, Pál Dániel Levente
 Korábbi szerkesztők: Barta András, Máté Adél, Mezei Gábor, Pollágh Péter,
 Ruttikay Veron (vers és próza); Sopotnik Zoltán (próza); Vaskó Péter
 (középkor-reneszánsz-kora újkor); Kő Boldizsár (kép); Köves Gergely;
 Vécsei Márton, Molnár Zsolt (borító); Fodor János (web)

A szerkesztőség levélcíme:
 2092 Budakeszi, Rákóczi u. 103.
 Telefon: (20) 310 25 40
 Hirdetésfelvétel: 31 562 31 vagy (20) 310 25 40
 Kiadja a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány
 Felelős kiadó: a kuratórium elnöke
 Levélcím: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/c
 Layout és nyomdai előkészítés: Székelyhidi Zsolt (szekelyhidizso@gmail.com)
 Borítótér: Bihari Eszter
 Nyomdai munkálatok: Konturs Nyomdaipari Kft.
 Web: PRAE.HU Kft.
 ISSN 1585-5112
 A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.
 A megjelenést a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.